

PANPSIHIZAM: SVIJEST U SVIJETU

Bogoje, Marin

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:172:228136>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-14**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

UNIVERSITY OF SPLIT

SVEUČILIŠTE U SPLITU

FILOZOFSKI FAKULTET

DIPLOMSKI RAD

Panpsihizam: Svijest u Svijetu

Student: Marin Bogoje

Split 2023.

ODSJEK ZA FILOZOFIJU

STUDIJ FILOZOFIJE

Kolegij: Filozofija uma

Diplomski rad: Panpsihizam: Svijest u Svijetu

Mentor: doc. dr. sc. Ljudevit Hanžek

Student: Marin Bogoje

Split, rujan 2023.

Sadržaj

Uvod	3
Definicija svijesti	6
Kontrast materijalnih i umnih svojstava	11
Dodatak: Svijest i vitalizam	20
Monizam Bertranda Russella	21
Materijalna i fenomenalna svojstva u panpsihizmu	27
Materijalna i fenomenalna svojstva u mikropsihizmu	28
Materijalna i fenomenalna svojstva u općenitom panpsihizmu	33
Materijalna i fenomenalna svojstva u kozmopsihizmu	37
Problemi panpsihizma	45
Problem kombinacije	45
Problem dekombinacije	58
Problem razgraničenja	60
Znanost i panpsihizam	67
Zaključak	72
Sažetak	76
Abstract	77
Literatura	78

Uvod

Panpsihizam je teza o svijesti kao temeljnom svojstvu svijeta. Trenutno relevantne inačice panpsihizma smatraju da fenomenalna svojstva postoje na osnovnoj razini stvarnosti. Taj je pogled djelomično proizašao iz russelijanskog monizma, prema kojemu se svojstva svijeta opiru čvrstoj distinkciji između materijalnog i mentalnog. Također, postoje intrinzična svojstva koja prirodna znanost, koja opisuje interakciju među stvarima, ne može razotkriti. Takva se ontologija može smatrati idealizmom, ali u modernom panspizmu, osnovna komponenta svijeta nije misao, koju je moguće široko definirati, nego preciznije definirana fenomenalna svijest. Ideja je da su svojstva te vrste svijesti temeljne sastavnice svijeta. Pod pretpostavkom panpsihizma, fenomenalna su svojstva ljudske i životinjske svijesti fundamentalna ili postoje neka posebna temeljna svojstva koja ih grade (Goff, Seager, Allen-Hermanson 2022).

Zašto bi uopće panpsihizam bio legitiman pogled na svijest? Definicija svijesti koju panpsihizam podrazumijeva naglašava subjektivnost i fenomenalnost. Odnosno, definicija svijesti bila bi o tome kako je imati iskustvo fenomenalnog stanja, a ono što ima fenomenalno stanje, odnosno iskustvo, neki je subjekt. Prema raznim filozofima koje ćemo spomenuti, postoji bitna razlika između svijesti, koja ovisi o kvalitetama, i materijalnim svojstvima, koje ovise o relacijama. Relacije su načini na koji entiteti utječu jedni na druge, a kvalitete su intrinzična, umna svojstva, za koja se misli da se ne mogu spoznati relacijski. Kvalitete prate velik broj mentalnih stanja, a javljaju se pri reprezentacijama koje dobivamo osjetima, poput crvenosti, zelenosti i plavosti, emocijama, poput bijesa i ljubavi, te raspoloženjima, poput sreće i depresivnosti.

Razni filozofi imaju drugačija imena za nesrazmjer mentalnih i materijalnih svojstava. Možemo navesti Davida Chalmersa, koji tvrdi da postoji “teški problem svijesti“. Srž je tog problema pitanje o tome zašto bi iskustvo uopće pratilo mentalna stanja. Chalmers smatra da iskustvo prati većinu mentalnih stanja, te ne smatra da postoje dovoljno dobra objašnjenja toga zašto bi to iskustvo uopće imalo fenomenalni karakter (Chalmers 2003: 2-3). Dodatno je ime za spomenuti problem “eksplanatorni jaz“, od strane Josepha Levinea. Iskustvo subjekta i fenomenalnost pojavljuju se zajedno, a pitanje je gdje bi ih smjestili u materijalni red (Levine 2007: 376-377). Problem nesrazmjera mentalnih i materijalnih svojstava javlja se pri objašnjavanju mentalnog kao rezultata materijalnog. Panpsihizam nudi

elegantno rješenje, iz razloga pripisivanja svijesti samim osnovama materijalnog reda. Ako pretpostavimo postojanje svijesti u samim osnovama materijalnog reda, onda je svijest nešto što je određujući faktor u tom redu.

Pri koncipiranju fenomenalne svijesti kao nečeg što postoji kao određujući faktor drugim svojstvima, uključujući i onim materijalnim, otvara se pitanje poveznice materijalnih i fenomenalnih svojstava. Vladajuća je teza o poveznici između materijalnih i fenomenalnih svojstava materijalizam. Materijalizam je tvrdnja o tome kako su sva svojstva na nižoj razini stvarnosti materijalna, koja pritom tvore materijalna svojstva na višoj razini, a zatim i da ne postoje nikakva druga svojstva osim onih materijalnih (Chalmers 1996.: 42). Pri povezivanju materijalnih i fenomenalnih svojstava cilj je redukcija svijesti na materijalna svojstva, a pritom se postulira odnos prema svijesti koji je sličan odnosu prema životu ili kemijskim spojevima. Primjer toga može biti kako se životinje, a i kemijski procesi u njima, možda mogu svesti na osnovnije zakonitosti mikrofizičkih svojstava. Zakonitosti fizike trebale bi važiti bez obzira na razinu stvarnosti i objašnjenja iste. Sama različitost svijesti ulijeva nesigurnost u ontološki status svijesti, što tvori motivaciju za panpsihizam. Rješenje takve nesigurnosti možda se krije u odnošenju prema svijesti kao temeljnoj, što svijesti daje primitivnu ulogu u stvarnosti. Thomas Nagel tvrdio je da koncept materijalizma, koji postoji u današnje vrijeme, nije previše koristan. Sama distinkcija između materijalnog i mentalnog nije nam potrebna i korisna u objašnjavanju svijesti, već trebamo neki sasvim novi skup vokabulara, metoda i teorija za diskurs o mentalnom, a i materijalnom (Stoljar 2015: 328).

Panpsihizam, kao ontologija svijesti, možda nas može usmjeriti na nove načine konceptualizacije fenomenalne svijesti i materijalnih svojstava. Fenomenalno se svojstvo koncipira kao kategoričko svojstvo, koje bi, zbog iste kategoričnosti, barem djelomično određivalo sva ostala. Neke koncepcije panpsihizma nalažu da postoji mogućnost da se vezuju za mikrofizička svojstva. Pritom, iza samih materijalnih svojstava ležao bi neki tip fenomenalnog svojstva (Chalmers 2017: 19). Jedna je od novina panpsihizma da duboko integrira fenomenalnu svijest i materijalno svojstvo, na način da koncipira svijest kao temeljno i sveprisutno svojstvo (Goff, Seager, Allen-Hermanson 2022).

Panpsihizam stavlja materijalna svojstva i fenomenalna svojstva u direktnu vezu, te prikazuje određen tip odnosa između dva spomenuta svojstva. Jedan je od tih tipova odnosa koncipiranje svijesti kao kategoričkog svojstva na mikrorazini stvarnosti, zatim bi

mikrofizički entiteti imali neki tip fenomenalnosti i subjektivnosti. Pritom, mikrofizički entiteti se kombiniraju u makrofizičke pomoću materijalnih relacija. Pri kombinaciji u makrofizičke entitete, ti bi isti entiteti trebali imati nekakve agregate subjektivnosti i fenomenalnosti mikrofizičkih entiteta. Pritom bi kombiniranje entiteta na mikrorazini trebalo objasniti sva posebna svojstva svijesti. Rasprava oko načina kombiniranja često se proglašava “problemom kombinacije“ (Chalmers 2017: 36). Samu tvrdnju o svijesti kao kategoričkom svojstvu na mikro razini možemo zvati mikropsihizmom (Strawson 2008: 71).

Varijante su panpsihizma takve da, pri povezivanju svijesti sa samim temeljnim svojstvima svijeta, ne moraju se nužno vezati za mikrorazinu stvarnosti. Za mnoge filozofe, koji prihvaćaju fenomenalnost i subjektivnost kao temelj svijeta, iste postoje kao općenitije svojstvo svijeta. Nužno nemamo razloga za koncepciju da promjene na mikrorazini uvijek uzrokuju one na makrorazini. Imamo razloga za vjerovati da je uzrokovanje između razina stvarnosti nešto kompleksnije. Filozof Gregg Rosenberg tvrdi da mnogi neobični fenomeni u fizici, kao što su problem mjerenja, ne-lokalni kauzalitet, retro-kauzalitet i sl., ne bi bili mogući da se uzrokovanje između razina stvarnosti nužno kreće od mikrofizičkog do makrofizičkog (Rosenberg 2017: 160). Neovisno o našem formuliranju svijesti kao svojstva mikrofizičkih entiteta ili kao nekog općenitijeg fenomena, moguće je zamisliti da temeljna fenomenalnost i subjektivnost, preko nekih zakona njezine distribucije, u svijetu tvore neku kozmičku svijest (Rosenberg 2017: 156). Takvo se stajalište može zvati kozmopsihizam. Pritom bi kozmos kao cjelina bio nositelj fenomenalnih svojstava. Možemo se čak odnositi prema kozmosu kao jednom svjesnom entitetu, odnosno subjektu, ovisno o varijanti kozmopsihizma (Nagasawa, Wager 2017: 116-117).

Za ontologiju koja koncipira svijest kao općeniti fenomen, postoje problem razgraničenja i problem dekombinacije. Dekombinacija je proces, u kojem se individualne svijesti formiraju od strane neke cjelovite svijesti. Cjelovita je svijest neka univerzalna fenomenalnost i subjektivnost. Individualni entiteti koji imaju fenomenalnu svijest onda bi bili pojedini aspekti univerzalne svijesti. Pitanje o tome kako se individualni aspekti formiraju problem je dekombinacije.

Sama ideja razgraničenja stvorena je od poprilično očite činjenice da fenomenalna svijest subjekta ima granice i opseg. Granice koje su definirane određenim mentalnim sposobnostima, procesima, osjetima, tjelesnom strukturom i sl. Čak i pod pretpostavkom

materijalizma otvara se pitanje o granici između fenomenalnosti i subjektivnosti ljudskog bića i materijalnih svojstava od kojih je to isto biće sastavljeno. Pitanje zašto i gdje su u prirodi granice upravo problem je razgraničenja (Rosenberg 2004: 80). Problemi kombinacije, dekombinacije i razgraničenja nisu ekskluzivni, te se može zapravo reći da je problem kombinacije, pod pretpostavkom panpsihizma, vrsta problema razgraničenja. Problem dekombinacije, pod pretpostavkom svijesti kao općenitije pojave, također je vrsta problema razgraničenja. Pod pretpostavkom mikropsihizma, otvara se pitanje o lokaciji granice između fenomenalnosti i subjektivnosti na mikrorazini i ljudskog bića (Rosenberg 2004: 87). Pod pretpostavkom kozmopsihizma otvara se pitanje o granici subjektivnosti i fenomenalnosti kozmosa i ljudskog bića (Rosenberg 2004: 88).

Definicija svijesti

Biti svjestan znači, prema Thomasu Nagelu, kako je to biti neki entitet (Chalmers 1996: 5). Biti kao neki entitet uključuje, pogotovo ako se bavimo ljudskim bićima, imanje misli, osjećaja i percepcija kao ta stvar (Chalmers 1996: 4). Svijest je subjektivna i može se podijeliti na fenomenalnu i psihološku svijest. Kad svijest koncipiramo fenomenalno, formuliramo ju kao svjesno iskustvo. Pri koncipiranu svijesti kao psihološke, ona je formulirana kao zbir kauzalnih kapaciteta. Naravno, razlika između njih ne mora biti stvarna, ali čini se da su u pitanju dva aspekta svijesti (Chalmers 1996: 5). Prema Gilbertu Ryleu, mentalna stanja odgovaraju dispozicijama za određena ponašanja. Najvažnija kritika ovakvog pogleda na svijest je pojednostavljeno sagledavanje svijesti. Ryle je mentalna stanja gledao kao zbir dispozicija za ponašanje. Pritom se mentalna stanja gledaju kao međusobno izolirane jedinice. Funkcionalizam se usprotivio koncepciji o izoliranosti kapaciteta svijesti, te su smatrali da između njih mora postojati neki kompleksni međusobni utjecaj. Usprkos protivljenju pojednostavljenom pogledu na um, kod funkcionalizma je pogled na mentalna stanja kao ponašajne dispozicije ostao. Ipak ostaje pitanje oko toga što nam se ta funkcionalna stanja prikazuju kroz fenomenalna svojstva. Pritom je upitna važnost obrazloženja funkcionalnosti pojedinih kapaciteta (Chalmers 1996: 14-16). Fenomenalna svijest, sa svim svojim kvalitetama i subjektivnošću, naizgled je drugačija od psihološke, sa svom svojom kauzalnom povezanošću i funkcionalnošću. Usprkos razlici, vrlo vjerojatno postoji duboka povezanost između dva tipa svijesti (Chalmers 1996: 17).

Pri analizi mentalnih stanja možemo vidjeti da se dva tipa svijesti manifestiraju zajedno u većoj ili manjoj mjeri. Mentalna stanja koja imaju neko određeno fenomenalno svojstvo, u isto vrijeme nose sa sobom nekakve psihološke kapacitete. Percepcija je zbir mentalnih stanja koje možemo shvatiti fenomenalno i psihološki. Ako shvaćamo percepciju kao sustave koji reagiraju na određene podražaje, onda analiziramo psihološki aspekt. No možemo shvatiti percepciju fenomenološki na način da imamo subjektivnu svijest onoga što percipiramo. Na isti način možemo napraviti istu analizu boli. Odnosno, možemo shvatiti bol kao iskustvo koje ima neku svoju karakterističnu kvalitetu koja je za mnoge neugodna. Bol ima psihološki aspekt koji je funkcionalan i prikazuje da je nanesena neka šteta organizmu. Stanje boli prouzrokuje nam averziju prema šteti, a i samom stanju (Chalmers 1996: 18-19). Karakteristično fenomenalno svojstvo boli prisutno je, pritom sama neugodnost proizlazi iz funkcionalne uloge, iz razloga prouzrokovanja averzije. Za razliku od boli, u kojoj je fenomenalni aspekt izraženiji pri njezinom definiranju, David Chalmers navodi primjer vjerovanja kao stanja u kojem je psihološki aspekt izraženiji. Poprilično je upitno ima li vjerovanje ima neki fenomenalni aspekt ili je on veoma neizražajan. Usprkos naglašenosti psihološkog aspekta, subjektivno iskustvo, koje je dio fenomenalnog aspekta, čini se potrebnim pri vjerovanju (Chalmers 1996: 21-22).

Psihološko svojstvo odražava mentalni događaj čije je glavno obilježje kauzalitet, a sam događaj, koji ima fenomenalno svojstvo, ima neku funkcionalnu ulogu u tom kauzalitetu. Pri percipiranju nečeg zelenog, dobivamo podražaj od neke površine koja se, zbog njezinih posebnih svojstava, u iskustvu pojavljuje kao zelena. Možemo objasniti da svjetlo odbijeno od listova, trave, algi i sl. dolazi na čula i uzrokuje reakciju. Možda će nam taj podražaj biti neugodan ili ugodan, a i postoji mogućnost da ćemo na račun toga imati želju za fotografiranjem onoga što nam daje taj podražaj. Sav taj niz mentalnih stanja i njihov međusobni utjecaj možemo objasniti svojstvima psihološke svijesti, no svejedno je neobično zašto bi imali uopće subjektivnu svijest tih stvari koje nam se predstavljaju kao zelene (Chalmers 1996: 23). Naravno, postoji pitanje zašto bi za tom subjektivnom svijesti uopće dolazila i fenomenalna svijest, a subjektivnost i fenomenalnost pojavljuju se u paru.

Fenomenalna svojstva sama su po sebi primitivna a općeniti naziv za njih je *qualia* (Chalmers 1996: 5), a ona se mogu definirati kao osnovni način pojavljivanja predmeta svijesti. Glavna je misterija, kako ćemo vidjeti, zašto imamo subjektivnu svijest ili, drugim nazivom, iskustvo. Osnovni dio subjektivne svijesti, koji je preplavljen fenomenalnim

svojstvima, nazivamo fenomenalnom sviješću. Glavna je povezanost između fenomenalnog svojstva i fenomenalne svijesti, kao dijelova subjektivne svijesti, takva da su fenomenalna svojstva elementarni načini pojavljivanja stvari. Pod fenomenalnim svojstvima misli se na kakvoću boja, emocija, zvukova, dodira i sl. Spomenuta mentalna stanja imaju neku funkcionalnu ulogu, no sama fenomenalna svijest tih mentalnih stanja ju nema. Nedostatak funkcionalne uloge jedan je od razloga zašto shvaćamo fenomenalnu svijest kao temeljnu. Iz postojanja psihološkog i fenomenalnog svojstva proizlaze teški i laki problem svijesti. Laki donose sa sobom lakšu metafizičku problematičnost i vezani su za psihološku svijest, dok se teški problem svijesti veže za fenomenalnu svijest, svojstva i zašto ona postoje (Chalmers 1996: 25). Teški je problem onaj koji stavlja u pitanje poveznicu između iskustva, sa svom svojom fenomenalnošću i subjektivnošću, i funkcionalnosti uma kao materijalnog sustava.

Laki se problemi tiču psihološke svijesti, čiji primjeri mogu biti introspekcija, budnost, izvješćivanje, samosvijest, pozornost, voljna kontrola i znanje. Za spomenute aspekte psihološke svijesti daju se izgraditi neki kognitivni modeli. Kao primjer možemo navesti modele koji nam govore zašto imamo veću pozornost prema jednoj vrsti informacije, nego prema drugoj (Chalmers 1996: 28). Glavna obrazloženja pozornosti usredotočena su na razliku kasne ili rane selekcije. U slučaju rane selekcije događa se proces u kojem se sva dodatna informacija već u našoj percepciji eliminira. S druge strane postoji mogućnost da je selekcija kasni proces u kojem se ono što je u percepciji "filtrira" kroz sjećanje i sustave odabiranja (Graham, Horgan, Tienson 2007: 489-490). Pozornost je ujedno i određeni tip ponašanja, a trebali bi postojati nekakvi konkretni mehanizmi uma koji to ponašanje uzrokuju. Laki problemi ujedno su problemi ponašanja i pripadajućih kognitivnih funkcija, čije objašnjenje i tražimo u proučavanju kognitivnih procesa i materijalnog sustava poput mozga (Chalmers 2003: 3.). Za takva objašnjenja su zaduženi veći dio psihologije i kognitivne znanosti, no upitno je u kojoj mjeri metodologija i discipline koje nam donose takva objašnjenja mogu obuhvatiti fenomenalnu svijest. Upravo je tvrdnja o upitnosti da se fenomenalna svijest objasni funkcionalnim kapacitetima kamen spoticanja za razne filozofe, a naziv je za tvrdnju o spomenutoj upitnosti je tzv. "teški problem svijesti" (Chalmers 1996: 26-28).

Objašnjenja psihološke svijesti mogu se dati kroz kognitivne modele i neurobiološka proučavanja. Kognitivni se modeli koriste u kognitivnoj znanosti, te sa sobom nose razna funkcionalna objašnjenja. Pritom, možemo navesti razne aspekte psihološke svijesti koje smo

već spomenuli (Chalmers 1996: 112-113). Pri objašnjenju uma koristimo i neurobiološka objašnjenja. Procesi u mozgu korelirani su sa svijesti, ali nemamo nikakvo objašnjenje koje ih može povezati niti odgovora zašto bi svijest proizašla iz njih. Jedini odnos koji možemo formulirati o jednakosti svijesti i mozga korelacija je, no možemo sa sigurnošću reći da svijest prati određenu aktivnost. Promjene koje se tiču pozornosti, kontrole ponašanja i sl. prate korelirane neurobiološke promjene, što je dovelo razne znanstvenike i filozofe na zaključak da na isti način možemo otkriti i fenomenalnu svijest. Christoff Koch i Francis Crick mislili su, zbog eksperimenta kojeg su proveli, da je podrijetlo svijesti frekvencija od 40 Hz. David Chalmers daje svoj komentar i tvrdi da "dokazi upućuju da spomenute oscilacije vezuju različite vrste informacije u sjedinjenu cjelinu. Dvije drugačije vrste informacije o prizoru, oblik i lokacija objekta, reprezentirane su odvojeno..." (Chalmers 1996: 116) (Chalmers 1996: 115-116). Sam Cristof Koch navodi da on i Francis Crick više ne vjeruju u sinkronizirane oscilacije od 40 Hz kao neuralnog korelata svijesti. Navodi da spomenuta sinkronizirana frekvencija ima "funkcionalnu ulogu koja više odgovara podacima da sinkronizacija pomaže u novostvorenoj koaliciji u natjecanju s koalicijama istog tipa." (Koch 2004: 46) (Koch 2004: 45-46). Odnosno, spomenuta frekvencija trebala bi imati ulogu u diskriminiranju i integriranju raznolikih sadržaja svijesti. Ti su sadržaji fenomenalni, no dodatni je problem što ne postoji ništa što garantira da fenomenalna svijest mora biti raznolika. Istina je da su sami sadržaji fenomenalne svijesti raznoliki, no, kako ćemo kasnije vidjeti, ti sadržaji imaju dovoljno zajedničkih obilježja da možemo reći da su stanja istog tipa. Ako je svijest na neki način fundamentalna funkcionalnom aparatu uma i mozga, onda je ona po svojoj prirodi jednostavna. Samo podrijetlo raznolikosti iskustava najvjerojatnije je funkcionalni aparat uma i mozga.

Svijest uključuje subjektivnu svijest i fenomenalna svojstva kao elementarne dijelove iste. Zašto fenomenalna svojstva stoje u kontrastu sa psihološkima? Naravno, na psihološku se svijest gleda kao sustav reakcija, kao zbir procesa koji su fizički ili, drugim imenom, materijalni. Kasnije ćemo vidjeti što to točno znači, ali moramo se okrenuti drugoj strani problema. Koja je poveznica materijalnog sustava poput mozga, sa svim svojim procesima, i iskustva (fenomenalne svijesti)? Prije je spomenuto da postoje korelacije između mentalnih stanja i fizioloških procesa u mozgu, a dvije pojave koreliraju jedna s drugom. Prema Cristofu Kochu i Francisu Cricku, neuralni korelati svijesti "minimalni su skupovi neuralnih događaja, koji su zajedno dovoljni za bilo koji specifični aspekt svjesnog percepta" (Crick, Koch 2007:567). Odnosno, korelati su neurofiziološki događaji u mozgu koji prate svjesne

pojave. Slično kao i sa psihološkim svojstvima svijesti, gledamo na njih kao objašnjenje za određene funkcije i ponašanja.

Pri svjesnom ponašanju gledamo neke materijalne uzroke istog, neovisno o tome jesu li uzroci neurofiziološki događaji ili funkcionalni aspekti psihološke svijesti. Pozicija o tome da su materijalni uzroci temeljni svijesti i svijetu tzv. je materijalistička pozicija (Chalmers 2003: 3). Takva pozicija iskazuje povjerenje prema načinu promatranja svijesti kao materijalnog sustava. Pristup koji je poprilično plodonosan pri analizi funkcionalne uloge aspekata psihološke svijesti i korelata u mozgu, no vodi do teze o zombijima. Prema spomenutoj tzv. materijalističkoj paradigmi, kao i ostalim koji zagovaraju materijalna svojstva kao fundamentalna, možemo zamisliti zombije. Bića koja su fiziološki identična ljudima, imaju sve funkcionalne moći psihološke svijesti i ponašaju se kao ljudi, no ona nemaju subjektivnu svijest, a konzekventno ni fenomenalnu (Chalmers 1996: 96). Zombije je moguće zamisliti iz pozicija koja gledaju na materijalna svojstva kao fundamentalna, a takav se argument naziva "argument iz zamislivosti". Prema zakonima prirode, barem kakvi su nam poznati, možemo zamisliti svijet koji uopće ne sadrži svijest na bilo koji način. Ovakav se argument većinom koristi za dokazivanje da svijest na neki način mora biti ne-materijalna (Chalmers 2003: 5-6). Zakoni prirode daju se interpretirati kao materijalni. Stoga, možemo zamisliti argument koji tvrdi da prema materijalističkom pristupu, kao i brojnim ostalim pristupima koji zagovaraju fundamentalnost materijalnih svojstava, izgleda da se razni kognitivni procesi mogu dogoditi bez ikakve fenomenalnosti i subjektivnosti, a takva teza o materijalizmu stavlja u upit učinkovitost funkcionalnog objašnjenja za fenomenalnu svijest.

Filozofi, kad govore o svijesti, misle na subjektivnost i fenomenalnost svijesti. Razlog filozofskoj problematičnosti takve vrste svijesti u tome je što ta svojstva izričito stoje u kontrastu sa psihološkom sviješću, a takav kontrast postoji zbog nedostatka funkcionalne uloge fenomenalne svijesti. Funkcionalne uloge, koja je bitna za postojanje jednog materijalnog sustava. Doduše, fenomenalna svojstva nemaju funkcionalnu ulogu izričito zbog pretpostavke materijalnih svojstva kao temeljnih u svijetu. Stavljanje fenomenalnosti i subjektivnosti na temeljno mjesto u prirodi postoji iz razloga stavljanja istih u funkcionalan međusobni odnos sa psihološkom sviješću. No prije opisa ontologija koje stavljaju svijest u temeljnu ulogu u svijetu, bitno je preciznije definirati razliku između materijalnih i mentalnih svojstava. Fenomenalnost i subjektivnost, kao sastavnice svijesti, mogu se smatrati umnim svojstvima.

Kontrast materijalnih i umnih svojstava

Materijalizam je grupa pozicija koja stavlja materijalna svojstva u fundamentalnu ulogu. Materijalna su svojstva ona svojstva o kojima nam neka materijalna teorija govori. Takvim se smatraju teorije prirodnih znanosti poput fizike. Primjer su svojstva koje opisuje materijalna teorija naboj i masa. Takva se svojstva daju interpretirati kao ona koja sadržavaju paradigmatički materijalni entiteti, a to su entiteti kojima se ta svojstva pripisuju. Primjeri takvih entiteta mogu biti elektroni, atomi, planeti, sunce i sl., a takvi objekti se daju locirati u prostoru i njihova svojstva se daju zabilježiti određenim promatranjem i eksperimentiranjem (Stoljar 2022). Takva se svojstva daju prikazati na način da pri njihovoj instancijaciji ne postoje nikakva mentalna svojstva. No postavlja se pitanje koja su zajednička obilježja materijalnih svojstava i njihov kontrast s mentalnim svojstvima. Zašto bi uopće koristili takav kontrast? Postoji li takav kontrast uopće?

Za većinu stvari koje znamo i koncipiramo, znamo ih jer one jesu, ili su bile, sadržaj svijesti. Da ne postoji fenomenalnost i subjektivnost, postoji mogućnost da i sama materijalna svojstva ne bi bila predmet uma. Stoga, naše znanje pretpostavlja umna svojstva. Galen Strawson gleda na umna svojstva kao ona koja se percipiraju direktnije i ne zahtijevaju neku kasniju mentalnu operaciju. Umna svojstva predstavljaju izravni kontakt između uma i svijeta (Strawson 2008: 25-26). Ono prema čemu većinski nemamo mentalni pristup jedino možemo opisati matematički, a ono što proizlazi iz matematičkog opisa strukturni je opis. Fizika nam pruža takav opis, te je taj opis izomorfan strukturi svemira. Ne znamo ništa osim strukture i ona je jedino od stvari koje možemo saznati o naizgled ne-umnom svemiru. Galen Strawson misli da nema jasne podijele između strukture i mentalnih svojstava. Smatra da mentalna svojstva prikazuju sveukupne aspekte stvari kakve ona jest, a struktura je definitivno jedna od tih aspekata (Strawson 2008: 27-28). Takva strukturna obilježja su upravo obilježja koja se smatraju materijalnim svojstvima.

Fizika, zbog spomenutog matematičkog temelja, opisuje međusobne odnose između materijalnih entiteta. Primjer tih entiteta mogu biti subatomske čestice koje imaju nekakvu svoju ulogu i način ponašanja prema drugim česticama. Ona ih prikazuje u odsustvu bilo kakvog umnog svojstva u prostoru i vremenu. No ona nisu nekakve neprobojne tvari koje interagiraju, nego se daju interpretirati kao polja, a na njih se gleda kao materijalne entitete. Svi entiteti u prirodi proizlaze iz bogate aktivnosti takvih polja (Strawson 2008: 43-44).

Matematički vokabular otkriva kauzalnu strukturu koju materijalisti tretiraju kao osnovnu svijetu (Goff 2017a: 31).

Pri tome bi materijalna svojstva trebala utemeljiti sve što se događa u svijetu. Utemeljenje je nekauzalni eksplanatorni odnos, a to znači da je utemeljenje činjenični odnos. Primjer može biti „Freddy, Rod i Jane se zabavljaju u Janeinoj kući.“ i „Događa se zabava u Janeinoj kući.“ Istina da se troje spomenutih ljudi zabavljaju u Janeinoj kući konstitutivno utemeljuje istinu da se neka zabava događa u Janeinoj kući. Istina o zabavi u Janeinoj kući utemeljena je na istini da se Rod, Jane i Freddy zabavljaju u Janeinoj kući, što je odnos konstitutivnog utemeljenja. Prema materijalizmu mentalna svojstva, a i sva ostala, su konstitutivno utemeljena na materijalnim (Goff 2017a: 42-44). Utemeljenje u spomenutom slučaju uključuje određenu kauzalnost, koja je takva da je možemo opisati s riječju „zabava“. Upravo kauzalna objašnjenja jesu materijalna. Materijalna objašnjenja obuhvaćaju regularnosti i pravilnosti u tom kauzalitetu.

Kao što smo spomenuli prije, pretpostavka o tome da su činjenice svijeta utemeljene na materijalnim svojstvima može dovesti do tvrdnje o zamislivosti filozofskih zombija. No to ne mora biti nužno istina. Galen Strawson smatra da bi se istinski materijalist trebao, pri referiranju na nešto kao materijalno, obazirati na konkretnost nekog fenomena. Odnosno da ono ima neko konkretno mjesto u realnosti. Smatra da, pogotovo pod pretpostavkom istinskog materijalizma, ne možemo znati jesu li zombiji mogući, no nisu zamislivi jer bi takav "istinski materijalist" trebao prihvaćati konkretnost materijalnih promjena i prisutnost mentalnih svojstava. Čak i onaj materijalist koji izostavlja mentalna svojstva ne zna sve što se može znati o istim tim svojstvima (Strawson 2008: 47). Kakva svojstva filozofski zombiji točno imaju? Oni bi možda imali onaj psihološki, apstraktni dio svijesti, ako je on u stvarnosti uopće moguć bez fenomenalne svijesti. U zombiju su prisutne neke kognitivne funkcije u obliku prepoznavanja nekih vanjskih podražaja na načine koji prouzrokuju ponašanje. Ponašanje samog zombija mora biti gotovo identično svjesnoj osobi. Usprkos ponašanju, svijest u zombijima nema nikakvu kauzalnu ulogu.

Razdvojenost mentalnih i materijalnih svojstava ukorijenjena je u intuicije filozofa i znanstvenika, no ono je možda takvo jer su materijalističke koncepcije kozmosa i materijalnih promjena produkt negativne analize stvarnosti. Odnosno, formulira se nekakvo znanje u odsustvu bilo kakvih mentalnih svojstava. Galen Strawson smatra da bi umna

svojstva mogla biti intrinzična svojstva stvari. Preciznije govoreći, subjektivnost i fenomenalnost, svojom su rudimentarnošću, izraz esencijalne prirode stvari (Strawson 2008: 41). Pritom, mentalna svojstva su nešto što imaju supstantivno postojanje. Ipak, fenomenalna svojstva mogu biti izraz promjena u mozgu koje se smatraju materijalne. Fenomenalnost i subjektivnost mogu se promatrati kao intrinzična svojstva tih materijalnih promjena. Ako uzmemo razliku između materijalnog svojstva i mentalnog ozbiljno, onda je fenomenalni aspekt svijesti nešto što ta materijalna promjena sadrži sama po sebi, neovisno o nekim relacijama s drugim kapacitetima uma i mozga. Materijalna promjena možda je prouzrokovana od strane drugih promjena, no njezina fenomenalnost i subjektivnost nešto je posebno što materijalna promjena ima sama po sebi. Možemo reći da intrinzična svojstva fenomenalnosti i subjektivnosti realiziraju ekstrinzični psihološki aspekt. Bol je zasigurno uzrokovana štetom u organizmu, no kad god opisujemo bol, mi ju opisujemo funkcionalno. Ona je uzrokovana štetom u organizmu, zatim uzrokuje neku neugodu ili averziju. Fenomenalni aspekt boli javlja se pri događaju boli kao karakteristična kakvoća iste, no njezino utjecanje na druge kapacitete izričito ovisi o njezinoj funkcionalnoj ulozi. Stoga se fenomenalni aspekt može smatrati intrinzičnim svojstvom te promjene.

Intrinzična svojstva mogu biti trojaka. Možemo se referirati na svojstva koja neki entitet ima sam po sebi. Odnosno, nekim esencijalnim svojstvom entiteta. Govoriti možemo o intrinzičnim svojstvima, koja se u teoriji mogu očitovati u interakciji između entiteta, ali okolnosti nisu takve da se interakcije događaju. Postoje i svojstva koja bi mogli nazvati ekstrinzičnima isključivo interno. Ona jesu intrinzična, ali tek uvjetno, u smislu da entiteti ta svojstva imaju kao dijelove, čija međusobna interakcija čini neku cjelinu. Ta svojstva koja su dijelovi entiteta ne interagiraju izravno s drugim entitetima. Autor Derek Pereboom navodi Leibnizov primjer sfere koja je sastavljena od dijelova sa nekim svojstvima. Ti dijelovi utječu na druge dijelove sfere, ali oni ne moraju utjecati na ono što je izvan sfere (Pereboom 2015: 305-307). Ta bi svojstva bila slična ekstrinzičnim svojstvima, koja su relacijska svojstva između entiteta. Regularnost i pravilnost relacija tvore strukturu. Pritom su relacije entiteta, u ovom slučaju, sinonim kauzalitetu. Ekstrinzična su svojstva ona koja je G. F. W. Leibniz nazvao ekstenzijom. Ekstenziju promatramo kroz oblike, kretanje, vrijeme i sve ono što možemo prebrojati i izmjeriti. Takva su svojstva relacijska, a svojstva odvojena od njih ona su intrinzična, ona svojstva koja, prema Leibnizu, entiteti imaju sami po sebi (Leibniz 2015: 17-18). David Chalmers navodi da ekstrinzična svojstva nisu izričito relacijska na način da opisuju strukturu, nego opisuju i dinamiku, a dinamika je promjena strukture (Stoljar 2015:

330). Postoje neka svojstva koja se, prema nekima, ne mogu opisati strukturom i dinamikom, a to su ona intrinzična.

Prije smo spomenuli da se čak za neka intrinzična svojstva može tvrditi da su tek uvjetovano takva. Izričito su svojstva unutarnje strukture entiteta, ne interagiraju s vanjskim entitetima, te su u po prirodi ekstrinzična jer se očituju u interakciji s drugim svojstvima. Derek Pereboom naziva ih komparativno intrinzičnim svojstvima (Pereboom 2015: 307). Leibniz je mislio da su materijalna svojstva iskaz monade, svojevrsnog primitivnog dijela svijeta koji je mentalan. Materijalna su svojstva svojevrsna reprezentacija mentalnih svojstava (Pereboom 2015: 309). Ekstrinzična bi se svojstva promatrala kao izraz onih intrinzičnih, a Leibniz je smatrao da moraju postojati apsolutno intrinzična svojstva. Ta su svojstva, u Leibnizovom slučaju, monade, čija je suština neovisna o ekstrinzičnim svojstvima (Pereboom 2015: 307). Dijelovi već spomenute Leibnizove sfere bili bi tek komparativno intrinzična svojstva iz razloga što je sfera interno definirana ekstrinzičnim svojstvima njezinih dijelova. U tekstovima Leibniza, a i Bertranda Russella, kako ćemo vidjeti kasnije, uloga je svijesti takva da je ona apsolutno intrinzično svojstvo entiteta u svijetu. Intrinzičnost svijesti klasična je panpsihistička tvrdnja, čiji primjer možemo naći kod Davida Chalmersa, a i Dereka Perebooma, gdje su u ulogu intrinzičnog svojstva entiteta u svijetu stavljena profenomenalna apsolutno intrinzična svojstva koja uvjetuju ona makrofenomenalna (Pereboom 2015: 317-318).

Između umnih i materijalnih svojstava naizgled postoji bitna razlika. Materijalna svojstva opisuju dispozicije entiteta prema drugim entitetima, što znači da ih možemo nazvati dispozicijskim svojstvima (Stoljar 2015: 325). Ne postoji ništa što bi izravno povezivalo dispozicije i, s druge strane, fenomenalnost i subjektivnost. Jedino se čini da se ta svojstva javljaju uz određene dispozicije. Pojave od kojih dobivamo neki fenomenalni i subjektivni sadržaj raznolike su, no fenomenalnost i subjektivnost ostaju bez obzira na spomenutu raznolikost.

Dispozicija se očituje u međusobnoj povezanosti entiteta na neki način. U fizici, zakonitosti prema kojim se očituje dinamika čestica predstavljaju ponašajne dispozicije tih istih čestica (Goff 2015: 371). Entiteti i svojstva dio su nekakve kauzalne strukture, a znanje o strukturi dobiva se preko nekih regularnosti i pravilnosti. Doduše, pritom se opisuju regularnost i pravilnost u kauzalitetu, a ne što je kauzalitet sam po sebi. Pojavnost kauzalnosti

koje nam fenomenalna svijest prikazuje ima prirodnu tendenciju prema regularnosti. Ono se oblikuje prema nekom uzorku i ne izričito kroz regularnost empirijskih pojava, nego kroz samo iskustvo fenomenalne svijesti koje ima običaj biti odijeljeno (Foster 2008: 113-115). U određenim okolnostima imati ćemo vizualno iskustvo, u drugim raspoloženje, a iskustva takve vrste povezana su s nekim drugim iskustvima. Svojom odijeljenošću otkrivaju dinamiku, a dinamika otkriva strukturu. U znanosti i svakodnevnom životu, struktura se otkriva preko regularnosti i pravilnosti između entiteta i svojstava.

Drukčija svojstva od dispozicijskih kategorička su svojstva. Upitno je u kojoj mjeri su ona u stvarnosti drukčija od onih dispozicijskih, no bitno je naglasiti da su ona fundamentalna u odnosu na dispozicijska svojstva (naravno, ne nužno za sva dispozicijska svojstva). Kako ćemo kasnije vidjeti, izgledni nesrazmjer između objašnjenja intrinzičnih ili ekstrinzičnih svojstava ili pak materijalnih ili svjesnih pokušava se riješiti pomoću razmatranja svijesti kao kategoričkog svojstva. Kategoričnost podrazumijeva nekakvu sveprisutnost i esencijalnost (Chalmers 2017: 26). Kategorička svojstva odgovaraju intrinzičnim svojstvima, odnosno svojstvima koje entiteti imaju sami po sebi.

Kategorička svojstva temelj su dispozicijskim svojstvima, a jedan od kandidata za taj temelj jesu mentalna svojstva (Chalmers 2017: 27). Na koji način su mentalna svojstva drugačija od materijalnih? Osnovno je mentalno svojstvo ono fenomenalno. Fenomenalna se svijest sastoji od fenomenalnih kvaliteta koje nazivamo *qualia*. Što su *qualia*? *Qualia* se javljaju pri promjenama koja se mogu zvati materijalnim, što upućuje na mogućnost da je odnos između materijalnih i mentalnih promjena odnos identiteta. Mentalna stanja, koja se smatraju stanjima mozga, nose sa sobom, u većoj ili manjoj mjeri, *qualia*. Stanja koja su, u pravilu, perceptualna iskustva, osjeti, emocije i raspoloženja. Razna mentalna stanja imaju drugačija *qualia*. *Qualia* čak ovise o modalitetu određenih mentalnih stanja. *Qualia* vezana za vizualnu percepciju su boje, za sluh su zvukovi, za njuh su mirisi, za osjet okusa su određeni okusi, za osjet dodira su određeni dodiri, te razna raspoloženja i emocije također imaju različita *qualia*. Neki idu daleko sa pripisivanjem *qualia* mentalnim stanjima, poput Galena Strawsona, te tvrde da same misli, bez obzira na kompleksnost, imaju *qualia* (Tye 2021). Biti ljut, vidjeti crveno, biti zadovoljan, misliti o paprikama, misliti o političkom stanju države nose sa sobom različita karakteristična *qualia* ili pak, što se tiče kompleksnih misli i zamišljanja, skup istih. *Qualia* su raznolika, smatraju se osnovnim djelom subjektivne svijesti, nemaju neku strukturu i jesu fenomenalna svojstva. Fenomenalna su svojstva

kvalitete, što znači da su singularna svojstva bez nekakve unutarnje strukture. Fenomenalna svojstva poput sreće ili bijele boje ne mogu se rastaviti na funkcionalne dijelove. No ipak su ona unutarnja svojstva entiteta koji posjeduju strukturu i materijalna svojstva, a u slučaju svijesti entitet je čovjek. Naravno, postavlja se pitanje o odnosu između materijalnih svojstava i svijesti.

Odgovarajući funkcionalni materijalni sustav ima odgovarajuće subjektivno iskustvo. Prema Davidu Chalmersu postoji princip organizacijske nepromjenjivosti, koji nalaže da će određena funkcionalna materijalna organizacija imati odgovarajuću subjektivnu i fenomenalnu svijest. Sam je princip takav da nalaže da će funkcionalna organizacija imati određenu subjektivnu i fenomenalnu svijest bez obzira na medij, bio on tehnološki ili biološki (Chalmers 1996: 248-249). Bez obzira na samu ispravnost principa organizacijske nepromjenjivosti, on nije samo funkcionalno objašnjenje korelacije svijesti i materijalnih svojstava iz dualističke perspektive, no demonstrira intuiciju o tome kako se svijest mijenja s obzirom na funkcionalnu organizaciju mentalnih kapaciteta i njegovih materijalnih korelata. Vrlo je moguće da će se promjenama organizacije mozga fenomenalna svojstva promijeniti ili da će nestandardna organizacija mozga dati fenomenalna svojstva koja se javljaju u drugačijim okolnostima od uobičajene. Uobičajeno korištenje mentalnih kapaciteta može objasniti tu činjenicu. Pri promjenama aktivnosti strukturno složenog organa poput mozga mijenjaju se mentalna stanja i određena fenomenalna svojstva.

Najbolji se primjeri ovisnosti fenomenalnih svojstava i organizacije mogu vidjeti u neobičnim svojstvima nekih poremećaja, kao npr. sinestezija. Sinestezija je fenomen u kojem se određena perceptualna iskustva javljaju u tandemu sa ostalim iskustvima sličnog tipa ili pak s nekim konceptualnim iskustvom. Pri slušanju određenih zvukova ili pri čitanju određenih brojeva javljaju se boje, pri riječima se pojavljuju okusi, pri tihom pokretu predmeta zvuk (Ward, Simmer, 2020: 283-300), pri obliku okusi i sl. (Brang, Ramachadran, 2020: 259-281). Prema istraživanjima neka od njih često se javljaju nakon perioda osjetilne deprivacije (Brang, Ramachadran, 2020: 258-281) ili pri migreni (Afra 2015: 389-407) kod ljudi koji inače ne pate od sinestezije. Usprkos tome, u većini slučajeva sinestezija je urođeni neurološki poremećaj koji prati neka stanja mozga poput hiperpovezanosti (Meier 2022: 561-569). Iskustva za vrijeme sinestezije sa sobom nose nekakvo fenomenalno svojstvo, makar je javljanje određenih iskustava i pripadajućih fenomenalnih svojstava izričito ovisilo o poremećenoj organizaciji i dinamici mozga, te relacija između svakojakih iskustava. Pritom

nema strogih pravila o javljanju fenomenalnih svojstava. Sinestezija može biti manifestirana bez obzira je li kognitivna aktivnost vezana za neku konceptualizaciju, u slučaju brojeva i oblika, ili drugih fenomenalnih svojstava, u slučaju zvuka, boje i sl.

Neka promjena u strukturi uma i mozga uobičajeno mijenja razne dijelove svijesti. Sama kompleksnost strukture, odnosno funkcionalne organizacije uma i mozga, koja je određen zbir dispozicijskih svojstava, nije nužno vezana za pojavljivanje fenomenalnih svojstava, usprkos tome što se fenomenalna svojstva čine jednostavnim dijelom kognitivne strukture. Iskustva u kojima se sinestezija pojavljuje razna su i ne ovise nužno o kompleksnosti samih iskustava. Navedeni primjer sinestezije prikazuje da se određena nestandardna fenomenalna svojstva pojavljuju bez obzira na organizaciju koja je potrebna za ona standardna mentalna stanja. Standardna mentalna stanja mogu biti neki koncepti ili druga fenomenalna svojstva. Istina je da se, ovisno o funkcionalnoj organizaciji uma i mozga, sadržaj u obliku fenomenalnih svojstava mijenja, no sama fenomenalnost nije vezana za svojstvo kompleksnosti organizacije. Ta kompleksnost organizacije omogućena je od strane dispozicijskih svojstava entiteta, odnosno omogućena je od svojstava koja su materijalna.

Moguće je da promjene fenomenalnih svojstava odgovaraju promjenama u organizacijskoj strukturi mozga i uma, no otvara se pitanje koja je kauzalna veza između njih. Jedna je mogućnost da su fenomenalna svojstva takva da je možda u pitanju identitet, odnosno da su fenomenalna svojstva identična pripadajućoj organizacijskoj strukturi. Druga je mogućnost da su fenomenalna svojstva kauzalni produkt materijalnih. Mogućnost koju znamo pod imenom materijalizam. Pod materijalističkom pretpostavkom, materijalna svojstva uzrokuju fenomenalna svojstva, no fenomenalna ne uzrokuju ništa, što je zaključak do kojeg bi mogli lako doći. Lakoća tog zaključka proizlazi iz činjenice da fenomenalna svojstva nisu funkcionalna, a funkcionalnost je materijalno svojstvo. Ako ozbiljno shvatimo razliku između fenomenalnih svojstava i onih materijalnih i tvrdnju da materijalna svojstva prouzrokuju ona mentalna, dolazimo do spoznaje da je fenomenalna svijest kauzalna "slijepa ulica". Ako ozbiljno shvatimo mogućnost da su fenomenalna svojstva identična promjenama u umu i mozgu, onda su ona osnovni način pojavljivanja bilo kakvog sadržaja uma i mozga. Bez svojstava fenomenalnosti i subjektivnosti nema subjektivne i pripadajuće fenomenalne svijesti. Zatim, nedostatak funkcionalnih svojstava fenomenalnih svojstava ukazuju na jednostavnost stanja koja imaju fenomenalnost i subjektivnost.

Upravo činjenica da se fenomenalnost i subjektivnost čine temeljna za mentalnu aktivnost, te da su ona zbog svoje jednostavnosti drugačija od materijalnih svojstava, pruža teškoće u objašnjenju fenomenalnih svojstava. Usprkos tome, određena organizacijska kompleksnost jest vezana za mentalna stanja koja imaju fenomenalnost i subjektivnost, a dokazi upućuju na to da bi spomenuta svojstva mogli biti osnovni dijelovi organizacijsko kompleksnog sustava uma i mozga. Prema Jaegwonu Kimu, određeni osjećaj poput boli koji ima fenomenalno svojstvo, ima fizički korelat, no hoće li on biti ugodan, neugodan ili će prouzrokovati averziju prema nečemu, ovisi o funkcionalnoj ulozi osjećaja. Fenomenalna svojstva koja se javljaju za vrijeme tih promjena, diskriminiraju između funkcionalnih zbivanja organizacijski kompleksnog sustava (Kim 2007: 416-417).

Osnovni dijelovi svijesti imaju obilježje fenomenalnosti i subjektivnosti, a objašnjenje materijalnih svojstava zahtijeva daljnju apstrakciju prema nekoj logičkoj povezanosti sadržaja koji imaju fenomenalna svojstva. Prema autoru Bernardu Kastrupu, objašnjenje preko apstrakcija nije plodonosno jer su svijest i materijalni opisi na jednoj različitoj eksplanatornoj razini, a fenomenalnost i subjektivnost osnove su tim apstrakcijama (Kastrup 2019: 28-31). Ovakav pogled ima smisla, ne samo jer je svaka apstrakcija pomoću koje nešto želimo objasniti, plod konkretnog iskustva, čiji su osnovni i prevladavajući dijelovi fenomenalni, nego iz razloga postojanja mogućnosti da svako mentalno stanje sadrži fenomenalna svojstva u većoj i manjoj mjeri. I prije je bilo spomenuto kako kod nekih mentalnih stanja, kao što je vjerovanje, postoji veoma nedefinirani fenomenalni aspekt. Vjerovanje u neku tvrdnju izaziva neki osjećaj ovisno o kontekstu. U pitanju može biti osjećaj ugode, povjerenja, olakšanja itd. Taj osjećaj sa sobom donosi fenomenalni aspekt preko kojeg mi određujemo što su ti osjećaji. Taj osjećaj može biti "prekidač" za neke druge mentalne kapacitete poput sjećanja, pozornosti i sl. U velikom broju slučajeva, mentalne su radnje vezane za neki uzročno-posljedični slijed mentalnih sadržaja koje definiramo preko fenomenalnosti.

Čak pri formiranju vjerovanja i raznih drugih mentalnih radnji koristimo mentalnu sliku. Zamišljamo simbole na podlozi, govor, uzročno posljedične "filmiće" koji prikazuju događaje i razne druge mentalne slike. Iz tih mentalnih slika izvlačimo zaključak, koji je ponovno predstavljen kroz neku mentalnu sliku. Imanje iskustva, odnosno fenomenalnosti i subjektivnosti, jest jedno od stvari u koje možemo imati apsolutno povjerenje. Moguće je da je sve što iskusimo o vanjskom svijetu jedna velika halucinacija, no to ne mijenja činjenicu

da ako netko ima svijest o nečemu, tu svijest ne može poreći. Fenomenalnost i subjektivnost nose sa sobom pristup mentalnim radnjama i transparentnost istih.

Materijalna su svojstva, u svojoj suštini, relacijska. Zato ih možemo nazvati i dispozicijskima. Nazivamo ih dispozicijskima iz razloga što ih percipiramo kao svojevrstne dispozicije entiteta. Entiteti, kad govorimo o materijalnim svojstvima, u većini su slučajeva proizvoljni. Entitetom možemo nazvati nešto singularno, odnosno nešto što ima samo jedno svojstvo koje se ne može dijeliti na ostala. Usprkos tome, ono što, u većini slučajevima određujemo entitetima, upravo su kolekcije raznih svojstava u uzročno-posljedičnom odnosu. Upravo uzročno-posljedični odnosi su ono što nazivamo materijalnim svojstvima.

Fenomenalnost i subjektivnost drukčiji su od materijalnih u smislu da su singularna svojstva. Fenomenalno je svojstvo takvo da je ono u jedini bez dijelova. Crvenost, uzbuđenost, bol i sl. singularna su svojstva koja jedino mogu biti drugačija po intenzitetu. Ipak, čak možemo smatrati fenomenalna svojstva različitih intenziteta zasebnim fenomenalnim svojstvima koja su u suštini različita. Upravo singularnost svojstava koja imaju fenomenalnost može nas nagnati na zaključak da su fenomenalna svojstva osnovna i jednostavna. Ona ujedno i pružaju pristup onim materijalnim, te se zato mogu smatrati osnovnim materijalnim svojstvima. Fenomenalna su svojstva ujedno i konkretna. Stoga ih ne možemo poreći jer imamo izravan i transparentan pristup tim svojstvima. Naravno otvara se pitanje o tome što točno ima fenomenalno svojstvo, a to je subjekt. Subjektivnost svijesti također je nedjeljiva i singularna kao i fenomenalnost. Jedan od kriterija za iskustvo upravo je da jedan subjekt ima to iskustvo. Subjekt se u većini slučajeva tretira kao jedan entitet. Činjenica da određeno fenomenalno svojstvo ima pripadajuću subjektivnost potvrda je realnosti tog fenomenalnog svojstva. Upravo nas singularnost i konkretnost svojstava koja imaju subjektivnost i fenomenalnost tjeraju da zaključimo da su ta svojstva osnovna materijalnom redu u umu.

Sraz između singularnosti fenomenalnih svojstava i kauzalnih relacija materijalnih svojstava tjera nas na zaključak da između njih postoji eksplanatorni jaz. Eksplanatorni jaz koji se nastoji objasniti pogledima poput materijalizma i dualizma, no za neke je to objašnjenje nedovoljno. Pritom je stvorena ideja panpsihizma, vrsta idealizma koja koncipira fenomenalnost i subjektivnost kao kategorička svojstva. Svojstva koja entiteti imaju sami po sebi, bez obzira na interakcije. Kategorička bi svojstva pritom određivala sva ostala svojstva.

Svijest je, prema tom pogledu, nešto što ima primitivnu ulogu. Glavni pogled koji je utjecao na panpsihizam monizam je Bertranda Russella, koji koncipira svijest kao intrinzično svojstvo entiteta (Goff, Seager, Allen-Hermanson 2022). U panpsihizmu se svijest stavlja u suodnos s materijalnim svojstvima na način da između njih ne postoji stvarna razlika. Mi, pri opisu materijalnih svojstava u panpsihizmu, opisujemo dinamiku entiteta koji imaju kategoričko svojstvo svijesti. Pritom se svijest smatra fundamentalnom, te ju se stavlja na mjesto gdje ju možemo tretirati na sličan način kao i materijalna svojstva. Odnosno, otvara mogućnost da nam dispozicije mogu prikazati nešto o svijesti jer između dispozicija i instancijacija svijesti nema stvarne razlike.

Dodatak: Svijest i vitalizam

U ovom dodatku ćemo se osvrnuti na usporedbu posebnosti svijesti i posebnosti koncepta života prije nicanja moderne znanosti. Uspoređivanje svijesti sa životom je jedna od kritika traženja "natprirodnog objašnjenja" za svijest. Život je bio jedno od stvari čemu se pripisivalo posebnost naprema onome što se može objasniti mehanički, odnosno materijalistički. Iz tog su razloga neki filozofi i prirodoslovci bili primorani tražiti objašnjenje u vitalizmu: tvrdnji da postoji nekakva posebna supstanca koja je nositelj života.

Život se, prema C. D. Broadu, nije mogao u cjelovitosti objasniti tako da se reducirao na funkcionalna objašnjenja. Ipak se djelomično mogao reducirati na određenu vrstu ponašanja poput adaptacije, rasta, razmnožavanja i sl. Vitalisti su tražili posebno objašnjenje za kompleksne funkcije života, no uglavnom nisu tražili ništa više od toga (Chalmers 2003: 11-12). Analogija nemogućnosti materijalnog objašnjenja svijesti sa vitalizmom, prema Davidu Chalmersu, ne može se povući. Život je bio sposoban za toliko stvari za razliku od neživih stvari. Iz razloga kompleksnosti života, vitalisti su intuitivno razumjeli različitost života od nežive tvari. Ta njihova intuicija nije bila kriva, ali nisu bili svjesni kompleksnosti radnji koje obavljaju biokemijski mehanizmi. Oni nisu poricali kompleksnost života, te su tvrdili da upravo sama kompleksnost funkcija života zahtijeva ne-funkcionalno objašnjenje. Naravno njihove sumnje su, s vremenom, bile uklonjene. Sa sviješću problem traje, usprkos objašnjenju nekih funkcija uma (Chalmers 1996: 110). Život je već takav da je podložan reduciranju. Vitalisti su već prije reducirali život na određene kompleksne dijelove, ali su tvrdili da sama kompleksnost tih dijelova ima nefunkcionalno objašnjenje (Strawson 2008: 67).

Svijest nije podložna reduciranju, te ima konkretnost i jednostavnost koju život nema. Daniel Dennett misli da bi vitalist isto tvrdio da život ne možemo objasniti funkcionalno, no objasnili smo dijelove života (Schenider 2007: 320-321). No svijest ima konkretnu egzistenciju i jednostavnost. Život je različit na način da je nije jedno konkretno svojstvo, nego je zbir raznih svojstava. Odnosno, posebnost života bitno je različita od posebnosti svijesti.

Monizam Bertranda Russella

Filozof Bertrand Russell je vjerovao u ontologiju događaja kao objašnjenje za stanje stvari (Wishon 2015: 104). Smatrao je riječ *događaj*, koja je korištena u artikuliranju monizma, dovoljnom za objašnjenje onoga od čega je svijet sastavljen, iz razloga što podrazumijeva neku dinamiku i kauzalitet između entiteta. Russellijanski monizam osnova je modernog pansihizma, što je pozicija koja upravo definira osnovna svojstva entiteta u svijetu. Sve što znamo svojevrsni je produkt uma, čak i tvrdnje o materijalnim svojstvima. Bertrand Russell povezivao je mentalna svojstva i strukturu na način da su spomenuta dva svojstva određene kategorije preko kojih možemo kategorizirati naše znanje. Ne znamo ništa o ne-mentalnim i ne-strukturnim svojstvima svijeta (Strawson 2008: 35). Niti išta znamo o vanjskom svijetu osim onog što nam je otkriveno umu i što interpretiramo kroz apstraktna svojstva fizike. Svijet koji nije mentalan i dalje ostaje misterija, te ne možemo sa sigurnošću tvrditi da su svojstva tog svijeta različita od svojstva uma (Strawson 2008: 39).

Russell je smatrao da sve što percipiramo možda ima izvanjski uzrok, no ono percipirano reakcija je našeg mozga i uma. Samo iskustvo ima neku nejasnu uzročnost događajima u mozgu, no glavni sadržaj iskustva događaji su koji nisu strukturni. Potreban je kauzalitet raznih događaja da bi neka promjena došla do našeg iskustva. Ono što mi na kraju lanca kauzaliteta događaja percipiramo plod je promjena u našem mozgu koje su odgovor na promjene izvan našeg tijela. Čak spominje da je Immanuel Kant bio u pravu kad je smatrao da „zvjezdano nebo i moralni zakon postoje zajedno, jer su oni plod njegovog mozga“ (Russell 2015: 42). Odnosno, sve što percipiramo, znamo i osjećamo je sadržaj našeg uma i mozga (Russell 2015: 42).

Prema Russellu, dolazimo do materijalnih svojstava i entiteta koji imaju materijalna svojstva, odnosno formalnih prikaza tih svojstava, preko zaključaka od onoga što on zove

percepti (Russell 2015: 32). Smatrao je da nam percepti daju pouzdaniju sliku o mentalnim stanjima, te sliku koja nije sasvim formalna (Russell 2015: 30). Nije formalna radi tvrdnje da slika koju dobijemo preko percepcata nije puki zaključak iz iskustva, preko kojeg dobivamo svijest o nekim pravilnostima u svijetu. Percepti su subjektivna svijest određenih pojava u svijetu, a njihovom suprotnošću može se smatrati mozak, koji je određen zbir materijalnih događaja, no upitno je u kojoj je mjeri to i um. Mozak i percepti su prisutni zajedno, ali Russell je smatrao da uzročnost između materijalnih i mentalnih svojstava nije jednaka onoj između samih materijalnih (Russell 2015: 31). Materijalna i mentalna svojstva stoje na različitoj eksplanatornoj razini. Percepti su, prema Russellu, osnova svakog znanja. Sigurno znanje dobivamo u tri razine, od kojih su prvi percepti jednog uma, drugi su percepti drugih umova koji komuniciraju s prvim umom, te treći su percepti nepovezanih umova. Od zaključaka dobivenih preko percepcata znamo o strukturi svijeta, no ne i o kvalitetama istog (Russell 2015: 33).

Znamo o kvalitetama uma, o njegovim intrinzičnim svojstvima, no nisu nam izravno očita intrinzična svojstva svijeta (Strawson 2008: 41). Russell poseže za primjerom sunca da objasni nedostatak znanja o intrinzičnim svojstvima svijeta. Postoji neki kauzalni protok od samog sunca do mozga, no ne znamo je li sunce uistinu bliješti. Ono možda je okruglo, no upitno je u kojoj mjeri je kvaliteta bliještenja dio svijeta izvan uma (Russell 2015: 40). Kvalitete koje dobivamo pomoću percepcata jednostavne su i ne mogu se rastaviti na manje uzročno-posljedične entitete. Suprotno mentalnim svojstvima, sami materijalni opisi događaja takvi su da se mogu rastaviti na manje događaje i njihove učinke (Russell 2015: 32). Sami zaključci funkcioniraju da dolazimo do njih putem nekih regularnosti u percepciji nekih događaja preko kojih možemo razaznati neke zakonitosti. Fizika, odnosno materijalna znanost, zbog kvalitativnih svojstava percepcata i nedostataka kvaliteta u materijalnim svojstvima o kojima govori fizika, ne može objasniti same perceptive. Fizika, doduše, može objasniti podražaje i kako oni utječu na ostale umne i tjelesne kapacitete (Russell 2015: 34).

Russell spominje dojam ljepote kao nešto što očito ovisi o intrinzičnoj kvaliteti uma. Zasigurno možemo reći da postoji uzročnost od tekstova Shakespeara i glazbe Bacha, odnosno možemo reći da uzrokuje emociju. Usprkos tome, iskustveni odgovori na te podražaje izvan su fizike (Russell 2015: 36-37). Elektron je sastavljen od serije događaja koji su možda povezani intrinzičnim diferencijskim kauzalnim zakonima koji određuju promjene prvog reda, a ekstrinzični zakoni određuju promjene drugog reda (Russell 2015: 38-39).

Jednostavno rečeno, smatrao je da postoji osnovna vrsta događaja koja određuju intrinzični karakter entiteta, te da postoje dodatna svojstva koja određuju ekstrinzični karakter.

Izgleda da svojstva koja nazivamo materijalna imaju neku vezu sa umnim svojstvima, odnosno ekstrinzična imaju neku vezu sa intrinzičnima. Promjena u mentalnim svojstvima zasigurno znači i promjenu u materijalnim. Preciznije rečeno, mentalna stanja se mijenjaju zajedno sa materijalnim stanjima mozga. Postoji mogućnost da je kognitivni sustav fenomenalnih kvaliteta i materijalan sustav mozga jedan te isti entitet. Pod tom pretpostavkom, ako koncipiramo mentalna svojstva kao intrinzična materijalnim entitetima, onda je razlika između materijalnih i mentalnih, odnosno intrinzičnih i ekstrinzičnih događaja puka lingvistička (Russell 2015: 43.).

Russell je smatrao da nema stvarne razlike između psiholoških zakona i zakona fizike. Nema zakona fizike, ako ono od čega ih otkrivamo nije predmet iskustva. Sve što otkrivamo o intrinzičnom karakteru otkrivamo preko mentalnih svojstava, za razliku od materijalnih, koja otkrivaju puku strukturu. Za razliku od prikaza materijalnih događaja, svijest također nije diskontinuirana (Russell 2015: 39). Sav sadržaj svijesti ima određen kontinuirani protok, a opise materijalnih svojstava možemo lako odvojiti i sagledavati ih u izolaciji.

Za ulogu percepcije u svijetu, Russell se poslužio Leibnizovim monadama. Monade su slične ljudskoj percepciji, na način da su odraz materijalnog vanjskog svijeta. Ona reflektira, na način sličan fotografskoj ploči, svijet oko sebe. Svijet je polje kauzaliteta događaja, odnosno događaja koje percipiramo kroz materijalna svojstva, a pravilnosti i odnose između događaja opisujemo matematikom, no ti su događaji jedino ono što se pojavljuje u percepciji. Aktivnost te percepcije izazvana je od strane nečeg izvanjskog i mi ne možemo znati ništa osim sadržaja percepcije (Russell 2015: 56-57). Intrinzičnost percepcije, zajedno sa njezinim reflektiranjem stvarnosti, tvori Russellovu teoriju percepcije. Kauzalnu strukturu tih događaja opisujemo matematikom i fizikom, a ta tvrdnja polazište je Russellove teorije strukture. Materijalnost mozga i mentalna svojstva uma različita su svojstva iste stvari. Slično kao i intrinzičnost uma, morala je postojati i intrinzičnost svijeta. Doduše, prema nekima, Russell nije pripisivao svojstva uma intrinzičnim svojstvima u svijetu. Russell je mislio za um da je sastavljen od partikularnih događaja koji postoje u svijetu i koji nisu ni

mentalni ni materijalni (Wishon 2015: 103). Znanost koja bi opisivala takve događaje imala bi obilježja fizike i psihologije (Wishon 2015: 109-110).

Upravo razmatranja o intrinzičnim svojstvima u svijetu, uz već spomenutu ideju percepcije kao svojstva koje je djelomično intrinzično stvara plodno tlo za razne vrste monizama (Wishon 2015: 107). Russellov se pogled zove izričito zove neutralni monizam, što je pozicija koja tvrdi da osnovni dijelovi svijeta nisu ni umni, ni materijalni (Russell 2015: 73). Postoji implikacija, ako je fenomenalnost percepcije intrinzična, onda je u monizmu fenomenalnost direktno i duboko integrirana u prirodni red (Alter, Nagasawa 2015: 437).

Sam Russell oklijeva pripisati stvarima u svijetu mentalna svojstva, usprkos tome što su intrinzična svojstva, barem kod ljudi, dijelom mentalna. Upravo je takvo oklijevanje razlog zašto je njegov pogled na svijet poprilično fleksibilan. Russellianski monizam kombinira teoriju o perceptima, kao jedinim svojstvima preko kojih možemo znati išta, i teoriju o strukturi. Struktura koja je apstraktna i definirana matematičkim i logičkim relacijama, usprkos tome postoji neko intrinzično svojstvo koje se opisuje tom strukturom. Fizika, kao znanost koja se bavi strukturama, opisuje jedino odnose među fizičkim entitetima, no ne i njihovu suštinsku prirodu (Alter, Nagasawa 2015: 424-425).

Russellijanski monizam privlačan je iz razloga nastojanja rješavanja problema koji su svojstveni materijalizmu. Prema mnogima, sam materijalizam negira različitost svijesti na način da zanemaruje postojanje fenomenalnih svojstava i njihov odnos naprema onim materijalnim. Prelazi preko slabosti interakcionističke i epifenomenalne dualističke pozicije. Interakcionistička je pozicija takva da fizička svojstva moraju s mentalnim uči u interakciju na nekom mjestu u mreži kauzaliteta, no poprilično je nejasno gdje bi to trebalo biti. U epifenomenalizmu, umna i fizička svojstva uopće ne interagiraju. Većina ovih problema tiče se interakcije između materijalnih i mentalnih svojstava, a rješenje se može naći afirmiranjem razlike svijesti i materijalnih svojstava i dubokom integracijom između njih. Monizam rješava nedostatak utemeljenja u filozofiji znanosti, kao i isključivanje svijesti iz "znanstvene slike svijeta". Nedostatak utemeljenja očituje se u tome da nam znanost ništa ne govori o ne-strukturnim obilježjima. Rješava problem integriranjem tvrdnji o ne-strukturnim obilježjima, na način da ta obilježja određuju sva druga obilježja. Ne-strukturna obilježja se stavljaju na fundamentalno mjesto u prirodi, te se, kako ćemo kasnije vidjeti, ista stvar radi i sa sviješću. Ono se stavlja na mjesto nečega što stvara uvjete za materijalna svojstva (Alter, Nagasawa

2015: 443-445). Prema autoru Leopoldu Stubenbergu, Russellova motivacija za formuliranje različitosti strukture o kojoj znanost priča i nepoznatosti svijesti izričito je bila epistemološka. Apstraktnost fizike od iskustva nije bila problem, no problem je preveliki jaz između eksplanatornih razina materijalnih i umnih svojstava, barem što se tiče formuliranja fizike i njezinog odnosa sa sviješću (Stubenberg 2015: 69).

Upravo je analiza te udaljenosti plod, a i vjerojatno podrijetlo već spomenutih distinkcija između kategoričkog i dispozicijskog, mentalnog i materijalnog, intrinzičnog i ekstrinzičnog. Intrinzična su svojstva ona koja filozofi Yujin Nagasawa i Torin Alter nazivaju nedokučivim svojstvima¹. Smatraju da ta svojstva mogu biti protofenomenalna, koja su sastavnice onih fenomenalnih. Razlog zašto se ona smatraju takvima, barem što se tiče spomenutih autora, u tome je što nisu strukturalna (Alter, Nagasawa 2015: 425).

Filozof Daniel Stoljar tvrdi da u russelijanskom monizmu postoji distinkcija između standardnih materijalnih svojstava, koja su dispozicijska, te nestandardnih materijalnih svojstava koja nisu dispozicijska. Materijalizam koji uključuje ne-dispozicijska svojstva, prema Stoljaru, ne-standardni je materijalizam (Stoljar 2015: 326-327). Intrinzična ili kategorička svojstva, ako ih koncipiramo kao mentalna, imaju neki utjecaj na kauzalnost o kojem govori fizika, a kao primjer se može navesti osjećaj volje, koji je mentalno svojstvo ili pak zbir takvih svojstava (Alter, Nagasawa 2015: 432). Ne-standardni materijalizam bio bi protivan argumentu iz zamislivosti jer ne možemo biti sigurni u naše znanje o svim relevantnim materijalnim svojstvima, također ne možemo biti sigurni isključuju li ne-standardna materijalna svojstva mogućnost da proizlaze iz materijalnih svojstava. Odnosno, postoji mogućnost da postoje neki nepoznati materijalni uzroci ne-standardnih materijalnih svojstava (Stoljar 2015: 327). Prema tome, monizam, pri koncipiranju materijalnih svojstava kao kategoričkih, može biti materijalizam.

Monizam može biti čak i dualistički, na način da su interakcije između spomenutih nedokučivih svojstava materijalne u svojoj suštini, a sama nedokučiva svojstva nisu materijalna. Može biti i neka varijanta idealizma, ako smatramo da su nedokučiva svojstva mentalna i ako je realnost sastavljena od tih mentalnih nedokučivih svojstava (Alter, Nagasawa 2015: 435).

---

¹ prijevod inscrutables

Yujin Nagasawa i Torin Alter smatraju ih fenomenalnim ili pak protofenomenalnim. Nedokučiva svojstva smatraju se primarno intrinzičnima, doduše, pod pretpostavkom da su nedokučiva svojstva fenomenalna ili protofenomenalna, imaju ekstrinzična svojstva ili nekakvu interakciju sa istim. Ona većinom sadrže neku dinamiku, što znači da se očituju pri interakcijama i imaju neku snagu kojoj možemo svjedočiti. Primjer te snage može biti intenzitet svjetlosti, zvuka, boli i sličnih svojstava (Alter, Nagasawa 2015: 429). Usprkos njihovom odnosu s materijalnim svojstvima, nedokučiva svojstva trebala bi biti neovisna o njima u svojoj suštini. Koja su svojstva svijeta neovisna od pukih kauzalnih reakcija? Yujin Nagasawa i Torin Alter nude nekoliko hipoteza koje ne koncipiraju nedokučiva svojstva kao mentalna. Jedna je, kao što se smatra da je bila Russellova pozicija, da su takva svojstva uistinu neutralna i da određuju sva ostala svojstva. Postoji i hipoteza o tome kako su nedokučiva svojstva Aristotelova prima materia ili Lockeova i Newtonova neprobojnost (Alter, Nagasawa 2015: 435).

Svako svojstvo za koje tvrdimo da je materijalno dispozicijsko je svojstvo drugog dispozicijskog svojstva. Nemoguće je ta svojstva definirati, a i upitna bi bila mogućnost njihovog postojanja, bez kauzalnih relacija. Pritom ne pridajemo konkretnost entitetima koje objašnjavamo, nego ih tretiramo kao svojstva drugih svojstava. Rezultat takvog razmišljanja je da naša objašnjenja mogu ići u nedogled i nemaju sadržaj. Mora postojati ono kategoričko svojstvo, svojstvo apsolutnog postojanja, čiju dinamičku distribuciju određuju dispozicijska svojstva (Rosenberg 2004: 236). Odnosno, materijalna svojstva nisu pripisana stvarnim entitetima, nego apstraktnim formulacijama onog što smatramo entitetima. Ono što čini entitete samima po sebi jesu neka kategorička svojstva.

Monizam nalaže da postoji samo jedno kategoričko svojstvo ili da postoji kategoričko svojstvo samo jedne vrste. Neki monizmi pripisuju kategoričnost umnim svojstvima. Panpsihizam se većinom primarno fokusira na fenomenalna svojstva kao kategoričko svojstvo materijalnih entiteta, a subjektivnost je važna kao sekundarni element tih svojstava. O subjektivnosti ovisi samo pripisivanje fenomenalnih svojstava entitetima u prirodi. Panpsihizam gleda na svijest kao općeniti fenomen u prirodi. Takav pogled ima prednost integracije fenomenalnih i fizičkih svojstava. Fenomenalna svojstva bila bi svojstva koja bi određivala sva ostala svojstva i bila bi sveprisutna u svijetu. Prigovor je Johna Searlea na panpsihizam da je apsurdan, jer bi onda mogli pripisivati svijest neživim stvarima poput termometra i kamenja. Većina panpsihista bi se do neke mjere složila s tom generalizacijom,

te bi tvrdili da bi neživi procesi sadržavali svijest na bitno drugačiji način od ljudi ili životinja (Alter, Nagasawa 2015: 432-433). Možda bi mogli pripisati svijest individualnim dijelovima neživih stvari, primjerice česticama o kojima govori fizika. Usprkos tome, oni ne bi bili integrirani i kompleksni kao biološka i ljudska svijest.

U varijanti panpsihizma koja pripisuje svijest individualnim dijelovima na mikrorazini stvarnosti, dolazimo do mogućnosti prema kojoj su ta svojstva protofenomenalna. Ona nisu fenomenalna, čak prema Alteru i Nagasawi ona ne moraju nalikovati fenomenalnim, premda ih određuju. Prema takvoj koncepciji, komponente fenomenalnosti koju nalazimo u ljudima sveprisutne su, a takvu poziciju Nagasawa i Alter nazivaju panprotopsihizam (Alter, Nagasawa 2015: 433). Takvu poziciju možemo nazvati i mikropsihizam.

Panpsihističke pozicije uglavnom pripisuju nedokučivim svojstvima fenomenalnost ili protofenomenalnost (Alter, Nagasawa 2015: 437). Nedokučiva svojstva na mikrorazini prirode, David Chalmers, pod utjecajem Russella, naziva kviditi. Temeljni entiteti koji određuju, na način da su oni sami fenomenalni ili protofenomenalni, fenomenalna svojstva. Takvi entiteti bi imali neko kategoričko svojstvo jednostavne fenomenalnosti i subjektivnosti, te bi igrali neku mikrofizičku ulogu (Chalmers 2017: 26-27). Kategorička svojstva bi igrala mikrofizičku ulogu ako bi postojala na razini subatomske čestice i sl. Makar, ako govorimo o svijesti kao sveprisutnom elementu svijeta, fenomenalnost i subjektivnost može se pripisati mikro fizičkim entitetima, no postoje varijante prema kojima one nisu nužno vezane za materijalne entitete na mikrorazini, usprkos temeljnoj ulozi fenomenalnosti i subjektivnosti.

Materijalna i fenomenalna svojstva u panpsihizmu

Materijalna i fenomenalna svojstva u panpsihističkim teorijama igraju različite uloge. Većina se pozicija koje naznačuju kategoričnost i temeljnost fenomenalnosti i subjektivnosti u svojoj osnovnoj ontologiji ne razlikuju. Poglavitno rečeno, fenomenalna su svojstva temeljna, te materijalna svojstva određuju dinamiku fundamentalnih. Osim spomenute generalizacije, postavlja se pitanje na koji način fizička svojstva određuju dinamiku fenomenalnosti. Na koji način određuju pojedina fenomenalna svojstva i pojedine svjesne entitete? Tradicionalni je stereotip panpsihizma da i najmanji materijalni entiteti imaju svoju fenomenalnost i subjektivnost, no priča nije tako jednostavna.

Materijalna i fenomenalna svojstva u mikropsihizmu

Tvrđnja da su najmanji materijalni entiteti nositelji svijesti može se zvati mikropsihizam. Jedan je od predstavnika takve vrste panpsihizma Philip Goff, čija hipoteza proizlazi iz russelijanskog monizma. Smatra da duboka materijalna istina ili, kako smo ih prije nazvali, kategorička svojstva jesu svojstvo fenomenalne svijesti (Goff 2017a: 143). Dokazuje njihovu kategoričnost preko transparentnosti fenomenalnih stanja, što bi značilo da ih možemo znati sa apsolutnom sigurnošću. Fenomenalna svijest *a priori* otkriva prirodu predmeta iskustva i to na način da otkriva suštinu predmeta iskustva. Pritom su fenomenalni koncepti sasvim jasan prikaz unutarnjih stanja i nose sa sobom očiglednost svoje suštine (Goff 2017a: 74-75). Primjerice, ako imamo iskustvo crvene vaze, onda to nitko ne može poreći. Introspekcijom otkrivamo i možemo reći da smo, zbog transparentnosti fenomenalnih svojstava, apsolutno opravdani u tvrdnji da uistinu imamo to iskustvo (Goff 2017a: 116). Možemo imati koncept predmeta izričito iz našeg iskustva koje ima kvalitete. Čim imamo predmet, kao predmet našeg iskustva, neke su kvalitete same po sebi očite. Možemo koncipirati oblik, a i kvalitetu površine koju vidimo kroz neku boju, izričito iz onog što trenutno percipiramo. Naravno ne moramo nužno znati da je to vaza ili neki drugi dekorativni predmet, jer takvo znanje zahtijeva nešto više od izravnog iskustva. Ako je nešto predmet našeg iskustva, onda nekim esencijalnim dijelovima tih iskustava imamo *a priori* pristup (Goff 2017a: 91). Pritom konceptima koje dobivamo kroz fenomenalnu svijest imamo direktan pristup, koji je takav jer određena iskustva imaju kvalitete same po sebi (Goff 2017a: 107-108).

Goff navodi opis boli Saula Kripkea, u kojem bol znamo preko izravne fenomenalne kvalitete koja je esencijalna za bol, a ne preko nekog akcidentalnog svojstva (Goff 2017a: 95-96).² Akcidentalna svojstva sa sobom donose nejasnoću³, a mi imamo izravan i transparentan pristup našim mentalnim stanjima. Ta izravnost i transparentnost daje jasnoću fenomenalnim

---

² Akcidentalno bi svojstvo u ovom slučaju bilo relacijsko svojstvo. Svojstvo koje se može tretirati kao sinonim ekstrinzičnim i dispozicijskim svojstvima, na način da je definirano nekim relacijama pri određenim uvjetima. Jedan primjer koji možemo navesti je „Katedrala Sv. Marka u Veneciji“. Da bismo mogli znati išta o njoj moramo znati razna svojstva koja bi mogla biti iskustvo katedrale, značenje katedrale kao građevine, grada Venecije, figure Sv. Marka, povijesnih okolnosti i sl. Znanje boli kao osjećaja zahtijeva samo izravno fenomenalno svojstvo boli.

³ prijev. opaqueness

svojstvima. Suprotno tome, materijalizam gleda na istinu koju nam donosi fenomenalna svijest kao nejasnu (Goff 2017a: 148-149). Pritom se fenomenalna svijest koncipira kao neka funkcija koja pokazuje i prepoznaje određeno stanje mozga. Stanje se mozga, pod pretpostavkom materijalizma, tretira kao nešto esencijalno. Ako pretpostavimo materijalizam, onda je stanje mozga takvo da ne mora nužno odgovarati fenomenalnom svojstvu. Fenomenalna svijest demonstrira određeno stanje koje je u svojoj prirodi kauzalno i prepoznaje ili pak percipira jasno stanje mozga (Goff 2017a: 94). Stanja mozga su, pod pretpostavkom materijalizma sastavljena od dispozicijskih svojstava.

Odnoseći se prema fenomenalnoj svijesti kao nejasnoj, mi ju tretiramo kao znanje o svijetu izvan naših tijela. Gledamo ju kao iskustvo vode kroz njezine dispozicije prema vanjskom svijetu, a to je njezina konstitucija od molekula H₂O. Naše iskustvo vode je pritom nešto što se javlja u prisutnosti H₂O, a kemijski je sastav nešto prema čemu se možemo odnositi kao prema suštinskoj prirodi samog djelovanja vode u svijetu naprema stvarima koje nisu voda. Nešto što čini suštinu vode njezin je kemijski sastav koji nije transparentan, odnosno ne možemo ga izravno pojmiti, te se u interakciji sa svijetom voda manifestira kroz paru, tekućinu ili led, a preko tog oblika ljudi i percipiraju vodu. Svijest je jasna, zbog izravnog pristupa ne možemo ju dovesti u upit. Fenomenalna svijest zbir je unutarnjih stanja iz prvog lica, što znači da je ona subjektivna, te je njezina posebnost da nosi fenomenalne kvalitete.

Kada nazivamo svojstvo fenomenalne kvalitete esencijalnim, onda govorimo da je ta fenomenalna kvaliteta ključan dio mentalnog stanja. Odnosno, imanje određene fenomenalne kvalitete uvjet je za znanje o istoj. Znanje o fenomenalnim kvalitetama se tretira kao izravno. Ne trebaju nam nikakve daljnje mentalne operacije da bi saznali same kvalitete. Transparentne su u tome što nose sa sobom sigurnost da se stanja koja ih nose zbilja događaju, što ukazuje na konkretnost fenomenalnih stanja.

Russelijanski monizam nalaže da postoje svojstva koja su kategorička, a i ona koja su dispozicijska. Prema monističkim koncepcijama materijalizma, sama su kategorička svojstva materijalna. Primjerice, svojstva o kojima govori fizika, kao što su masa, naboj i sl., imala bi suštinsku prirodu koja je materijalna⁴ (Goff 2017a: 141). Jedan od razloga za tvrdnju o

---

⁴ Philip Goff ne naziva tu tvrdnju materijalistički monizam nego nečisti tip-B fizikalizam. Pošto je bit takvog fizikalizma da ne poriče postojanje fenomenalnih svojstava i svejedno tvrdi da su fenomenalna svojstva izraz

fenomenalnim svojstvima kao kategoričkim transparentnost je fenomenalnih svojstava. Imamo izravni pristup fenomenalnim svojstvima i možemo uočiti neke zajedničke karakteristike između njih. Materijalistički monizam tretira fenomenalna svojstva kao nejasna. Odnosno, nejasna su na način da su funkcionalni kapacitet koji označuje neko stanje, ali ne ukazuje na suštinsku prirodu tog stanja. Fenomenalna stanja, pri materijalnom monizmu, tek demonstriraju neke neurobiološke promjene (Goff 2017a: 93-94). Materijalistički monizam je pozicija o tome kako su, uz dispozicijska svojstva, čak i ona kategorička svojstva materijalna, a neki od tih svojstava mogla bi biti i transparentna. Prije je demonstrirano kako su fenomenalna svojstva izravna i transparentna, te nam nude jasni pregled unutarnjih stanja. Pritom bi transparentnost materijalnih svojstava trebala podrazumijevati transparentnost fenomenalnih svojstava. Sama transparentnost materijalnih svojstava *a priori* ne dovodi do fenomenalnih svojstava, pod pretpostavkom materijalističkog monizma. Problem je što ništa ne postoji što bi *a priori* povezalo materijalna i fenomenalna svojstva. Philip Goff nalazi rješenje u russelijanskom monizmu. Preciznije rečeno, rješenje je u panpsihističkoj varijanti russelijanskog monizma (Goff 2017a: 148-149). Tvrdnja o nemogućnosti povezivanja tih dvaju svojstava je ujedno i afirmiranje eksplanatornog jaza.

Philip Goff smatra da je najbolji pogled na svijest konstitutivni russelijanski monizam, koji nalaže da je ljudska svijest utemeljena na kategoričkim svojstvima, a i nije ništa osim kategoričkog svojstva (Goff 2017a: 151). Goff smatra da je konstitutivni monizam pogled na svijest koji najviše obećava, naravno uz posebnu modifikaciju prioritetnog monizma na kraju. Ta prioritetno monistička modifikacija nalaže da svojstva ljudske svijesti nisu samo utemeljena na svojstvima koja se pojavljuju na mikrorazini svijeta, nego na nekim svojstvima cjelovitog kozmosa (Goff 2017a: 252-253).

Panpsihizam je tvrdnja koja nalaže da je svijest sveprisutno svojstvo stvarnosti. Ono bi, prema nekom panpsihističkom monizmu, podrazumijevalo činjenicu da entiteti u prirodi imaju neki oblik fenomenalne svijesti. Ti se entiteti, ako su fundamentalni svijetu, nalaze na mikrorazini stvarnosti. Ako određujemo entitete na mikrorazini, onda, prema fizici, u pitanju bi bili atomi, subatomske čestice, razna polja i sl. Pritom bi postojala mogućnost da fenomenalna svijest entiteta na mikrorazini može biti transparentna (Goff 2017a: 184). Philip

---

kategoričkih materijalnih, onda možemo nazvati taj pogled materijalističkim monizmom. Stajalište koje sadržava distinkciju između kategoričkih i dispozicijskih svojstava koja je svojstvena russelijanskom monizmu, ali kategorička su, u suštini, materijalna svojstva.

Goff vjeruje u tezu o potpunoj kauzalnoj zatvorenosti na mikrorazini, koja nalaže da je svaka promjena na makrorazini uzrokovana od one na mikrorazini (Goff 2017a: 153-154).

Goff primjenjuje istu tezu i na svijest, jer ona mora biti kauzalno efikasna i u svijetu koji nazivamo materijalnim. Materijalna svojstva se uglavnom koncipiraju na način da moraju imati uzroke na mikrorazini. Odnosno, entitete na makrorazini uzrokuju entiteti na mikrorazini stvarnosti. Svijest ne smije biti nešto što nema nikakvu kauzalnu efikasnost nad materijalnim svijetom, a kauzalno su efikasna svojstva ona svojstva koja uzrokuju druga svojstva. Goff rješava problem na način da je fenomenalna svijest prirodno svojstvo entiteta na mikrorazini. Ako je ljudska svijest nešto što se manifestira i interagira s makrorazinom, onda ona mora proizlaziti iz svojstava na mikrorazini. Sustav svojstava na mikro razini na kraju konstituira svijest na makrorazini stvarnosti, a upravo ta teza čini Goffov panpsihizam konstitutivnim. Zato vjeruje u mikropsihizam, što je tvrdnja o tome da postoje temeljna fenomenalna svojstva koja su izričito na mikrorazini i koja izgrađuju svjesne entitete na makrorazini. Fenomenalna su svojstva pritom nošena svojstvima i entitetima na mikrorazini (Goff 2017a: 233, 248).

Doduše, teza o prisutnosti svijesti na mikrorazini stvarnosti povlači pitanje o tome kako svojstva svijesti konstituira ljudsku svijest. Zatim se otvara pitanje problema kombinacije o čemu će biti riječ nešto kasnije, no temeljna je pretpostavka da svijetom vlada nomička generalnost: teza o tome kako sama činjenica da možemo nešto kauzalno objasniti znači da postoje neki općeniti zakoni koji vladaju kauzalnim utjecajem entiteta (Goff 2017a: 245). Odnosno, ne samo da postoji kauzalitet, nego postoje neke regularnosti u kauzalitetu. Stanja stvari u prirodi imaju neke uzastopne i trajne odnose. U tezi o nomičkoj generalnosti vidimo blage natruhe prioritnog monizma i uloge fizičkih svojstava. Svijest jest nešto manifestirano na mikrorazini stvarnosti, no razlog za njezino određeno manifestiranje na makrorazini leži u tome da postoje neke zakonitosti koje su utemeljene u svojstvima cjelovitog kozmosa (Goff 2017a: 253). Prioritetni monizam pogled je u kojem se cjelina kozmosa shvaća kao fundamentalni entitet, a sve što se nalazi unutar univerzuma gleda se kao aspekt te cjeline. Cjelina koja, u slučaju teze Philipa Goffa, sadrži svijest kao sveprisutni fenomen preko entiteta na mikrorazini, a takva svijest ima poseban kauzalitet za kojeg su vezane neke univerzalne zakonitosti i svojstva (Goff 2017a: 234). Pravilnosti posebnog kauzaliteta svijesti utemeljene su u neakvim zakonitostima cjelovitog kozmosa (Goff 2017a : 247). U slučaju teze Philipa Goffa, svijest je sveprisutni fenomen koji ima neku

kompleksnost i pravilnost utemeljenu na svojstvima cijelog kozmosa. Ipak je svijest nešto što je kategoričko svojstvo entiteta na mikrorazini stvarnosti, no njezinu manifestaciju na makrorazini određuje neka općenita pravilnost kozmosa.

Zatim vidimo kako Goff koristi svojstva koja se mogu zvati materijalnim. Philip Goff tretira svijest kao kompleksnu i to na način da dinamika temeljne svijesti kroz makrorazinu i mikrorazinu stvarnosti jest raznolika i složena. Svijest je pritom kategoričko svojstvo, no njezina se dinamika određuje zakonima kauzalnosti. Materijalni zakoni se otkrivaju kroz regularnosti u načinima dispozicije određenih svjesnih entiteta. Dispozicije određenih svjesnih entiteta posebno su bitne, računajući da je Goff pobornik mikropsihizma, pozicije da pojedini entiteti na mikrorazini stvarnosti sadrže svijest. Materijalna svojstva tih pojedinih temeljnih svjesnih entiteta imaju konkretno postojanje. Primjerice, materijalna svojstva u pitanju mogu biti masa i naboj čestica. Sva ostala dispozicijska svojstva proizlaze iz dinamike i strukture entiteta na mikrorazini.

Određena bi konfiguracija i spajanje osnovnih svjesnih entiteta trebala iznjedrili svjesne entitete i fenomenalna svojstva na makrorazini. Kompleksnost je pritom primarni element ljudske svijesti i njezino je stvaranje uvjetovano kombinacijama osnovnih svjesnih entiteta, a kombinacije određuju njihovu dinamiku prema nekim općenitim pravilima utemeljenim na svojstvima svijeta.

Otvara se pitanje o tome kako zakonitosti svijeta utječu na dinamiku fenomenalnosti i subjektivnosti. Naravno, dinamika se očituje kroz svojstva na mikrorazini koja su materijalna. Zatim, spomenuta dinamika je vezana za postojanje entiteta u kozmosu kao cjelini. Philip Goff, kada govori o svojstvima kozmosa, govori o svojstvima prostor-vremena koja odjeljuju cjeloviti entitet kozmosa u pojedine regije ili aspekte sa različitim svojstvima. Kozmos je nešto što djelomično posjeduje distribucijska svojstva tih aspekata kroz kauzalne zakone (Goff 2017a: 223-224). Svejedno, poprilično je nejasno gdje je granica između temeljnih svojstava svjesnih na mikrorazini i svojstva temeljnog kozmosa, ali izgleda da se prema materijalnim zakonima kozmos može gledati kao cjeloviti entitet koji je definiran međusobno povezanim univerzalnim zakonitostima. Suprotno tome, svijest je nešto što izričito postoji na mikrorazini.

Materijalna i fenomenalna svojstva u općenitom panpsihizmu

Općeniti panpsihizam, slično kao i u mikropsihizmu, dijeli kategoričko svojstvo svijesti, no ne vezuje nužno temeljna svojstva svijesti za entitete na mikrorazini stvarnosti. Jedan je od filozofa koji predstavljaju takvo stajalište je Gregg Rosenberg, koji vezuje svijest za kauzalnost. Pritom je kompleksnost svijesti i materijalnih entiteta i svojstava koja ih određuju puki sekundarni element. Primarni je element osnovna kauzalnost svijeta koja ne obuhvaća samo odnos uzroka i posljedica, nego što te dvije kategorije jesu. Uzrok i posljedica je pojednostavljeni prikaz ograničavanja jednog entiteta od strane drugog. Prisutnost jednog entiteta ili svojstva svojim postojanjem putem ograničavanja određuje druge entitete ili svojstva, a samo ograničavanje tvori osnovno mjerilo za kauzalni značaj. Ono svojstvo koje ograničava entitet je kauzalno značajno. Entiteti na mikrorazini pritom instanciraju neke od brojnih potencijalnosti. Pritom je kauzalnost svojevrsni filter koji aktualizira potencijalnosti preko mikrorazine stvarnosti (Rosenberg 2015: 230-231). Rosenberg vezuje svijest za aktualiziranje potencijalnosti tako da su predmeti iskustva već kauzalno ograničena i određena stanja (Rosenberg 2015: 232). Pritom potencijalnosti postoje isključivo na apstraktnoj razini koja se realizira u mikrorazini stvarnosti.

Prema Rosenbergu, svijet je sastavljen od dvije vrste svojstava, a to su efektivna i receptivna. Efektivna su svojstva potencijalnosti koja intrinzično doprinose ograničenjima na kauzalnu vezu, a receptivna su vezivna svojstva koja se intrinzično vezuju za efektivna i kreiraju kauzalnu vezu. Efektivna se svojstva vezuju preko receptivnih svojstava. Rosenberg misli da na receptivna svojstva možemo gledati kao na neutralno polje u pozadini stvarnosti koje ima posredničku ulogu naprema efektivnim svojstvima. Tretira receptivnost kao nešto što ima suštinu svih mogućih interakcija između efektivnih svojstava. Pritom, receptivno svojstvo nije reducibilno i ono je kategoričko svojstvo. Temeljna je relacija vezivanje preko receptivnog svojstva koje čini jedno svojstvo dijelom završene suštine drugog svojstva. Sama završenost suštine je fenomen koji uključuje konkretnost i određenje. Sva svojstva bez vezivanja za druga, odnosno pri svojoj izoliranosti, nemaju određena stanja. Kad nemaju određena stanja ona postoje kao potencijalnost, što znači da ne postoje na konkretan način (Rosenberg 2015: 233- 234).

Kao primjer efektivnog svojstva, Rosenberg koristi svojstvo spina elektrona. U izolaciji spin elektrona može biti u smjeru gore ili dolje, što znači da u izolaciji nije određen.

Spin elektrona u interakciji s nekim svojstvima u okolišu dobiva svoju konkretnost na način da je elektronu isti taj spin određen. Određen je na način da se spin elektrona kao efektivno svojstvo vezuje za receptivno. Kad se efektivno svojstvo vezuje za receptivno, stvara se osnovna individua. Sam elektron se može objasniti kao kauzalni zbir efektivnih svojstava u obliku mase, spina, naboja koje su povezane u zajedničku receptivnost u obliku elektrona. Pritom je elektron receptivnost koja omogućuje koinstancijaciju određenih svojstava subatomske čestice. Ako elektron nije sam uvjetovan nekim drugim sustavom, onda on nasljeđuje neodređenost barem jednog efektivnog svojstva, te se mora odrediti u povezanosti s drugim sustavom (Rosenberg 2015: 235). Bitno je naglasiti da ono što aktualizira takve entitete i svojstva na mikrorazini u svijetu su cjeloviti sustavi raznih entiteta i svojstava.

Efektivna su svojstva svojevrsne mogućnosti, a receptivna ih aktualiziraju. Neodređena efektivna svojstva, bez obzira što predstavljaju mogućnosti koje se ne moraju aktualizirati, na neki način postoje objektivno (Rosenberg 2004: 205). Postoje na način da su metafizički apstraktni, što znači da su odvojeni od konteksta receptivnosti. Pritom se razlika između apstraktnog i aktualiziranog tretira stupnjevito. Što neka prirodna individua ima više realiziranih efektivnih svojstava preko receptivnih veza, to je ona više aktualizirana (Rosenberg 2004: 211- 212).

Svako upareno primitivno receptivno i efektivno svojstvo tvori prirodnu individuu, a sve prirodne individue vezane receptivno tvore druge prirodne individue. Pritom se efektivna svojstva aktualiziraju, što ih čini određenima. Prirodne individue s više kauzalnih ograničenja mogu staviti veći broj daljnjih ograničenja na ostale prirodne individue i imaju sposobnost većeg stupnja aktualizacije efektivnih svojstava (Rosenberg 2004: 236). Prirodne individue s većim stupnjem kauzalnih ograničenja entiteti su poput životinja i ljudi, individue koje ograničavaju i djeluju kao finalni uzrok naprema onim na mikrorazini. Računajući da su mentalna stanja svojstvo viših individua, ta stanja ograničavaju neodređena efektivna svojstva na mikrorazini receptivnom vezom s njima. Pritom se receptivna veza se ne može reducirati na išta manje jer je ona temeljna, te je ekvivalent samom kauzalitetu koji je isti svugdje i vezuje fundamentalna efektivna svojstva. U stvarnosti receptivna je veza ona koja vezuje temeljna efektivna svojstva u čestice, a one se dalje vezuju u međusobno interagirajuće sustave istih (Rosenberg 2004: 237).

Individue na makrorazini finalni su uzrok onim na nižoj razini i ograničavaju neodređene individue na nižoj razini, ali ne direktno i isključivo kroz već aktualizirane potencijale niže razine koji su dijelovi individua na makrorazini. Aktualizirani potencijali individue su mikrorazine koji su dijelovi individua na makrorazini, te određuju neodređene individue na mikrorazini (Rosenberg 2004: 241). Praktični primjer tih potencijala bila bi signalizacija neurona u mozgu. Signalizaciju generiraju već vezane individue u neurobiološkom sustavu i ona predstavlja određenu receptivnu vezu. Signalizacija bi, na neki način, određivala neodređena efektivna svojstva (Rosenberg 2004: 276). Može se reći da je kompleksni sustav vezan receptivnim odnosom na makrorazini, primjerice ljudske svijesti, uzrok određenom ograničavanju promjena na mikrorazini stvarnosti iz razloga vlastitog održavanja. U navedenom primjeru signalizacije neurona, oni mogu, a konzekventno i mozak, nastaviti aktivnost zbog vezivanja efektivnih svojstava.

Poveznica s mentalnim stanjima nazire se u tome da je svijest, sa svojim kvalitetama i subjektivnošću, nositelj direktnih kauzalnih relacija. Direktna kauzalna relacija receptivno je svojstvo. Karakter je direktnih kauzalnih relacija da one nisu kauzalni lanci prirodnih individua, nego pojedina efektivna svojstva sa receptivnostima koja ih povezuju. Rosenberg vezuje direktne kauzalne relacije za subjektivnost, što bi značilo da je subjekt kategoričko iskustveno svojstvo koje se vezuje za pojedina fenomenalna svojstva, čiji su nositelji efektivna svojstva (Rosenberg 2015: 239).

Receptivna svojstva intrinzični su nositelji subjektivnosti, te po svojoj prirodi imaju subjektivnost i potencijal određene fenomenalnosti. Pojedina fenomenalnost svojstvo je koje se realizira u interakciji sa efektivnim svojstvima. Nositelji receptivnih svojstava imaju neku čistu iskustvenu otvorenost koja je nedefinirana i može se usporediti sa svijesti tijekom nekih meditativnih praksi. Svijest se može opisati koristeći teoriju o nositeljima, koja je produžetak teorije o kauzalnom značaju, a tvori dio teorije o prirodnim individuama. Nositelji su prirodne individue sastavljene od višestrukih efektivnih svojstava vezanih receptivnom vezom, koji bi posjedovali sjedinjenost koja se može usporediti sa sjedinjenošću svijesti upravo zbog receptivne veze (Rosenberg 2015: 242). Receptivnost, te posljedično iskustvenost, neutralna je suština koja je otvorena prema određenju efektivnih mogućnosti (Rosenberg 2004: 242). Prirodne individue su svojevrсни osnovni entiteti u svijetu. Nositelji, koji su čisto subjektivni i nose potencijale za određena fenomenalna svojstva, mogu se opisati

kao kategorička svojstva svijeta. Ona koja tvore sadržaj koji se može opisati preko materijalnih svojstava preko fizike i ostalih prirodnih znanosti (Rosenberg 2017: 165.-166).

Rosenbergova teorija o kauzalnosti opisuje samu kauzalnost kao ograničenje efektivnih svojstava. Sama efektivna svojstva, koja su određene regularnosti i korelacije u djelovanju entiteta, mogu se karakterizirati kao materijalna svojstva. Ona određuju pojedine dispozicije realiziranih entiteta (Rosenberg 2004: 227). Odnosno, svojstva koja određuju načine na koji entiteti djeluju u svijetu. Efektivna svojstva određuju strukturu svojim kauzalnim ograničenjima naprema drugim, efektivnim svojstvima, te su dispozicije naprema drugim dispozicijama. Kao rezultat, stvaraju se prirodne individue, te određuju dispozicijska svojstva naprema drugim individuama i obrnuto. Dispozicije su kauzalno determinirane putem receptivnosti koja stavlja moguća efektivna svojstva u dinamički odnos. Pritom se receptivna svojstva tretiraju kao aktualna, tj. kao nešto što ima stvarnost koja nije apstraktna. Odnosno, ostvarenje entiteta i dinamika svojstva se izjednačavaju. Jednostavno rečeno, materijalna su svojstva izričaj nekih varijanti kauzaliteta, no ne opisuju, a niti jesu sam kauzalitet.

Rosenberg ozbiljno shvaća monistički pogled na svijet i smatra da pojedina realizirana efektivna svojstva predstavljaju određena fenomenalna svojstva. Receptivna svojstva jesu svojstvo iskustvenosti. Autor opisuje da bi receptivno svojstvo bilo slično nekim stanjima u meditativnoj praksi, pa bi možda bilo dobro za pretpostaviti da receptivna svojstva sama po sebi imaju neodređenu fenomenalnost i subjektivnost. Određena fenomenalnost niče pri spajanju apstraktnih efektivnih svojstava aktualnom receptivnom vezom. Same fenomenalnost i subjektivnosti jesu kategorička svojstva, ali određene su manifestacije tih svojstava su dispozicijska svojstva.

Teorija Gregga Rosenberga posebna je po tome što koncipira kompleksnost samih prirodnih individua i kolekcije prirodnih individua kao sekundarni aspekt stvarnosti. Primarni bi aspekt bila kauzalnost koja se izjednačava sa sviješću, te je sama po sebi jedan medij koji realizira mogućnosti. Zbog svoje konkretnosti, svijest bi bila kategorički aspekt stvarnosti. Također je svijest fundamentalan aspekt, kao i nomički sadržaj, koji je apstraktan i nije aktualiziran dok ga svijest ne realizira na određeni način. Odnosno, realiziran je kroz efektivna svojstva koja određuju pravilnosti. Glavni aspekti svijesti, odnosno subjektivnost i fenomenalnost, očitovali bi se u izravnom kauzalitetu u stvarnosti. Većini entiteta koji sadrže

svijest ne možemo pristupiti izravnim kauzalitetom jer smo odvojeni lancima neizravne kauzalnosti. Svijet bi bio sastavljen od stupnjeva subjektivnosti i fenomenalnosti, određenih izravnim i neizravnim kauzalitetom. Svi bi materijalni zakoni pritom određivali stupnjevitost te osnovne fenomenalnosti i subjektivnosti.

Pojedini bi čovjek imao pojedine fenomenalnosti svojih efektivnih svojstava povezanih preko subjektivnosti receptivne veze. Njegova je svijest pritom sastavljena od izravnog kauzaliteta u svijetu. On nema izravni kauzalitet sa okolišem u kojem obitava. Odnosno, nije izravno kauzalno povezan s ljudima oko sebe, biljkama, česticama i sl.

Materijalna i fenomenalna svojstva u kozmopsihizmu

Razlika između panpsihizma i kozmopsihizma, ovisno o specifičnim tvrdnjama filozofa i istinskoj prirodi svijesti, ne mora biti stvarna. Fenomenalnost i subjektivnost kao temeljni sadržaj svijeta otvaraju mogućnost kontinuiranog svjesnog entiteta na razini kozmosa. Pobornici panpsihizma smatraju svijest sveprisutnom, a netko tko je barem djelomično kozmopsihist dijeli to mišljenje, no on uz sveprisutnost vjeruje da je svijest sveobuhvatna. Sveobuhvatnost, koja je manifestirana na način da kozmos u svojoj cjelovitosti sadrži ili određuje fenomenalnu svijest na fundamentalnoj razini.

Kozmopsihizam je ujedno i vrsta prioritetnog monizma, koji nalaže da je cjelovitost kozmosa temeljna kategorija stvarnosti, no prioritetni monizam nije uvijek kozmopsihizam. U slučaju prioritetnog monizma o kojem Philip Goff govori, cjelina je temeljna iz razloga što su za nju vezani univerzalni zakoni koji određuju dinamiku svjesnih entiteta, a u slučaju kozmopsihizma, kozmos jest temeljni svjesni entitet. Kozmos je nešto što u svojoj cjelovitosti, od mikrorazine do makrorazine stvarnosti, sadržava zakone dinamike svijesti i samu svijest. Može se razlikovati od samog općenitog panpsihizma iz razloga što jasno određuje kozmos kao svjesni entitet, a zajedničko obilježje koje dijeli sa općenitim panpsihizmom je da svijest nije nužno vezana za mikrorazinu stvarnosti.

U slučaju kozmopsihizma, svijesti pojedinih entiteta aspekti su kozmosa i sveobuhvatnog fenomena svijesti. Priroda aspekata bi bila takva da se oni odvajaju od cjeline svjesnog kozmosa. Kauzalnost fenomenalnosti u kozmosu bila bi takva da bi rezultirala postojanjem svjesnog entiteta na razini kozmosa. Pritom, svjesni entiteti na mikrorazini bili bi

vertikalni aspekt kozmosa, a njihova povezanost s drugim vertikalnim aspektima bila bi definirana kao horizontalni aspekt. Ljudska svijest bila bi horizontalni aspekt svijesti na mikrorazini, jer ona apstrahira od svjesnih svojstava na mikrorazini (Goff 2017a: 239-241). Ako je svijest kategoričko svojstvo materije na mikrorazini, onda su signali i njihova dinamika kroz strukturu na makrorazini horizontalni aspekti kozmosa. Razlog apstrahiranja ljudske svijesti od onih fundamentalnih bila bi sama materijalna određenost mozga koja bi odredila povezanost entiteta na mikrorazini kozmosa.

Cijeli se kozmos gleda kao nositelj subjektivnosti i fenomenalnosti, a ne entiteti na mikrorazini. Ipak, ovisno o specifičnim tezama, entiteti na mikrorazini mogu biti nositelji fenomenalnosti i subjektivnosti. Pritom je kozmos jedan svjesni entitet, no materijalna svojstva na mikrorazini stvarnosti imaju konkretno postojanje, te, sa svim svojim pravilnostima tvore temeljne entitete koji tvore zasebne svjesne entitete (Kastrup 2019: 41). Doduše, ovakva nam interpretacija nužno ne nudi dobar razlog za razmatranje cjelovitog kozmosa kao svjesnog entiteta.

Ako ljudska svijest proizlazi iz entiteta na mikrorazini, onda teza o tome kako je cijeli kozmos nositelj svijesti nije previše korisna. Otvara se pitanje na koji je način kozmos nositelj svijesti. Prioritetno monistička pozicija nalaže da postoje univerzalne pravilnosti koje bi određivale dinamiku svijesti, no ne postoji očiti način povezivanja kategoričke subjektivnosti i fenomenalnosti materijalnih entiteta na mikrorazini s tezom da je kozmos jedan svjesni entitet. Spomenuta interpretacija nije toliko različita od mikropsihizma, uz izuzetak postojanja univerzalnog svjesnog entiteta. Druga je interpretacija idealistička, koja ne stavlja veliku važnost na fundamentalna materijalna svojstva. Tretira fenomenalnu svijest i subjektivnost na razini kozmosa kao nešto primitivnije od samih materijalnih svojstava na mikrorazini (Kastrup 2019: 41).

Primjeri pobornika idealističke verzije kozmopsihističkog pogleda su Itay Shani i Joachim Kepler, čija je teorija pod utjecajem kvantne mehanike i kvantne elektrodinamike. Shani gleda na svijest kao polje nulte točke, svojevrsno univerzalno polje koje sadrži individualne entitete kao određene oscilacije navedenog polja. Koriste stohastičku elektrodinamiku, određeni pogled na kvantnu mehaniku i elektrodinamiku, kao konceptualni okvir za svoju tvrdnju. Stohastička je elektrodinamika pogled na kvantnu mehaniku, koji nalaže da postoji polje nulte točke kroz cijeli kozmos. Takvo je polje elektrodinamičko i ono

odgovara kvantnim promjenama u vakuumu. Shani i Keppler se fokusiraju na jedan univerzalni elektrodinamički fenomen iz razloga što elektrodinamika ima većinski utjecaj nad fenomenom života (Shani, Keppler 2018: 396).

Pri objašnjenju nulte točke Shani i Keppler demonstriraju da nema nekakve razlike između mikrorazine i makrorazine stvarnosti. Polje nulte točke vodi interakciju sa svim materijalnim sustavima i, u isto vrijeme, određuje stanja spomenutih sustava. Nije nužno da taj sustav bude mikrofizički, nego može biti i makrofizički. Pošto polje nulte točke određuje fizičke sustave, ono stvara i koherentne fizičke strukture. Stvara ih tako da ograničava dinamiku fizičkih sustava. Dok god nema nekakvog utjecaja koji može uznemiriti polje nulte točke u obliku nekog velikog termalnog uznemirenja, sustavi u interakciji imaju stabilnost koja određuje kvantno ponašanje (Shani, Keppler 2018: 397-398).

Bitno je naglasiti da se polje nulte točke gleda kao nositelj fenomenalne svijesti (Shani, Keppler 2018: 399). Pritom svaki sustav do neke mjere sadrži svijest, a kvantni sustavi sadrže rudimentarnu svijest i prisutni su u stanicama i koherentno osciliraju u interakciji sa poljem nulte točke tvore svijest živućih stvorenja. U sustavima klasične dinamike svijest nije prisutna jer su takvi sustavi poprilično udaljeni od utjecaja polja nulte točke. Utjecaj je tu, ali je neizravan. Pritom većina sustava ima potencijal za imanje svijesti, no individualna svijest je stvorena jedino ako je sastavljena od kvantnih sustava koji stvaraju međusobnu stabilnu i koherentnu aktivnost (Shani, Keppler 2018: 400). Polje nulte točke tek stvara potencijal za pojedine inačice fenomenalne svijesti, no ono ih nema samo po sebi. Ono ne sadrži pojedina iskustva kvantnih sustava, niti iskustva bioloških stvorenja, ali ih ima kao mogućnost (Shani, Keppler 2018: 401).

U spektru polja nulte točke, sva su iskustva "stopljena" u nejasno i neorganizirano "more" fenomenalnosti. Ono što stvara individualne inačice fenomenalne svijesti i svjesne entitete dinamička su svojstva sustava koji vode interakciju sa poljem nulte točke. Dinamička svojstva koja su posjedovana od strane ljudskih bića osiguravaju da se fenomenalna svojstva razlikuju ovisno o sustavu. Slično kao i u mikropsihizmu, sustavi na makrorazini jesu stvoreni od sustava na mikrorazini, no ono što čini sustave na makrorazini svjesnima jest utjecaj od strane polja nulte točke (Shani, Keppler 2018: 401).

Postojanje pojedinih entiteta koji imaju svijest, pod pretpostavkom idealističkog kozmopsihizma, čini neku neograničenu subjektivnost i fenomenalnost nužnom. Ipak, ne postoji nikakva garancija da je polje nulte točke nositelj svijesti, jer se u teoretskom smislu ono tiče samo fizičkih promjena u kvantnim sustavima (Shani, Keppler 2018: 406). Svejedno, autori se uzdaju u mogućnost polja nulte točke kao nositelja svijesti, jer im je potreban kandidat za kozmičku fenomenalnost i subjektivnost. Sveprisutnost polja nulte točke čini ju kandidatom za nositelja svijesti.

Polje nulte točke, pri tvrdnjama Shanija i Kepplera, ispunjuje ulogu, ne samo određenja fenomenalnih svojstava, nego i materijalnih. Ono aktualizira kvantno ponašanje u interakciji sa česticama. Čestice se gledaju kao neovisni elementi, no upitno je u kojoj mjeri čestice imaju odvojeno postojanje od polja, ako polje vodi interakciju sa cjelovitim kozmosom. Ipak, što bi onda bile čestice koje vode interakciju s tim poljem? Postojanje je čestica nedefinirano, a polje fenomenalnosti ih ograničava i usmjeruje. Svo materijalno ponašanje trebalo bi proizlaziti iz polja nulte točke, pa čak i ono najmanje poput spina elementarnih čestica (Shani, Keppler 2018: 398). Pritom ova teza nije toliko različita od Rosenbergovog modela kauzaliteta. Receptivnost i polje nulte točke aktualiziraju moguća stanja, no Rosenberg se ne usredotočuje posebno na sveobuhvatnost i neograničenost receptivnosti, nego ju uzima zdravo za gotovo. Polje nulte točke u jednom je iskustvenom smislu slično receptivnosti, no autori se u formuliranju polja usredotočuju na njegovu neograničenost i moguće postojanje u stvarnom svijetu. Receptivnost jest pozadinski element stvarnosti, no u praksi ono nije nešto što postoji zasebno, što je sasvim suprotno polju nulte točke.

Polje je samo po sebi neograničeno i nedefinirano, no djelovanje polja čini materiju definiranom. Sposobnost polja da definira materiju čini isto to polje ne samo čistim fenomenalnim svojstvom svijeta, nego i materijalnim svojstvom. Sama sposobnost određenosti i strukturiranosti individualnih svjesnih entiteta, pod pretpostavkom teorije Shanija i Kepplera, ukazuje da polje ima određene zakonitosti. Na prvi se pogled spomenuta teorija čini elegantnim rješenjem za problem svijesti, no sami autori priznaju da zapostavljaju ostala polja i sile, te se usredotočuju na elektromagnetsko. Zatim, pri formiranju svjesnih entiteta na makrorazini trebali bi uračunati i učinke čestica, sila i polja koji imaju odvojeno postojanje od polja nulte točke. U teoretskom smislu razne čestice, polja i sile imaju odvojeno postojanje od polja nulte točke. Pod pretpostavkom ove inačice idealističkog kozmopsihizma,

nazire se metafizička slika koja nije monistička, dualistička, materijalistička, nego pluralistička.

Kategoričko svojstvo polja nulte točke jest fenomenalna svijest, no postoji mogućnost da bi čestice i razne ostale sile imale sasvim drugačija kategorička svojstva. Usprkos tome, ako je teorija o ovom određenom univerzalnom polju fenomenalnosti istinita, onda je mjesto za svijest u prirodi locirano. Polje nulte točke bilo bi fundamentalno čisto fenomenalno svojstvo i imalo bi fundamentalno materijalno svojstvo ograničenja dinamike entiteta.

Još je jedan autor koji se može koristiti za demonstraciju primjera idealističkog kozmopsihizma Bernardo Kastrup, čija je teorija poprilično slična Shanijevoj i Kepplerovoj. Sam autor tvrdi da je njegov pristup i teorija slična Shanijevoj zbog sveprisutnosti svijesti i činjenice da se sve pojave reduciraju na promjene univerzalne fenomenalnosti (Kastrup 2019: 58). Svoju poziciju naziva analitički idealizam, ali njegov pogled spada pod kozmopsihizam iz razloga što postavlja fenomenalnu svijest u fundamentalnu ulogu. Fundamentalnost svijesti teza je koju dijeli sa svim ostalim pansihistima i kozmopsihistima, ali velika je razlika u tome što on ne pokušava "spasiti" fundamentalnost materijalnih svojstava. Dok Shani pokušava spasiti tvrdnju da je svijest ljudskih bića formirana iz kategoričkih svojstava fenomenalne svijesti mikrofizičkih pojava, Kastrup ne smatra to slučajem i misli da je, pod pretpostavkom postojanja kozmičke svijesti, tvrdnja da se ljudska svijest formira od svjesnih svojstava na mikrorazini previše zamršena. Zamršenost se nazire u tome da se kozmička svijest formira u mikrosbjekte koji se naknadno formiraju u makrosbjekte (Kastrup 2019: 42-43).

Dodatni razlog za sumnju u tvrdnju da se svjesni entiteti formiraju od mikrofizičkih svjesnih entiteta činjenica je što postojanje entiteta podrazumijeva individuaciju, no individuacija entiteta u prirodi tek je proizvoljna. Individuacija podrazumijeva da postoje razgraničenja između entiteta. Bernardo Kastrup navodi primjer automobila koji je sačinjen od nekakve strukture namijenjene funkciji prevoženja ljudi, no obavljanje te funkcije ovisi o suštinskim svojstvima automobila koja mu dopuštaju da se on kreće. Automobil ne može funkcionirati bez svjećice koja je u unutrašnjosti automobila, niti može funkcionirati bez zraka koji prolazi kroz motor, niti ceste uz koju bi se guma automobila prijanjala. Sva spomenuta svojstva ne pokazuju neko strogo razgraničenje između automobila i njegovog

okoliša. Svjesni entiteti funkcioniraju drugačije, a primjer toga je da je veoma jasno da su granice naše fenomenalne svijesti na površinama naših tijela. Pritom sam svjesni entitet sebe jasno razlikuje od okoliša. Stvari su u prirodi u konstantnoj otvorenoj kontinuiranoj kauzalnosti i čista razgraničenja između entiteta ne postoje. Relativnost razgraničenja obuhvaća i entitete na mikrorazini, a upravo zbog toga nemamo razloga vjerovati da entiteti na mikrorazini imaju zasebnu svijest (Kastrup 2019: 48-49).

Kastrup smatra da postoji polje fenomenalnosti, a sav je neživi svijet ekstrinzični izgled tog polja. Neživi je svijet fenomenalni sadržaj same kozmičke svijesti, no ono što ljudi percipiraju isti je taj sadržaj posebno prilagođen osjetilnim razgraničenjima svjesnih entiteta. Vezuje formiranje individualnih svjesnih entiteta izričito za život, a smatra da oni najvjerojatnije ne postoje na mikrorazini. Mikrorazina jedan je od izraza kozmosa kao svjesnog entiteta. Kozmičko polje fenomenalnosti jedan je svjesni entitet, koji se formira u individualne svjesne entitete procesom disocijacije vezane za život. Ideja za formiranjem svjesnih entiteta procesom disocijacije proizlazi iz analize disocijacije ličnosti u poremećaju disocijacije. Istraživanja pokazuju da su različite ličnosti paralelne te, prema istraživanjima, perzistiraju čak i kad nemaju voljnu kontrolu nad tijelom. Pasivna svijest može se u nekim navratima uplitati u rad aktivne svijesti, što naznačuje da ličnosti postoje paralelno. Paralelno postojanje zasebnih svijesti ličnosti, sa svim svojim ograničenjima i aktivnostima, jedno je od opravdanja za formiranjem svjesnih entiteta procesom disocijacije. Ličnosti imaju zasebne subjektivnosti koje završavaju u granicama tijela i zasebno djeluju (Kastrup 2019: 47-48). Granice koje određuju spektar fenomenalnosti koje svjesni entiteti posjeduju.

Ljudska svijest ili svijesti u spomenutom poremećaju, a zatim i sve ostale bile bi disocijativni procesi kozmičke svijesti. Naravno, za primjer koristi ljudska bića, ali ne vidi razlog zašto ni ostala živa bića ne bi mogla imati isti proces. Smatra da su ostala bića jako slična ljudima u funkcijama i ponašanju. Čak je i najmanji život sposoban za iznenađujuće sofisticirana ponašanja. Za primjer koristi određene vrste ameba, koje mogu izgraditi sebi zaklon. Sva živa bića, zajedno s ljudima, dijele metabolizam, što živim bićima daje poseban status (Kastrup 2019: 48-51).

Postavlja se pitanje o svojstvima fenomenalnog polja i disocijacija. Sve promjene koje možemo nazvati materijalnim daju se reducirati na fenomenalno polje kozmičke svijesti koja funkcionira prema nekom logičkom redu. Sam je dokaz za taj logički red to da, u

pojedinih ličnostima, pojave fenomenalne svijesti funkcioniraju prema nekim pravilima. Možemo navesti primjer percipiranja određenih podražaja koje izazivaju osjećaj, zatim taj osjećaj izaziva misao, a ta misao dalje utječe na nekakve druge kapacitete. Možemo navesti svakakve primjere, no jasno je da pojedini primjeri pojavljivanja fenomenalnih svojstava imaju nekakva pravila, a sam dokaz za takvu pravilnost se očituje u regularnosti međusobnih povezanosti kapaciteta uma. Odnosno, pojedina iskustva uvijek vode u neka druga iskustva, a neka od njih se i pojavljuju zajedno. Samo temeljno fenomenalno polje ima neki logički red i djeluje kontinuirano. Individualne svijesti formiraju se pri nekom diskontinuitetu u tom djelovanju (Kastrup 2019: 46). Diskontinuitet koji je manifestiran u živim bićima koja imaju misli i percepcije, što su dvije vrste manifestacije fenomenalnog polja.

Kastrup naziva mislima onaj fenomenalan sadržaj koji je indikator nekih unutarnjih stanja, što su raspoloženja, emocije itd. Fenomenalni sadržaj fenomenalnog polja kozmosa manifestira se kroz misli, jer kozmos je jedan svjesni entitet, a on mora imati neka unutarnja stanja. Disocijacija se događa tom fenomenalnom polju, te disocirani svjesni entitet, na isti način kao polje iz kojeg je potekao, ima unutarnja fenomenalna stanja. No s vremenom stvara se potreba da svjesni entitet percipira nešto izvan granica disociranog entiteta. Zatim, procesom evolucije živih bića stvaraju se percepcije u obliku fenomenalnih svojstava čula. Ljudska bića imaju dodir, miris, vid, sluh, okus i ravnotežu, a ostala živa bića mogu imati različita fenomenalna svojstva čula, ovisno o njihovoj morfologiji. Razlog zašto se percepcije stvaraju potreba je svjesnih entiteta za očuvanjem svoje unutarnje konstrukcije (Kastrup 2019: 51-53).

Na temelju istraživanja pokazano je da pojedine ličnosti u poremećaju disocijacije imaju različite pripadajuće neurobiološke fenomene. Kao što određeni fenomeni neurološke aktivnosti odgovaraju višestrukim ličnostima, tako su i sama živa bića ekstrinzična pojava intrinzičnih svojstava disociranog procesa. Ta je ekstrinzična pojava utisak koji je prilagođen percepciji svjesnog entiteta (Kastrup 2019: 53-55). Poimanje vanjskog svijeta funkcionira na sličan način. Promjene nežive prirode daju se poimati izravno i neizravno. Izravno poimamo ono što nam je empirijski izravno obznanjeno, a primjeri mogu biti pokreti valova, sjaj sunca, boja kamenja itd. Neizravno poimamo ono za što nam je potrebno neko apstrahiranje, a pritom apstrahiramo od pojava u našem iskustvu. Primjeri su stvari koje neizravno poimamo su elektroni, ostale subatomske čestice, polja, dinamika fotona itd. Vanjski svijet je, bez obzira na izravno ili neizravno poimanje, prikaz kozmičke svijesti prilagođen je našoj

percepciji i racionalnim oruđima, te se općenito može reći da je materija ekstrinzični prikaz unutarnjeg života kozmosa (Kastrup 2019: 93).

Kastrupov idealizam nalaže da je svijet isključivo fenomenalan, a fizička svojstva naznačuju logičke veze između sadržaja fenomenalnog kozmosa. Pojedini se svjesni entiteti formiraju procesom disocijacije. Kastrup vezuje proces disocijacije uz evoluciju i život, proces koji smatra materijalnim i mora imati nekakve pravilnosti. Bernardo Kastrup, suprotno nekim inačicama panpsihizma, smatra da su materijalni entiteti na mikrorazini sadržaj fenomenalnosti kozmosa koji nije zasebni svjesni entitet. Pod tom pretpostavkom, atomi, subatomske čestice, fotoni i sl. nisu svjesni entiteti sami po sebi, no oni su sadržaj univerzalne fenomenalne svijesti. Odgovaraju pojedinim fenomenalnim svojstvima kozmosa kao svjesnog entiteta. Ipak, svijest je kategorički aspekt materije i sva materijalna svojstva bi pritom trebala odrediti dinamiku osnovnih fenomenalnih svojstava. Pritom su sva materijalna svojstva odraz neosobnog svjesnog kozmosa.

Jedno od svrha bilo koje pozicije koja nalaže da je fenomenalna svijest fundamentalni dio svijeta jest izjednačavanje kategoričkih svojstava fenomenalnosti i subjektivnosti s dispozicijskim svojstvima. Pritom ne moramo objašnjavati nikakav eksplanatorni jaz, jer ga pod pretpostavkom fundamentalnosti svijesti nema. Cijela stvarnost sastavljena je od svjesnih entiteta ili neke općenite svjesnosti koja ima neku svoju dinamiku.

Iz opisa spomenutih panpsihističkih i kozmopsihističkih pozicija uviđamo da one nisu toliko različite. Mogu se podijeliti u dvije grupe: a) pozicije koje smatraju da postoje svjesni entiteti na mikrorazini koji se kombiniraju pomoću svojih materijalnih svojstava; zatim b) pozicije koje prikazuju da su, bez obzira na postojanje svjesnih entiteta na mikrorazini, svojstva svijeta utemeljena u općenitijim svojstvima fenomenalnosti i subjektivnosti. U tom slučaju, postoji nekakva općenitija fenomenalnost i subjektivnost koja nije nužno vezana za materijalne entitete na mikrorazini. Pritom su materijalna svojstva posljedica nekog logičkog reda fenomenalnosti i subjektivnosti ili postoje kao nekakva neaktualizirana apstrakcija ugrađena u stvarnost. Te dvije određenosti materijalnih svojstava nisu ekskluzivne, a zapravo je moguće da u praksi nisu ni različite. Naravno, postavlja se pitanje o tome kako da dođemo do svojstava ljudske svijesti, ako pretpostavljamo ontologiju svijesti kao temeljnog svojstva svijeta.

Problemi panpsihizma

Materijalne zakonitosti bile bi odgovorne za kombiniranje fenomenalnih svojstava na mikrorazini, iz razloga što pripisujemo svijest nekim mikrofizičkim entitetima. Također bi bile odgovorne za kombiniranje manjih svjesnih entiteta u veće svjesne entitete, iz razloga što uopće koncipiramo entitete na mikrofizičkoj razini kao svjesne entitete. Tvrdnja da se fenomenalnost i subjektivnost nalaze u mikrofizičkim entitetima kao njihovo kategoričko svojstvo naziva se mikropsihizam. Ako koncipiramo ljudsku svijest kao kombinaciju fenomenalnosti i subjektivnosti entiteta na mikrorazini, onda se ljudska svijest formira nekom kombinacijom entiteta prema materijalnim zakonitostima. Pitanje o detaljima takvih kombinacija se zove problem kombinacije.

Pod pretpostavkom da je u pitanju neki svjesni entitet na razini kozmosa ili da je svijest općenitiji fenomen koji ne obitava samo na mikrorazini stvarnosti, taj svjesni entitet bi se trebao razmnožiti na razne svjesne entitete koji postoje u stvarnosti. Takav problem možemo nazvati problemom dekombinacije. Još jedan problem koji je svojstven kozmopsihizmu i drugim pozicijama koje na svijest gledaju kao općenitiji aspekt stvarnosti od mikrorazine problem je razgraničenja. Problem razgraničenja javlja se ako koncipiramo svijest kao element stvarnosti koji se javlja na svim razinama i na razne načine. Pri formuliranju svijesti kao „kaotičnog“ elementa svijeta, javlja se pitanje o razgraničenju svjesnih entiteta od ostalih. Zašto je razgraničenje ljudske svijesti tako stabilno?

Problem kombinacije

Odgovor na problem kombinacije mora objasniti vezu između svijeta koji se može reducirati na dispozicije entiteta, makar i proizvoljnih, i neobične prirode fenomenalnosti i subjektivnosti. Panpsihistička teorija mora objasniti dispozicije entiteta, jer svatko tko smatra kombinaciju valjanim problemom pripisuje entitetima na mikrorazini fenomenalna stanja i subjektivnost. Objašnjenje formiranja ljudske svijesti preko entiteta na mikrorazini podrazumijeva inherentnu kompleksnost ljudskog uma i mozga. Stoga, problem kombinacije problem je za sve teorije o svijesti koje prihvaćaju tu kompleksnost. Primjerice, funkcionalisti i ostali koji nisu panpsihisti moraju objasniti kako, umjesto subjekata i fenomenalnih

svojstava na mikro razini, kompleksna funkcionalna svojstva objašnjavaju formiranje novih fenomenalnih svojstava i subjekata (Mendelovici 2019: 7-25). Formiranje fenomenalnih svojstava i subjekata nastoji se objasniti kroz kompleksnost nekih sastavnica. Ako su sastavnice kompleksne, onda svaka pojedina ima neku inteligibilnu funkciju, te prisutnost više njih rezultira njihovom međusobnom povezanošću. Te sastavnice mogu biti: mentalna stanja, zakoni prirode, entiteti poput čestica, stanice i sl. Kompleksnost nekog entiteta ili skupa entiteta trebala bi regulirati njihovu funkciju ili skup funkcija. U slučaju panpsihista koji brane neku vrstu mikropsihizma, ti su entiteti raznolika mentalna stanja koja se moraju objasniti preko prisutnosti svijesti i odgovarajućih materijalnih svojstava na mikrorazini. Iz aspekata fenomenalnih svojstava i subjekata proizlaze i posebni aspekti problema kombinacije.

Svaka panpsihistička teorija mora objasniti singularnost, raznolikost fenomenalnih stanja koja se nerijetko pojavljuju zajedno i strukturirano, zatim i činjenicu da su fenomenalna stanja subjektivna. Odnosno, mora objasniti prirodu subjektivnosti uz prirodu fenomenalnih stanja. Singularnost se očituje u tome da fenomenalna svojstva ne percipiramo kao međusobni utjecaj entiteta u svijetu, kao što bi percipirali bilo što ostalo, nego kao svojstva koja imaju jedninu. Objekt poput sunca ili kuće percipiramo kao međusobni utjecaj višestrukih svojstava. Promatramo da kuća ili sunce imaju nekakve oblike ili pak kolekcije raznih oblika. Također vidimo da se uklapaju u svoju okolinu na određeni način. Primjerice, sunce sjaji i čini druge objekte vidljivim. Takvim se redukcijama teži, ne samo u percepciji svakodnevnih objekata, nego i u znanosti. U znanstvenim disciplinama se ti svakodnevni objekti daju reducirati na višestruka svojstva koja su dispozicijska. Primjerice postojanje kuće se može reducirati na svojstva materijala od koja je ona napravljena, te se takva svojstva daju opisati znanstveno preko znanosti o materijalima. Ako su fenomenalna svojstva singularna, onda je otvoreno pitanje stvaraju li se fenomenalna svojstva kombinacijom uopće. Problem načina kombiniranja fenomenalnih svojstava na mikrorazini u singularna fenomenalna svojstva se zove, prema Davidu Chalmersu, "problem kombiniranja kvaliteta" (Chalmers 2017: 183).

Fenomenalna su svojstva crvene boje, bijesa, ljubavi, zvukova, dodira i sl. percipirana u jednini. Crvenost neke površine percipirana je kao jedno svojstvo koje se ne da reducirati. Slično je i s drugim fenomenalnim svojstvima, no jedino možemo reći da mogu biti određena prema nekim oblicima, u slučaju boja, ili da postoje sličnosti među njima, u slučaju različitih

intenziteta osjećaja poput boli ili nijansama boja. Fenomenalna su svojstva raznolika i postoje u raznim konfiguracijama, te je teško reći koja bi od njih bila nužna za pojavu drugih fenomenalnih svojstava. Ako imamo iskustvo boje i zvuka, onda ono ne mora voditi kauzalno u neko drugo iskustvo. Primjerice, nije nužno da nas raspoloženje ili emocija vode u neko sjećanje, niti da su boje povezane s izričitim obličjima, niti da bol nužno mora voditi u averziju prema istoj pod nekim uvjetima i sl. No čini se da određeni kauzalni protok postoji, makar je on uvelike individualiziran. Doduše, individualnost strukture pojavljivanja novih fenomenalnih svojstava može biti samo privid zbog činjenice da ne znamo dovoljno o ulozi fenomenalnih svojstava. Svejedno, čini se da je, pri percepciji kauzalne uloge mentalnih stanja pri kojim se fenomenalna svojstva pojavljuju, sama fenomenologija mentalnog stanja relevantna. Mi fenomenalno svojstvo fenomenološki definiramo i uviđamo da upravo fenomenologija uzrokuje daljnja mentalna stanja (Mørch 2018: 24-29).

Ipak postoji nešto što direktno ne možemo pojmiti, a to je struktura prema kojoj se sva mentalna stanja pojavljuju. Možemo reći da postoji neki kauzalni protok između raznolikih iskustava sa raznolikim fenomenalnim stanjima koje pripadaju jednom subjektu, ali same regularnosti u kauzalnom protoku ne možemo uvijek pojmiti i izvoditi zaključke o njima. Ipak imamo dovoljno informacija da možemo reći da je svijest visoko kauzalno strukturiran fenomen. Doduše, nije visoka strukturiranost svijesti jedini problem vezan za strukturu mozga i svijesti. Dodatni je problem što fenomenalna svojstva i promjene vezane za njih ne pristaju finoj fiziološkoj strukturi mozga, koja je sastavljena od biološkog sustava mozga, raznih elektrodinamičkih promjena, kao i promjena na razini čestica. Nema ništa različito u neuronu slušnog sustava i vidnog sustava, a i slično je i sa česticama. Teorije fizike predviđaju tek malobrojne čestice i povezana svojstva, iz kojih bi trebali niknuti svi fenomeni koji postoje u svijetu, uključujući i ljudski mozak. Slično tome, iz njih bi trebao niknuti veliki broj fenomenalnih svojstava. Povezani problem koji je spomenut prije je da sama fenomenalna svojstva uopće nemaju finu strukturu. Problem nekompatibilnosti fenomenalnih svojstava i fine strukture koju povezujemo sa svijetom opisanim pomoću znanosti Michael Lockwood naziva "problem zrna". Naziva ga tako iz razloga što bi fenomenalna svojstva, kad bi se ravnali prema znanosti, trebala imati finu strukturu koja je kompleksna. Odnosno, trebala bi biti sastavljena od "zrna", malih dijelova tek nekolicine vrsta s kompleksnim međusobnim odnosima (Lockwood 2015: 146-148). Problem kombiniranja fine strukture na mikrorazini u raznolike i singularne aspekte ljudske svijesti može se nazvati "problem

kombiniranja struktura". Pritom, David Chalmers, koji je nazvao problem na taj način, pretpostavlja kompleksnost fenomenalnih svojstava ljudskog bića (Chalmers 2017: 183).

Dodatni aspekt svijesti njezina je subjektivnost. Odnosno, pripadnost fenomenalnih svojstava, bez obzira na njihov broj, nekom subjektu. Što je naznaka da fenomenalna svojstva zbilja pripadaju nekom entitetu. Ne znamo je li subjekt produkt višestrukih fenomenalnih svojstava ili pak nešto što je svojstveno svim pojedinim fenomenalnim svojstvima. Panpsihisti prihvaćaju da je subjekt svojstven svim fenomenalnim svojstvima iz razloga što se ta fenomenalna svojstva jedino percipiraju subjektivno. Svaki svjesni entitet koji sadrži fenomenalno svojstvo ili više njih na mikrorazini u mikropsihističkoj varijanti panpsihizma subjekt je sam za sebe. Stoga, subjekti se kombiniraju u dalje subjekte ili se događaju u isto vrijeme (Mendelovici 2019:16). Ipak ne znamo na koji je način nužno da se subjekti kombiniraju ako se oni zbilja kombiniraju. David Chalmers je nazvao ovaj aspekt problema kombinacije "problem kombiniranja subjekata" (Chalmers 2017: 182-183). Dodatnu važnost stvara činjenica da fenomenalna svojstva i subjekti imaju razgraničenja.

Svi pojedini aspekti problema kombinacije potječu od filozofa Williama Jamesa. Smatrao je da je um sastavljen od raznih mentalnih svojstava koja se pojavljuju zajedno. Pritom, zapitao se zašto se pojavljuju zajedno i zašto se kombiniraju. James je općenito bio protiv ideje kombinacije. U stvari nije bio siguran kombinira li se išta u svijetu. Mislio je da se molekule ne kombiniraju, nego se pojavljuju zajedno i imaju nekakva svojstva. Primjerice, voda nije kombinacija atoma vodika i kisika, nego se spomenuta dva tipa atoma sa određenim svojstvima pojavljuju zajedno, što znači da ono što nazivamo "voda" je rezultat toga. Što se tiče samih mentalnih svojstava ili, kako se sam James izrazio, osjećaja, ne postoji ništa u njima što se nužno može kombinirati. Ne postoji nikakva garancija da će se nakon dodavanja jednog mentalnog svojstva nekom skupu ostalih mentalnih svojstava ono kombinirati sa ostalim svojstvima sličnog tipa. Ako su kombinacije bilo čega nemoguće, onda nisu ni mentalne kombinacije moguće (Goff 2017a: 172-173).

Dolaženje do istina o mentalnim kombinacijama možemo obaviti pretpostavljajući subjekte i pripadajuća fenomenalna svojstva na mikrorazini. Odnosno, imamo pristup od dolje prema gore. Možemo pokušati naći način stvaranja fenomenalnih svojstava i kvaliteta na makrorazini putem znanja o mikrorazini. No suvremena znanost ne govori puno o svijesti, niti izravno poimamo istinu o fiziološkim i mikrofizičkim svojstvima, pa je, za sada,

razumniji početak pristup od gore prema dolje. Odnosno, pokušati otkriti što nam ljudsko iskustvo može reći o svjesnim entitetima na mikrorazini. Naravno moramo vidjeti jesu li svojstva ljudske svijesti uopće kompatibilna s tezom o postojanju subjekata i svojstava na mikrorazini (Goff 2017a: 165-166). Odnosno, pri rješavanju problema kombinacije trebamo početi od samih obilježja fenomenalnih svojstava koja se nalaze u iskustvu.

Prvi problem na koji se može naići pri rješavanju problema kombinacije gore prema dolje, problem je palete. Problem palete polazi od raznolikosti fenomenalnih svojstava i činjenice da pri pretpostavci mikropsihizma, nema velik broj osnovnih svojstava. Moderna fizika predviđa tek nekolicinu entiteta iz kojih proizlazi čitav svijet. Ipak, svijest i zbir fenomenalnih svojstava su poprilično raznoliki. Zbir raznih modaliteta fenomenalnih svojstava, poput dodira, njuha, sluha, raspoloženja i sl., također je raznolik. Monizam koji je utjecao na formiranje pansihizma nudi još veći problem, tj. tzv. jači problem palete. Russelijanski monizam pogled je koji nalaže da je svijet formiran od samo jednog svojstva koje ima kategoričku i dispozicijsku narav. Usprkos malobrojnim osnovnim svojstvima, ako uzmemo u obzir materijalne entitete o kojim nam govori fizika, ili jednim osnovnim svojstvom, ako dodamo implikaciju russelijanskog monizma, fenomenalna su svojstva razna. Raznolikost samih fenomenalnih svojstava značila bi da russelijanski monizam, na kojemu počiva pansihizam, nije valjan. Naravno, jedan od standardnih pansihističkih odgovora kaže da fenomenalna svojstva proizlaze iz raznolikih kombinacija osnovnih fenomenalnih svojstava na mikrorazini. Usprkos tome ne percipiramo fenomenalna svojstva, kao ona sastavljena od mnogih manjih malobrojnih, identičnih ili sličnih dijelova na mikrorazini (Goff 2017a: 193-195). Bitno je naglasiti da sumnja u russelijanski monizam koja kreće iz problema palete, te posljedično i pansihizam, proizlazi od pretpostavke da fenomenalna svojstva nemaju sličnosti među sobom.

Možemo početi iz odgovora o samim obilježjima fenomenalnih svojstava. Umna se svojstva mogu iskusiti prema kapacitetima samog mozga. Iz pretpostavke o ograničenosti kapaciteta se može stvoriti odgovor u kojem se nalaže da postoji zbunjenost u otkrivanju mentalnih kapaciteta. Odnosno, fenomenalna svojstva na mikrorazini, kao i različiti modaliteti fenomenalnih svojstava se mogu iskusiti zajedno, te postoje neka zajednička obilježja između tih fenomenalnih svojstava. Usprkos tome, kapaciteti mozga ograničeni su u mogućnostima da pronalaze konkretne sličnosti i razlike, ako postoje, između fenomenalnih svojstava na mikrorazini i različitih modaliteta fenomenalnih svojstava (Goff 2017a: 195-

197). Možemo i sastaviti odgovor iz nekih sličnosti svojstava svakidašnjeg iskustva. Prvo, možda bi bilo pretjerano reći da razna fenomenalna svojstva nemaju sličnosti. Njihova sličnost je da su ona singularna, što znači da ih percipiramo u jednini. Drugo, dinamična su na način da postoji tranzicija između različitih modaliteta iskustva, kao što su vid, njuh, sluh i sl., koja je glatka. U određenim stanjima ne možemo često biti sigurni koje smo fenomenalno svojstvo iskusili. Stoga je moguće da postoje neka stanja između tih različitih modaliteta fenomenalnih svojstava. Primjerice, pri početku spavanja u omamljenom stanju ne možemo razlikovati pojedina iskustva. U trenucima kad se događa omamljenost postoji osjećaj da ne možemo biti sigurni jesmo li osjetili neki fizički podražaj, primjerice vibracije od obližnjeg udarca, ili smo čuli podražaj. Slično je i sa okusom, te je ono što se zove okus je, uobičajeno, zajednički osjet njuha i okusa. Stoga, začepeljivanje nosa ipak čini razliku u utisku koji nam stvara hrana u ustima. Zato se može reći da postoje stanja koja su granična između raznih modaliteta fenomenalnih svojstava i takva granična fenomenalna svojstva ne osjećamo tako snažno (Goff 2017a: 200-201).

Odgovor o graničnim modalitetima fenomenalnih svojstava kao odgovor na jednu stranu problema palete daleko je vjerniji samoj fenomenologiji. Sam gubitak svijesti ili ulaženje u san ne nalikuje nekom trenutnom iščezavanju svojstava, barem na način na koji se iščezavanje događa kad ugasimo monitor ili televizijski ekran. Pri gubitku svijesti ili ulaženju u san pojedina se fenomenalna svojstva stapaju i iščezavaju. Postaje teže razlikovati pojedina fenomenalna svojstva, zatim ubrzo nakon toga ona iščezavaju, barem možemo reći da je to slučaj sudeći po introspekciji. Pri tim stanjima također ne možemo reći da svijest potpuno iščezava. Ona ulazi u nekakav "šum", gdje nema diferencijacije između različitih fenomenalnih stanja. Odnosno, svijest ulazi u neko nedefinirano slabo fenomenalno stanje. Zato bi možda na nekakvoj fundamentalnijoj razini stvarnosti fenomenalno svojstvo bilo isto nedefinirano fenomenalno stanje. Nedefinirano stanje koje bi možda bila uistinu neka nedefinirana subjektivnost ili bi pak bilo monadično svojstvo koje sadržava sva moguća fenomenalna svojstva (Goff 2017a: 201). Doduše, spomenuta određenja primitivnog fenomenalnog svojstva na mikrorazini ne moraju biti ekskluzivna. U jednom i drugom slučaju kompleksnost bi imala ulogu filtera u fenomenalnim svojstvima. Što je sustav kompleksniji, to je pripadajuće fenomenalno stanje više određeno.

Svako je fenomenalno stanje subjektivno. Fenomenalna stanja koja jedan subjekt može imati mnogobrojna su. Što je subjekt? Subjekt je entitet kojemu fenomenalno stanje

pripada. Ujedno je indikacija da je fenomenalno stanje stvarno. Subjekt se čini nereducibilan i slično singularnosti koja postoji u fenomenalnim stanjima, singularnost postoji kao svojstvo subjekta. Sam subjekt ne može se analizirati u pojavama koje se sastoje od više subjekata (Goff 2017a: 209). Pod pretpostavkom mikropsihizma svaki je entitet na mikrorazini nešto što ima fenomenalno svojstvo i subjekt sam za sebe. Ljudski se subjekt čini nerastavljiv na druge subjekte na mikrorazini. Nekoliko rješenja na ovaj problem imaju zajedničku crtu da su kombinacije mentalnih svojstava na mikrorazini moguće, te je subjektivnost fenomen koji se javlja zajedno s fenomenalnim svojstvima i ona bi ujedno moglo biti i tip odnosa entiteta na mikro razini (Goff 2017a: 215-219).

Jedno od rješenja za kombinaciju subjekata kombinatorna je infuzija. Pod tim pogledom subjekti na mikrorazini spajaju se, te tim činom prestaju postojati. Zamjenjuje ih subjekt na makrorazini. Ovaj je pogled russelijanski, a takav je prvenstveno iz razloga što subjekti na mikrorazini odgovaraju materijalnim entitetima na mikrorazini. Upravo jednakost između svjesnih entiteta na mikrorazini i materijalnih entiteta općenito je izazov za mikropsihističke poglede. Općenito je upitno u kojoj mjeri moderna fizika, koja opisuje entitete na mikrorazini, može podržati kombinatornu infuziju (Chalmers 2017: 199). William Seager, koji zagovara ovakav pogled, prihvaća modernu fiziku kao valjan pogled i pripisuje temeljnu svjesnost entitetima koje fizika i opisuje. Isto smatra da bi neki nepoznati zakon fizike koji bi opisao dinamiku entiteta na mikrorazini mogao opisati kombinatornu infuziju. Infuzija više subjekata nalikovala bi kvantnom sprezanju ili crnoj rupi. Gdje se stanje spregnutih čestica ili crnih rupa tretira kao jedan sustav koji nije stvoren pukim dodavanjem učinaka individualnih stanja koja su porijeklo spreznih čestica ili crnih rupa. Crne rupe niču kao nešto što se može opisati masom, nabojem i kutnom količinom gibanja jednog sustava bez obzira kako su nastale. Tako su i spreznane čestice jedan sustav iz razloga što su sasvim korelirane u svojim učincima. U kombinatornoj infuziji subjekt funkcionira na sličan način. Jedan subjekt niče kao rezultat određene povezanosti drugih subjekata, a isti subjekti od kojih je novi subjekt sazdan nestaju kao individualna stanja (Seager 2017: 235-241). Infuzija subjekata pod određenim materijalnim zakonima, u relaciji sa odgovarajućim mentalnim svojstvima, bila bi nužna (Seager 2017: 242).

Još jedno rješenje, koje je slično, ono je fenomenalnog vezivanja. Odnosno, možda postoji konkretan i određen odnos koji vezuje subjekte na mikrorazini, nešto što bi se moglo nazvati fenomenalnom vezom. Kakvo bi uopće bilo fenomenalno vezivanje? Zašto bi uopće

ono što se iskusi od strane subjekata na mikrorazini iskusi ljudski subjekt zajedno? Filozof Gregg Rosenberg bi smatrao da je fenomenalan i subjektivni odnos, osnovni kauzalni odnos u svijetu (Chalmers 2017: 200-201). U poglavlju o općenitom panpsihizmu naveli smo aspekte teorije Gregga Rosenberga, gdje je sama subjektivnost fenomenalnih svojstava ono što vezuje ta fenomenalna svojstva za druga svojstva iste vrste. U takvoj teoriji, problem kombinacije ne bi bio toliko valjan iz razloga što su same osnove svijeta fenomenalne. Svaki događaj prema kojemu se mi odnosimo kao materijalan također bi imao fenomenalne aspekte. Ako je subjektivnost i fenomenalnost u samim osnovama svijeta, onda moramo naći odgovor na pitanje što ih ograničava. Pritom, aspekt koji bi doveo do ograničavanja upravo je taj osnovni kauzalni odnos.

Philip Goff također tvrdi da bi mogao postojati određeni odnos među subjektima koji bi tvorio novog subjekta. Također ne misli da subjekti nužno moraju biti izolirani. Što se događa sa subjektima i zašto su oni, barem u normalnom slučaju ljudske svijesti, izolirani jednostavno je nepoznato. Nemamo transparentni pristup zakonima koji bi opisivali formiranje subjekata, te njihovu izolaciju. Možda taj odnos odgovara već nekom poznatom materijalnom fenomenu (Goff 2017b: 292-293). U panpsihizmu, materijalne relacije bi bile i mentalne. Pritom bi kompozicija subjekata bila bezgranična, jer je sama materijalna kompozicija bezgranična. Mogli bi možda identificirati formiranje subjekata sa formiranjem života ili u granici između mentalnog i onoga što smatramo da je ne-mentalno. No, u prvom slučaju, ne znamo dovoljno o poveznici između svijesti i života, a u drugom, znamo da pojave koje smatramo ne-mentalnim, odnosno, one prema kojima nemamo mentalni pristup, za razliku od mentalnih nisu transparentne (Goff 2017b: 297-298). Jedna od mana fenomenalnog vezivanja, prema Davidu Chalmersu, ta je što ne znamo koje su materijalne strukture identične fenomenalnom vezivanju (Chalmers 2017: 201). To nas dovodi do problema strukturnog nesrazmjera fizioloških i ostalih materijalnih promjena s fenomenalnim svojstvima. S nesrazmjerom dolazimo i do problema strukture u panpsihizmu. Odnosno kako struktura fenomenalnih svojstava na mikrorazini, rezultira strukturom na makrorazini, te kako se ta struktura ne čini izomorfna s fiziološkom i materijalnom strukturom mozga.

Postoji pitanje o tome koliko su fenomenalna svojstva na makrorazini i mikrorazini izomorfna makrofizičkoj i mikrofizičkoj strukturi. David Chalmers predlaže da su makrofizičke strukture identične nekim makrofenomenalnim. Primjerice, određene informacijske strukture u mozgu odgovaraju onima u vizualnom polju. Odnosno, određene

regularnosti svojstava u vizualnom polju identične su onima u mozgu, no informacijske strukture mozga nisu identične samom svojstvu fenomenalnosti tih regularnosti (Chalmers 2017: 209). Doduše i dalje postoji pitanje, ako pretpostavljamo mnogobrojne svjesne entitete od kojih je sastavljena ljudska svijest, zašto naizgled ne postoji svijest tih pojedinih svjesnih entiteta (Goff 2017a: 207)?

Kod većine filozofa postoji pretpostavka kompleksnosti fenomenalnih svojstava. U panpsihizmu, pogotovo u relaciji s russelijanskim monizmom, fenomenalnost i subjektivnost bile bi kategorička svojstva svih materijalnih promjena, koje se percipiraju kao dispozicije iz razloga što subjekti ljudske svijesti nisu povezani s dispozicijskim svojstvima na način da ih se može percipirati kategorički. Stanja mozga, kako nam je poznato, jesu kompleksne materijalne promjene. Prema panpsihističkom monističkom pogledu, svaka materijalna promjena bila bi i mentalna. Doduše, pritom moramo uspostaviti odnos između mentalnih i materijalnih stanja. Odnosno, što čini subjekte i zašto se neka stanja percipiraju kao materijalna. Subjektivnost i fenomenalnost pojedinih stanja, poput ljutnje i crvenosti, smatraju se kompleksnima. Ona bi bila kompleksna na isti način kao neki psihološki mehanizmi ili pak aktivnost sunca. Monistički pogled predstavlja sve materijalne poglede kao intrinzično mentalne. Stoga, kompleksnost mentalnih stanja je poprilično razumna pretpostavka.

No bitno je uspostaviti koju ulogu kompleksnost igra u sustavima, pogotovo onima koje povezujemo s mentalnim stanjima. Kompleksnost znači određena povezanost dijelova sustava ili pak mogućnost povezanosti dijelova sustava. Međusobno povezani dijelovi donose više uvjeta za sustav u kojemu se nalaze. Pojedini dijelovi bi, svojim uključenjem i djelovanjem, determinirali djelovanje cjelokupnog sustava. Odnosno, determiniranost, koju donose pojedini dijelovi, tvorila bi razlike između sustava. Kada dvije čestice utječu jedna na drugu, stanja obje čestice tvore nekakvo novo stanje. Ostvarit će se neki drugi zbir od tri čestice s drugačijim vrijednostima stanja istih materijalnih svojstava. Razlike u determiniranosti tvore stvarne razlike između spomenuta dva sustava čestica. Fenomenalna svojstva se lako daju promatrati kao kompleksna svojstva i, kao što smo spomenuli, filozofi imaju pretpostavku kompleksnosti takvih svojstava. Imamo razloga za vjerovati u kompleksnosti fenomenalnih svojstava iz razloga što se mogu smatrati kategoričkim svojstvima mozga i organizma, preciznije rečeno, kategoričkim svojstvom djelovanja brojnih mreža neurona. Dodatan je razlog sama činjenica da se pojedina fenomenalna svojstva daju

razlikovati. Ako je svijet napravljen od samo jedne vrste ili nekolicine vrsta svojstava, onda sama činjenica da se pojedina fenomenalna svojstva daju razlikovati sugerira njihovu kompleksnost. Ako su fenomenalna svojstva kategorički aspekt kompleksnih sustava, onda su ona ujedno i holistički aspekt sustava. Pojedina svojstva na mikrorazini tek predstavljaju pojedine determiniranosti na cjeloviti sustav. Cijeli kozmos je jedan kompleksni sustav, te ne bi postojao neki dobro definirani opseg svijesti, ako kompleksni sustavi imaju fenomenalna svojstva čiju determiniranost određuju svojstva na mikrorazini.

Pojedina se fenomenalna i subjektivna svojstva mogu smatrati holističkim svojstvima u drugom smislu. Ako ćemo pretpostaviti russelijanski monizam i panpsihizam, onda bi učinci na dispozicijska i materijalna svojstva trebali biti jednaki. Svijest se čini, u panpsihizmu, zbog toga što ju svijet ima u svojim osnovama i zbog svoje kategoričnosti, izričito holističko svojstvo. Od mikrorazine prema makrorazini fenomenalnost i subjektivnost sveprisutne su i neograničene u svijetu. Kako se onda materijalne promjene daju promatrati kao nešto što se može matematički i logički rastaviti na izolirane manje dijelove? Za njih se barem čini da se daju rastaviti na manje dijelove za razliku od fenomenalnih svojstava. Je li samo materijalno uzrokovanje isto holistički element?

Pojedine materijalne promjene uistinu se daju matematički i logički rastaviti, no moramo se usredotočiti na karakter matematičke i logičke kompozicije tih promjena. Matematička i logička kompozicija također je neograničena i većina promjena u svijetu ima nekakve regularnosti i pravilnosti koje se daju matematički i logički objasniti. Također, samo materijalno uzrokovanje je neograničeno. Uzrokovanje u svijetu je više protok aktivnosti, nego sami međusobni utjecaj izoliranih entiteta ili aktivnosti. Pritom na pojedine čestice možemo gledati kao na centre aktivnosti i interakcije. Možemo kao primjer toga navesti kontakt ljudske ruke i zida. Sami materijalni sustavi u česticama u ruci i zidu kontinuirano djeluju bez obzira na razinu svijeta o kojoj govorimo. Bez određenog djelovanja i najmanjih sastavnica sustav bi izgubio svoju unutarnju konzistenciju, te u pitanju ne bi više bili ruka i zid koji međusobno djeluju. Makar kada sagledavamo međusobno djelovanje ruke i zida kinetička se energija čini relevantnijom, ali kauzalitet drugih domena materijalnog svijeta ne prestaje. Sama činjenica da tijelo može stvoriti kinetičku energiju za uspostavljanje kontakta između ruke i zida ovisi o događajima na mikrorazini, koji pritom tvore kemijske i biološke događaje. Činjenica da se materijalna kompozicija ruke ne raspadne ili spoji sa zidom pri kontaktu, stvarajući neke nove strukture, izričito ovisi o svojstvima na mikrorazini u ruci.

Svojevremeno kao što su spin, naboj, masa, broj i kombinacije čestica. Odnosno, u većinskom dijelu realnosti nema izoliranog materijalnog uzrokovanja. Ono je također holističko svojstvo. Istina je da se za određene događaje referentni okvir mijenja. Odnosno, kada hoćemo opisati kontakt ruke i zida, prema referentnom okviru ćemo opisati kontakt kroz zakone kinetičke i toplinske energije, no isto tako možemo opisati taj događaj kroz fiziku čestica. Možemo ga također opisati na psihološki i biološki način. No činjenica da za potrebe znanosti odjeljujemo stvarnost u razine ne mijenja činjenicu da se uzrokovanje samih materijalnih osnova ne ukida. Ako promatramo sustave kao primjer holističkog svojstva materijalnog uzrokovanja, onda se čini da je uloga pojedinih dijelova materijalnog uzrokovanja stvaranje uvjeta sustava u cjelini. Odnosno, određuje ga na način da što je sustav više kompleksan on ima više sastavnica, a te sastavnice tvore pojedine uvjete za stanje sustava u cjelini.

Dodatne činjenice koje idu u prilog neprekinutom materijalnom uzrokovanju određene su interpretacije kvantne fizike. Interpretacija Johna Von Neumanna bila je da je svijet u potpunosti sastavljen od kvantno spregnutih čestica, što bi značilo da je univerzum jedna nedjeljiva cjelina. Takve se čestice ne daju interpretirati kao učinak odvojenih čestica, nego kao jedno zajedničko stanje. Von Neuman je vjerovao da pri interakciji dva kvantna sustava kvantno mjerenje se ne događa, nego dva interagirajuća sustava postaju spregnuta (Kastrup 2019: 39-40). Također, određen dio moderne fizike nastoji reducirati sve materijalne promjene na izraz jednog supstrata. Taj je supstrat kvantno polje od kojeg je cijeli svijet sastavljen (Kastrup 2019: 45). Kvantno polje nije lokalni entitet i ima beskonačno stupnjeva slobode. Odnosno, može imati beskonačno parametara koji se mogu ograničiti kroz instancijaciju određenih stanja materijalnih sustava (Kuhlmann 2020).

Pritom, ako sagledamo određena fenomenalna svojstva kao holistička svojstva, onda ćemo vidjeti da kompleksnost stanja ima identičnu ulogu kao i u materijalnim stanjima. Kompleksna su stanja, u jednom i u drugom slučaju, više određena stanja. U poglavlju *Kontrast materijalnih i umnih svojstava* također smo se referirali na kompleksnost kroz termin "funkcionalna organizacija". U primjeru sinestezije vidjeli smo da manifestacija određenih fenomenalnih svojstava nužno ne ovisi o kompleksnosti. Različite vrste informacije u mozgu i umu predstavljaju različite kompleksnosti strukture mozga i uma. Manifestiranje same fenomenalnosti mentalnih stanja nužno ne ovisi o toj kompleksnosti. Možemo sagledati različitost kompleksnosti određenih mentalnih svojstava kroz mozak i

specifičnih područja u mozgu. Ako se osvrnemo na moždanu koru, onda kod primata mreže u moždanoj kori imaju osamnaesterostruko veću ulogu u procesuiranju vizualne informacije pomoću kojeg doživljavamo fenomenalna svojstva boje, nego auditornog procesuiranja pomoću kojeg doživljavamo zvuk (Prasad, Galleta 2011: 3-19). Usprkos toj činjenici, postoji malo područje moždane kore u temporalnom režnju koje je zaduženo za procesuiranje zvuka, (Simons, Johnsrude 2014: 401-408), cijelog jednog modaliteta osjeta. Dodatan primjer može biti amigdala: relativno malo područje mozga zaduženo za iznimno intenzivne osjećaje stresa i straha (Kropotov 2009: 292-309). Naravno, procesiranje određene informacije nije u mozgu toliko odijeljeno na način da su samo određeni dijelovi izričito odgovorni za određenu vrstu informacije, no ono što možemo vidjeti iz navedenih neuroznanstvenih primjera, to je da doživljavanje nekog stanja kao fenomenalnog ne ovisi o kompleksnosti samog odgovarajućeg moždanog stanja. Različite vrste informacije koje su nam predstavljene fenomenalno ili zajedno s fenomenalnim svojstvima, kao i različita područja u mozgu odgovorna za pojedine osjećaje sugeriraju različitu kompleksnost pojedinih mentalnih svojstava, te da svojstvo fenomenalnosti postoji bez obzira na tu različitost. Pojedine materijalne sastavnice poput atoma, čestica, neurona i sl. predstavljale bi tek parametre za određenje pojedinog fenomenalnog svojstva, ali ne bi uvjetovale je li svojstvo fenomenalnosti prisutno ili nije. Jednostavno rečeno, kompleksnost igra ulogu u samoj određenosti fenomenalnog svojstva, no ne u tome je li svojstvo fenomenalnosti prisutno ili nije. Primjerice, zašto je nešto crveno, vruće, ljuto i sl. ovisi o kompleksnosti sustava, no sama prisutnost fenomenalnosti kao svojstva ne ovisi o toj kompleksnosti. Fenomenalnost bi postojala bez obzira na pripadajuću kompleksnost fenomenalnih i moždanih stanja. Neka fenomenalna stanja bila bi manje kompleksna, te pri stanjima koje smo spomenuli u poglavlju uviđamo da bi se manja kompleksnost očitovala u manjoj definiranosti fenomenalnih stanja. Odnosno, u ovom poglavlju uviđamo da postoje neka subjektivna stanja koja su fenomenalno manje definirana, no svojstvo fenomenalnosti e i dalje prisutno. Kasnije ćemo se referirati na meditaciju kao jednu od tih stanja.

Još jedan razlog za pojavu fenomenalnih i subjektivnih stanja bez obzira na kompleksnost spomenuta je činjenica da se fenomenalna stanja poprilično razlikuju. Pod pretpostavkom pansihizma je to još veći slučaj jer svijet posjeduje fenomenalnost i subjektivnost u samim temeljima. Tražeći objašnjenje za fenomenalna stanja kroz kompleksno djelovanje izoliranih entiteta čestica i njihove pretpostavljene subjektivnosti nije sasvim pravilan put upravo zbog moguće holističnosti i sveprisutnosti fenomenalnosti,

subjektivnosti i materijalnog uzrokovanja. Kao što smo spomenuli, zašto je nešto fenomenalno ili nije ne zavisi o kompleksnosti stanja. Prema panpsihizmu, cijeli svijet je na neki način kategorički fenomenalan. Uloga kompleksnosti u materijalnim i umnim stanjima je identična. Određene kompleksnosti sastavnica u jednom i drugom slučaju predstavljaju određene uvjete za sveukupni sustav. No i dalje ostaje pitanje zašto se neka stanja percipiraju kao fenomenalna, a neka ne. Dodatno pitanje je zašto se stanja koja nazivamo materijalnima daju odijeliti na neka manje definirana stanja, kao npr. čestice i sile.

Dodatno pitanje je malo lakše za odgovoriti. Pošto kompleksnost uvjetuje određenje fenomenalnih svojstava, onda stanja koja imaju nedostatak kompleksnosti ne bi bila tako jako određena. Pri tim stanjima, fenomenologija uparena sa subjektivnošću manifestirala bi se kao neodređena fenomenalna stanja pri ulaženju u san, nekim poremećajima osjeta ili dubokoj meditaciji. Odnosno, stanja s manje kompleksnosti, kao nekakve čestice, skupine čestica ili osnovne sile imale bi pripadajuća fenomenalna stanja koja su jako slična, a i možda identična stanjima u kojima fenomenologija ima manju određenost. Stanjima u kojima nema razlike između pojedinih fenomenalnih stanja. Primjerice, stanja poput meditativnih ili onih gdje smo omamljeni ili padamo u nesvijest. Postoji i pitanje što je subjektivnost. Subjektivnost bi, prema Greggu Rosenbergu, bila upravo mogućnost kauzalnog odnosa fenomenalnih svojstava (Rosenberg 2017: 240). Spomenuti pogled ima smisla jer pri introspekciji uviđamo da ono što stvara odnos između pojedinih fenomenalnih stanja je upravo subjekt. Subjektivnost određenog stanja bi također bila indikacija postojanja tog stanja. Ako nešto postoji onda se ono može i kauzalno povezati.

Naravno ostaje pitanje zašto se neka stanja percipiraju kao da nisu fenomenalna. Mi zasigurno ne možemo pojmiti fenomenologiju objekata u svijetu kojih promatramo ili pak drugih osoba. Neka stanja našeg uma također ne percipiramo kao fenomenalna. Postoje stanja uma koja zahtijevaju daljnje otkrivanje, kao npr. regularnosti u odnosima između raznolikih fenomenalnih stanja. Iz razloga postojanja mehanizama kao što su pozornost ili pak poremećaja poput *blindsighta*, izgleda da nam nisu sva stanja fenomenalno dostupna. Ako, pri pretpostavci panpsihizma, percipiramo svijet kao subjektivan i fenomenalan iz samih temelja, te kao kategoričkog aspekta svakog stanja kojeg percipiramo kao materijalnog, odnosno, dispozicijskog, onda nam ostaje pitanje kako se ta subjektivnost i fenomenalnost ograničava u pojedine subjekte sa svojim pripadajućim fenomenalnim svojstvima.

Problem dekombinacije

Pri sagledavanju svijesti kao jednog holističkog svojstva svijeta, veći bi problem bila razdijeljenost subjekata. Jedan od naziva za taj problem je problem dekombinacije. U bilo kojoj ontologiji koja stavlja svijest kao općeniti i sveobuhvatan aspekt univerzuma problem ostaje kako se manji subjekti iskustva deriviraju od cjelovitog kozmosa koji sadrži svijest (Alter, Nagasawa 2017: 120). Takvi se pogledi ne suočavaju s problemom kombinacije iz razloga što je svijest prisutna u cjelovitom kozmosu kao neko općenito svojstvo ili posjeduje svijest u svojoj cjelovitosti. Odnosno, sve što postoji sadrži svijest, a pojedini su subjekti puki aspekti te cjelovite kozmičke svijesti. Pod pretpostavkom kozmopsihizma ili općenitog pansihizma postoji neko dodatno svojstvo cjeline univerzuma koje odjeljuje subjekte (Goff 2017a: 230). U takvoj se tvrdnji vjerojatno nalazi rješenje za problem dekombinacije.

Moguće rješenje se može naći u spajanju s mikropsihizmom. Odnosno, aspekti cjelovite svijesti na razini kozmosa bili bi subjekti fenomenalnih svojstava na mikrorazini. Izričito kozmopsihističko rješenje može biti da su subjekti lokalni obrasci sveukupne subjektivnosti univerzuma. Pojedini svjesni entiteti imaju subjektivnost koja se dijeli sa cijelim univerzumom. Centri fenomenalnih svojstava mogli bi postojati na mikrorazini u obliku čestica, a zagovaratelj je takve tvrdnje već spomenuti Itay Shani (Kastrup 2019: 42). No postoji pitanje koji bi odnos između čestica rezultirao u subjektu s kompleksnim fenomenalnim svojstvima. Odnosi između čestica, kao i većina materijalnih fenomena, nemaju definitivnih razgraničenja. Bernardo Kastrup bi se složio s takvom tvrdnjom, te zbog toga ne misli da su centri fenomenalnih svojstava izričito na mikrorazini. Zamišlja univerzalnu svijest kao polje i individualne svijesti kao pobude tog polja. U kozmopsihizmu, ili, kako on naziva takav pogled, idealizmu, smatra da je kozmos sam po sebi svjestan i ima tendenciju prema produkciji tih pobuda (Kastrup 2019: 43-44). Pobude funkcioniraju kao poremećaj disocijacije ličnosti. Normalno je stanje cijelog kozmosa da on postoji kao jedno polje fenomenalnosti i subjektivnosti koje djeluje kontinuirano. Sva svojstva tog polja integrirana su pod jednim subjektom. U normalnom stanju mozga i uma sva fenomenalna svojstva u određenom intervalu vremena integrirana su sa drugim fenomenalnim svojstvima pod jednim subjektom. No u jednom i u drugom slučaju dogodi se diskontinuitet normalnog djelovanja, pri kojem se novi subjekti stvaraju (Kastrup 2019: 45-46).

Subjekti koji se tvore diskontinuitetom organizmi su održani metabolizmom. Metabolizam je element koji se čini zajednički svim živim bićima (Kastrup 2019: 48-50), te je skup procesa koji je zadužen za opskrbu energije za rad i rast organizama (Britannica 2022). Kastrup opravdava tvrdnju o živućim organizmima kao individualnim svjesnim entitetima činjenicom da sva bića imaju metabolizam i da se šteta metabolizmu odražava na fenomenalna svojstva (Kastrup 2019: 49-50). Odražava se na način da subjekt počinje doživljavati iskustva intenzivnije nego kad nema neke štete. Autor za primjer intenzivnih iskustava navodi primjer cerebralne hipoksije, gdje se opskrba kisikom smanjuje, općenitih iskustava blizu smrti, elektromagnetske štete, šteti pod induciranim transom, fizičke štete mozga pri ranjavanju ili moždanim udarom i kemijske štete kroz halucinogene narkotike (Kastrup 2019: 87-90). Navodi kako u ovim slučajevima ljudi doživljavaju samo-transcendentnost. Fenomen koji obuhvaća "a) osjećaj da prostorno-temporalni centar individue nadilazi tijelo; b) posve nove mentalne vještine koje nisu razvijene kroz učenje i trening; c) nepoznate emocije, uvide ili unutarnje slike" (Kastrup 2019: 87).

Naravno spomenuti primjeri ujedno služe opravdanju da svijest postoji i može se širiti izvan fizioloških promjena tijela. Kontroverzna tvrdnja koja se ujedno može koristiti, pogotovo pod pretpostavkom panpsihizma, kao primjer važnosti metaboličkih procesa u održavanju određenih vrsta fenomenalnih svojstava, što je slučaj neovisno govorimo li o nedostatku metaboličkih procesa ili njihovoj prisutnosti. Ljudski metabolizam nošen je kardiovaskularnim procesima. Odnosno, krvnim žilama putuju hranjive tvari koje bi trebale opskrbiti stanice živih bića energijom za rad (LibreTexts 2023). Stanice proizvode metabolite, kemijske spojeve koji su produkti metabolizma stanica (Merriam-Webster 2023). Uz pomoć interakcije enzima i metabolita proizvode se neurotransmiteri koji aktiviraju neurone tako da preko sinapse prelaze iz površine pred-sinaptičke stanice do površine post-sinaptičke stanice gdje se vezuju za receptore koji reguliraju električnu aktivnost u mozgu (Nonet, Rand 1997). Čini se da se mentalna svojstva očituju pri električnoj aktivnosti mozga. Odnosno, da bi mogli sadržavati kompleksna fenomenalna svojstva, kao jedan kompleksni sustav pri normalnim uvjetima, potreban je kompleksni metabolizam koji djeluje kao okidač.

Postoji pitanje je li dekombinacija pravi naziv za odjeljenje i stvaranje pojedinih svjesnih entiteta. Kod nekih filozofa, pri iznošenju kozmopsihističkih tvrdnji, postoji ideja da najveća razina stvarnosti sama po sebi sadrži svijest. Odnosno, kozmos je u cjelovitoj svojoj kompleksnosti fundamentalan i sadrži svijest (Goff 2017a: 234). Sama ideja o najvećoj razini

stvarnosti kreće od pretpostavke da stvarnost se uopće može podijeliti u razine. Kod mikropsihista, pod pretpostavkom podijele materijalnog uzroka na razine, mikrorazina podrijetlo je uzrokovanja, a kod kozmopsihista makro razina bi na neki način bila podrijetlo uzrokovanja, a pogotovo mentalnog. Spomenuli smo u poglavlju *Problem kombinacije* duboku bešavnu integriranost materijalnog uzrokovanja i kako uzrokovanje na pojedinim razinama ne prestaje, usprkos činjenici da za raznolike razine koristimo drugačija referentna polazišta u obliku znanosti i znanstvenih disciplina koja sa sobom nose drugačije zakonitosti. U poglavlju *Materijalna i mentalna svojstva u općenitom panpsihizmu* spomenuli smo tvrdnju Gregga Rosenberga o tome kako brojni neobični fenomeni kvantne fizike ne bi bili mogući ako vjerujemo u uzrokovanje na mikrorazini. Čak se može reći da je odnos između makrorazina i mikrorazina stvarnosti začarani krug gdje struktura na makrorazini uvjetuje mikrorazinu, a mikrorazina stvara strukturu na makrorazini. Primjerice, ljubičaste bakterije, a možda i ostale biljke obavljaju fotosintezu s pomoću kvantne superpozicije radi hranjenja. Odnosno, koriste određeni učinak na mikrorazini da bi se opskrbili energijom potrebnom za preživljavanje (Moskvitch 2022.).

Ako se uzrokovanje ne može tako lako odijeliti u kozmosu onda je bolje ime za stvaranje pojedinih svijesti iz jedne kozmičke svijesti derivacija (Wager, Nagasawa 2017: 121). Iz razloga što, pod kozmopsihizmom, bez obzira na njezinu fundamentalnost, svijest je element koji postoji bez obzira o kojoj razini stvarnosti pričamo. Bez obzira je li ta razina biološka, kemijska ili pak nekolicina razina koje opisuje fizika. Pri formuliranju derivacije bitno je naglasiti da, pod pretpostavkom kozmopsihizma i općenitog panpsihizma, postoji mehanizam stvaranja pojedinih svjesnih entiteta. Pri otkrivanju tog mehanizma trebamo početi od transparentnosti svijesti. Jedno je od očitih svojstava svijesti da njena ograničenost. Moramo otkriti u čemu su utemeljene granice svijesti. Problematiku o granicama svijesti možemo zvati "problem razgraničenja".

Problem razgraničenja

Početak problema razgraničenja počiva na poprilično očitom činjenici da individualne svijesti imaju granice koje završavaju na površini tijela (Rosenberg 2004: 80). Subjekt obuhvaća zbir fenomenalnih stanja, a fenomenalnost koja pripada subjektu ima granice. Opseg i granice fenomenalnosti Gregg Rosenberg naziva "fenomenalno polje" (Rosenberg 2004: 80). Aktivnosti svijesti i pripadajuće granice odgovaraju nekoj neurobiološkoj

aktivnosti Primjerice, aktivnost u talamusu možda je odgovorna za opseg radnog prostora svijesti (Rosenberg 2004: 80- 82).

Problem razgraničenja općeniti je problem razmišljanja o svijesti. Moramo imati koncepciju zašto određeni sustavi nisu dostupni svijesti. Pod panpsihizmom, postoji jednakost između kategoričkog svojstva svijesti i dispozicija materijalnih svojstava. Ako, u mikropsihističkom slučaju, postoje svjesni entiteti na mikrorazini i ako oni odgovaraju materijalnim svojstvima, postoje dvije mogućnosti. Jedna je da entiteti na mikrorazini imaju svijest, no njihova međusobna povezanost ne odražava oblikovanje kompleksnih svjesnih entiteta i promjena svijesti. Druga je da njihova međusobna povezanost odražava svaku promjenu svijesti i formiranje kompleksnih svjesnih entiteta. Pritom, tok interakcije neograničen je i nastaje mogućnost kozmopsihizma (Rosenberg 2004: 85-88).

Rosenberg nalazi rješenje i vezuje svijest za kauzalitet. Odnosno, kao što je spomenuto u poglavlju *Materijalna i mentalna svojstva u općenitom panpsihizmu*, svijest odražava osnovni kauzalitet u svijetu. Doduše, taj kauzalitet bio bi i kauzalitet sam po sebi. Rosenberg smatra da fizika ne pruža potpunu sliku kauzaliteta. Primjerice, smatra da fizika čestica prikazuje samo reakcije pojedinih čestica u kauzalnoj povezanosti s drugim česticama. Odnosno, govori o instancijaciji pojedinih svojstava i reakciji entiteta u svijetlu nekih uvjeta. Naziva spomenutu tematiku fizike "nomički mozaik" (Rosenberg 2004: 219-220). Navodi primjer elektrona koji ima negativni naboj i protona koji ima pozitivni naboj. Istina je da se oni privlače, no ne interagiraju pojedini naboji, nego jedan elektron prima svojstva protona kao cjelina i obrnuto. Privlačenje je pritom tek reakcija individualne čestice i naboja koji ona posjeduje, no nije i kauzalni odnos sam po sebi. Odnosno, prirodne znanosti određuju obrasce u kauzalnosti no ne istražuju što su kauzalnost i entiteti, koji preko same kauzalnosti ostvaruju promjenu odnosa, sami po sebi (Rosenberg 2004: 220). Rosenberg gleda na kauzalnost kao kategoričko svojstvo svijeta. Pojedini obrasci su tek dispozicije entiteta u toj kauzalnosti.

Rosenbergova kauzalnost nije tek puki odnos uzroka i posljedice, nego međusobno ograničavanje entiteta. Primjerice, ako su dvije čestice koje su kauzalno povezane, onda jedna čestica stvara određene uvjete za suprotnu česticu, a u isto vrijeme i obrnuto. Samu kauzalnost naziva receptivnošću, a pojedine instancijacije receptivnosti događaju se preko efektivnih svojstava. Efektivna svojstva se vezuju preko receptivnosti, te ih receptivnost

aktualizira. Efektivna su svojstva pritom utkana u stvarnost kao zbir mogućnosti koja sa sobom nose neka pravila, te postoje na jednoj apstraktnoj razini. Zbir efektivnih svojstava povezanih receptivnom vezom može se smatrati prirodnom individuom. Prirodna individua subjekt je svijesti, dok su efektivna svojstva pojedina fenomenalna svojstva svijesti (Rosenberg 2004: 248).

Prirodna je individua subjekt i nositelj kauzalnih odnosa, te njezina receptivnost definira granice fenomenalnih svojstava. Broj efektivnih svojstava s jednom receptivnom vezom definirao bi jedan svjesni entitet i pripadajuće granice. Odnosno, direktni bi kauzalitet definirao granice svjesnog entiteta od ostalih i bio bi rješenje za problem razgraničenja (Rosenberg 2004: 268). Rješenje za problem razgraničenja nalazi se u tome da bi prirodne individue imale razgraničenje u efektivnim svojstvima koja bi dijelila s drugim prirodnim individuama. Efektivna bi svojstva, u slučaju ljudske svijesti, bila pojedina fenomenalna svojstva (Rosenberg 2004: 256). Razlog doživljavanju nečega kao fenomenalnog svojstva u tome je što je ljudski subjekt prirodna individua koja je poveznica između raznih efektivnih svojstava, odnosno fenomenalnih svojstava. Postoji razlog zašto se neka svojstva u mozgu ipak ne percipiraju kao fenomenalna. Takvim svojstvima u trenutku subjekt nema direktni pristup i ona su efektivna svojstva drugih prirodnih individua u mozgu. Svaka prirodna individua konstituira jednu subjektivnu instancu. Zbog otvorenosti subjekta prema novim fenomenalnim svojstvima, stvoren je odnos između subjekta i drugih prirodnih individua u umu preko efektivnih svojstava koja im pripadaju. Novi odnosi omogućuju subjektu da pristupi meta-kognitivnim aspektima uma, te percipira svoja prijašnja fenomenalna svojstva u međusobnim odnosima kroz vrijeme. Pritom, neka od tih fenomenalnih svojstava gube svoj trenutni karakter i percipiramo ih u međusobnim odnosima s drugim fenomenalnim svojstvima (Rosenberg 2004: 257-258). Primjerice, subjekt posjeduje fenomenalno svojstvo kroz neku seriju osjećaja i ima subjektivno iskustvo istih. Subjektivno iskustvo svakih od tih individualnih osjećaja konstituira jednu prirodnu individu. Kada želi saznati zašto i u kojim okolnostima posjeduje taj osjećaj, subjekt se povezuje preko efektivnih svojstava s drugim prirodnim individuama u prijašnjem vremenu. Subjekt projicira uzročne veze između raznih mentalnih stanja koja su vezana za taj osjećaj kroz vrijeme, pritom kod sebe primjećuje kompleksnost koja mu nije bila očita u trenutku imanja tog osjećaja.

U kojoj mjeri svijest kao kauzalitet rješava problem razgraničenja? Rosenbergov se model kauzalnosti u većoj mjeri nudi kao moguća metodologija za rješavanje problema

svijesti. Teza o receptivnom odnosu kao nositelju subjekta odvojena je od pretpostavke da određen subjekt mora perzistirati (Rosenberg 2004: 274). Receptivnost je sama po sebi nereducibilna i uvijek perzistira, no pojedina efektivna svojstva dolaze i odlaze. Receptivnost predstavlja nekakvu supstancu svijeta, a pojedina efektivna svojstva izražavaju pojedine dispozicije te supstance. Rosenberg smatra da efektivna svojstva djeluju kao "varijable ili konstante" (Rosenberg 2004: 285). Zbir efektivnih svojstava stvara formalnu strukturu prirodne individue.

Kao primjere prirodne individue navodi kvantno koherentne sustave iz razloga što imaju zajednička stanja (Rosenberg 2004: 286). Navodi kao primjer superpoziciju koja se, prema fizičaru Henryu Stappu, možda zbiva u sinapsama. Smatra da su neki neurotransmiteri u neodređenom stanju u među-sinaptičkom prostoru (Rosenberg 2004: 287-288). Navodi sustave sa obilježjem slanja povratnih informacija. Povratne informacije omogućuju da određena efektivna svojstva, kao ograničenja na sustav, perzistiraju kao dio prirodne individue (Rosenberg 2004: 286). Treći su lanci prirodnih individua koji postoje kroz vrijeme (Rosenberg 2004: 286).

U isto vrijeme nije jasno kakva efektivna svojstva tjeraju još neodređena efektivna svojstva i druge prirodne individue da se vezuju za određena efektivna svojstva i prirodne individue. Nije ni jasno kako različite prirodne individue mogu dijeliti zajednička efektivna svojstva, niti kako se prirodne individue mogu vezati u jednu prirodnu individuu. Odnosno, varijable i konstante nužno nemaju jasnoću, niti ne znamo koliko ih može biti. Kad Rosenberg opisuje primjere efektivnih svojstava smatra da su nositelji tih svojstava neka fundamentalna materijalna svojstva, kojih ima tek nekolicina. Primjerice, navodi da je čestica moguća prirodna individua sastavljena od efektivnih svojstava spina, naboja i mase. Što se događa kad dvije čestice međusobno djeluju? Formiraju li one jednu prirodnu individuu ili se stvara lanac od dvije ili više prirodnih individua? Odgovori na ova pitanja nisu sasvim jasni. Mozak je pun svakakvih sustava sastavljenih od raznolikih čestica i svojstava, te, ako ćemo uzeti u obzir raznolike načine na koje se čestice mogu izraziti i utjecati na međusobno djelovanje, zbir čestica i svojstava u mozgu formiraju lance prirodnih individua. Neke bi čestice, pogotovo ako funkcioniraju po obilježjima kvantne mehanike, također bile prirodne individue. Što znači da subjekti koji posjeduju fleksibilnost i kompleksnost svakidašnje ljudske svijesti nemaju izričito mjesto u mozgu. Rosenberg smatra da nositelji efektivnih svojstava postoje na mikrorazini, usprkos utjecaju od strane kompleksnijih struktura. Subjekt

bi takve vrste trebao interagirati tek s nekolicinom svojstava na mikrorazini koji bi bili nositelji pojedinih fenomenalnih svojstava. Naglašava kvantno koherentne sustave kao prirodne individue, no čak i u primjeru Henryja Stappa one postoje tek u nekoliko intervala u mozgu. Je li moguće opravdati jednog perzistirajućeg subjekta, koji može imati iskustvo raznolikih fenomenalnih svojstava, procesima koji se smatraju poprilično nestabilnima?

Rosenbergova teza o kauzalnosti rješava problem razgraničenja na način da je razlog percipiranja nekih stanja kao fenomenalnih njihovo participiranje u određenoj kauzalnoj vezi, koju možemo definirati kao subjekt i prirodnu individuu. Dodatna je prednost Rosenbergove teorije što gleda subjekta s pripadajućim fenomenalnim svojstvima kao cjelinu, čiji dijelovi, u obliku efektivnih svojstava, nisu entiteti sami po sebi nego se više daju opisati kao parametri određenja prirodne individue. Ipak pojedina fenomenalna svojstva bila bi izvedena od tek nekolicine efektivnih svojstava. Usprkos sličnostima fenomenalnih svojstava koja se očituju u njihovoj singularnosti, ona se ipak poprilično razlikuju među sobom, čak i u pojedinim modalitetima fenomenalnih svojstava. Odnosno, Rosenbergova teorija stavlja subjektivnost i fenomenalnost na fundamentalno mjesto u prirodi i bila bi dobro objašnjenje razloga zašto su neka svojstva fenomenalna i subjektivna, te zašto ne možemo pristupiti drugim svojstvima na način da postanu fenomenalna relevantnom subjektu. Usprkos tome, nije sigurno da može opravdati veliku različitost određenih fenomenalnih svojstava.

Ako prihvatimo Rosenbergovu teoriju nailazimo na problem koji je jako sličan problemu palete koji je spomenut u poglavlju *Problem kombinacije*. Prirodna individua vezivala bi tek nekolicinu svojstava na mikrorazini usprkos njezinoj interakciji s velikom količinom ostalih prirodnih individua. Prirodna bi individua pritom vezivala određen broj efektivnih svojstava koja bi bila predstavljena subjektu kao pojedina fenomenalna svojstva. Različitost fenomenalnih svojstava sugerira da su ta svojstva iznimno kompleksna, možda kompleksna na način da se postojanje takvih svojstava ne da opravdati nekolicinom svojstava na mikrorazini i na samo nekoliko mjesta u mozgu. Gregg Rosenberg ipak ima skromnije ambicije sugeriranjem svoje teorije. Misli da teorija o prirodnim individuama može služiti kao metodologija u otkrivanju svijesti i njezinog mjesta u prirodi, te može poslužiti kao okvir pri otkrivanju raznih pojava u svijetu (Rosenberg 2004: 159). Rosenbergova teorija ipak nalaže da je razlog fenomenalnosti određenih svojstava to što su ta ista svojstva povezana s pozadinskim i fundamentalnim elementom stvarnosti koji se može nazvati receptivnost,

kauzalitet ili subjekt. Odnosno, pojedina fenomenalna svojstva u direktnoj povezanosti tvore svjesne entitete.

U poglavljima *Kontrast materijalnih i umnih svojstava* i *Problem kombinacije* bila su ponuđena neka od opravdanja zašto sama fenomenalnost i subjektivnost ne ovisi o kompleksnosti. U sugestiji Gregga Rosenberga krije se moguć odgovor na razlog percepcije nekih svojstava kao fenomenalnih i subjektivnih. Odgovor se krije u tome da su ta svojstva povezana preko fundamentalnog svojstva stvarnosti. Ipak nije sigurno može li teorija o prirodnim individuama zadovoljiti kompleksnost pojedinih fenomenalnih svojstava. Rosenberg uvodi spekulaciju o direktnim kauzalnim vezama, no nije jasno što bi bila prirodna individua u prirodi i sadrži li potrebnu kompleksnost. Velika razlika u pojedinim fenomenalnim svojstvima sugerira kompleksnost, no kompleksnost nije razlog njihovom manifestiranju kroz fenomenalnost. Postoji mogućnost da bi sustavi koji zadovoljavaju veliku kompleksnost pojedinih fenomenalnih svojstava trebali biti kategorički aspekt normalnog bešavnog materijalnog uzrokovanja, čiji bi neki dijelovi bili mogući kvantni sustav. Moguće je da su kvantni sustavi ključ subjekta koji može sadržavati raznolika iskustva, no pojedina fenomenalna svojstva trebala bi biti nešto više od tih kvantnih sustava.

Za rješenje dileme kompleksnosti fenomenalnih svojstava možemo se poslužiti John Von Neumannovim tvrdnjama koje smo iznosili u poglavlju *Problem kombinacije*, pri kojima je svaka izravna kauzalna povezanost sprezanje, te je svako mjerenje sprezanje mjerećeg uređaja i kvantnog stanja kojeg se promatra. Prema njemu svaka je izravna interakcija sprezanje, te cijeli svijet formira lanac kvantno spregnutih čestica. Možemo se iz istog poglavlja poslužiti kvantnom teorijom polja. Odnosno, supstrat prirode neko je kvantno polje. Prema tvrdnjama Bernarda Kastrupa to je polje fenomenalno i subjektivno. Osnovna fenomenalnost bila bi fundamentalna i neodređena, te bi sadržavala u sebi sva moguća fenomenalna svojstva (Rosenberg 2017: 172-174). Osnovni subjekt, koji je to polje, bio bi nekakav aperspektivni subjekt. Miri Albahari tvrdi da bi takav subjekt bio iskustvo čistog sebstva o kojem razne religije i duhovne tradicije govore (Albahari 2011: 16-18). Sva određena fenomenalna svojstva mogla bi se opisati spomenutim von neumannovskim lancima spregnutih čestica. Interakcija takvih čestica ne bi bila perzistirajuća, te bi bila dovoljno kompleksna i kontingentna da bi opravdala protok fenomenalnih svojstava. Odnosno, mogla bi se opravdati prolaznost i protočnost fenomenalnih stanja. Mogla bi i opravdati singularnost fenomenalnih svojstava iz razloga što su u pitanju spregnute čestice koje formiraju nedjeljivu

cjelinu. Singularnost bi se mogla opravdati i subjektom, supstratom prirode koji je uvijek tu bez obzira što određena fenomenalna svojstva dolaze i odlaze. Naravno ostaje otvoreno pitanje razgraničenja subjekata.

Možemo se čak poslužiti pozicijom Bernarda Kastrupa demonstriranom u poglavljima *Materijalna i mentalna svojstva u kozmopsihizmu* i *Problem dekombinacije* pri rješenu problema razgraničenja. Možemo reći da razgraničenje definira metabolizam koji svojim kemijskim spojevima potiče aktivnost uma i mozga. Čak prema navedenom primjeru Henrya Stappa, neki su od tih spojeva u superpoziciji u sinapsama. Pri formiranju granica moramo se osvrnuti na strukturu središnjeg živčanog sustava. Središnji živčani sustav sastavljen je od struktura bioloških stanica istog tipa, a to su neuroni i glijalne stanice. Neuroni imaju isti tip strukture i potiču istu aktivnost. Glavna aktivnost za koju znamo da se događa u mozgu akcijski je potencijal. Elektromehanička aktivnost pomoću koje se postiže slanje informacije između neurona. Služe se i neurotransmiterima koji su okidači akcijskog potencijala (Encyclopedia.com 2018).

Mozak ima određenu strukturu koja se sastoji od raznovrsnog metabolizma, te neurona koji potiču isti tip aktivnosti. Ta aktivnost potiče integraciju različitih mentalnih stanja. Neuroni imaju identičan tip strukture, što potiče isti tip aktivnosti, zatim ih čini iznimno kompatibilnima za kontinuiranu interakciju i prelazak informacija. Kauzalnost, kao što smo prikazali u prijašnjim poglavljima, bešavna je i kontinuirana. Prema raznim filozofima fenomenalnost i subjektivnost fundamentalne su, te je njihovo obličje nekakvo polje ili kauzalitet. Većina materijalnih svojstava, ako se osvrnemo na model kauzalnosti koji je Rosenberg predložio, puke su reakcije. Stoga, neuroni omogućuju kontinuirane reakcije istog tipa, što određuje raspon subjekta. Razgraničenje subjekta fleksibilno je i prostire se preko ograničenog raspona fenomenalnih svojstava. Ono što određuje taj raspon reakcije su u mozgu i nervnom sustavu. Reakcije nisu samo kontinuirane, nego mogu biti i sinkronizirane. Sinkronizaciju su objasnili Cristof Koch i Francis Crick, te smatraju da sinkronizacija signala od 40 Hz između različitih koalicija neurona rezultira ili barem djelom uvjetuje u kojoj mjeri je nešto predmet svijesti (Koch 2004: 46).

Cijela struktura mozga ne bi imala smisla bez postojanja fenomenalne svijesti i pripadajuće subjektivnosti kao fundamentalnih svojstava. Bilo kakva struktura može prenositi informaciju, te je u mogućnosti prenošenja informacije radi rješavanja problema ili

proizvodnje ponašanja na učinkovit način. Informacija je svojevrsni uzorak reakcija koji proizlazi iz kauzalnog djelovanja i svojstvo koje možemo nazvati materijalnim. Jedino, u slučaju mozga i uma, pristup je toj informaciji fenomenalan i subjektivan. Odnosno, događa se integracija različite informacije u obliku fenomenalnih svojstava u jednog subjekta. Integracija fenomenalnih svojstava ne bi bila moguća da sustav nije sastavljen od materijalnih struktura koje su, u slučaju neurona, tipski identične. Različite vrste kompleksnosti između neurona, bioloških sastavnica, neurotransmitera i osjeta istih su razlog različitosti pojedinih fenomenalnih svojstava.

Za sam metabolizam moguće je da tvori razgraničenje i predstavlja granice određenja. Odnosno, prema već spomenutom primjeru Henryja Stappa, primjeru fotosinteze u poglavlju *Problem dekombinacije*, te sama činjenica da su strukture mozga kompatibilne s višestrukim produktima metabolizma u obliku raznolikih molekula i kemijskih spojeva, izgleda da organizam interagira s dijelom kozmosa koji je u suštini probabilistički i postoji određeni spektar interakcije prema kojemu je cjeloviti organizam otvoren. Čim je ta otvorenost spektra interakcije narušena ili proširena onda se kontinuirano ili sinkronizirano djelovanje, koje je bitno za pristup određenim fenomenalnim svojstvima ljudskog uma, prekida ili proširuje. Moguće je da se događa ista stvar s ljudskim mozgom. Čovjek, brojni organizmi, a možda i cjeloviti kozmos koristi metaboličke procese ili procese sličnim metaboličkim za samoodređenje. Pomoću metabolizma organizam koristi svoje kapacitete i samog sebe izgrađuje. Upravo metabolizam u interakciji sa okolišem predstavlja zbir mogućnosti djelovanja za organizam i tvori razliku između organizama.

Znanost i panpsihizam

Ostaje pitanje što pretpostavka fundamentalne fenomenalnosti i subjektivnosti može objasniti u znanstvenom smislu. Ipak, dio panpsihizma ujedno je svojevrsna kritika određene interpretacije i metodologije prirodne znanosti. Na entitete i svojstva koja proučava i otkriva znanost gleda se kao na materijalne, što znači da su ta svojstva dispozicijska. Poglavitito se smatra da znanost proučava relacije između entiteta. Prirodne je znanosti moguće interpretirati na način da imaju određenu pretpostavku materijalizma iz razloga što se matematički i logički proučavaju uzorci dispozicijskih svojstava u prirodi. Fenomenalnost i subjektivnost bili bi kategorički aspekt stvarnosti koji sami po sebi, barem izravno, ne bi bili podložni prirodnoznanstvenom proučavanju. Sveobuhvatnost tih svojstava opirala bi se

znanstvenom proučavanju. Znanost proučava specifične fenomene i donosi određene zaključke o njima. Dalje na temelju tih zaključaka donosi dalje zaključke o konstituciji stvarnosti ili potvrđuje neke već donesene pretpostavke o istoj. Kakve bi vrste specifičnih fenomena pretpostavka fenomenalnosti i subjektivnosti kao fundamentalnog svojstva svijeta objasnila?

Očiti bi odgovor bio priroda integracije mentalnih stanja. Zašto su neka stanja fenomenalna i subjektivna? Zašto neka nisu takva? Problem razgraničenja i priložena rješenja već se dotiču tog problema. U poglavlju *Materijalna i fenomenalna svojstva u mikropsihizmu* dotičemo se tvrdnje da su fenomenalna svojstva transparentna. Postoji jednostavna činjenica da ne možemo poreći iskustvo ako ga doživljavamo. Uz tu činjenicu, kada definiramo mentalna stanja i kada određenim kognitivnim mehanizmima manipuliramo tim mentalnim stanjima, predmet svijesti u tim trenucima nije nekakav apstraktni kognitivni mehanizam djelovanja i reakcija, nego fenomenalnost mentalnog stanja. Kao što je prije rečeno, postoji struktura mozga koja podupire slične vrste aktivnosti. Subjekt bi trebao pristupiti toj strukturi mozga, stoga ima smisla da između raznolikih aktivnosti u strukturi uma i mozga postoji određena kompatibilnost. Možda bi se integracija mogla objasniti kategoričkim svojstvom kontinuirane ili sinkronizirane interakcije između strukture neurona, neurotransmitera i akcijskog potencijala.

Postoji nekoliko mentalnih poremećaja koji ometaju uobičajenu integraciju, a najbitniji za naglasiti su disocijativna iskustva ili poremećaji, stanja u kojima ne postoji normalna integracija sadržaja i funkcija svijesti (Cardena 2012: 710-715). Najekstremniji je oblik disocijativni poremećaj ličnosti. Referirali smo se na isti poremećaj u poglavljima *Materijalna i fenomenalna svojstva u kozmopsihizmu*. Smatra se da je u većini oblika uzrokovan traumom i plod je šireg fenomena disocijacije koji uvjetuje da se traumatizirano dijete razvija u različitim fazama s nekonzistentnim emocijama, sjećanjima i ostalim stanjima. Takva su djeca podložnija razvoju različitih faza u zasebne i odvojene subjekte (Cardena 2017). Ovakva vrsta poremećaja daje nam uvid u prirodu subjekta koji može iskusiti više sadržaja svijesti. Na takvom subjektu je utemeljena ličnost čovjeka i integracija je više subjektivnih fenomenalnih i psiholoških svojstava. No u slučaju spomenutog poremećaja postoji neko razgraničenje između takvih subjekata. Upravo bi u traženju tih razgraničenja postojala moguća primjena pretpostavke svijesti kao kategoričkog svojstva, te primjena nekih rješenja za problem razgraničenja između subjekata.

Postoji mogućnost da bi se kategoričnost mentalnih svojstava također mogla iskoristiti za objašnjenje nekih drugih problema u neuroznosti, a primjer toga mogla bi biti pozornost. Dominantni pogledi na pozornost teorije su rane selekcije, kasne selekcije i model tereta pozornosti. Većinu ovih teorija zanima u kojoj mjeri ljudi mogu percipirati informaciju prema kojoj nisu bili pozorni. Ukratko, istraživanja koja demonstriraju većinsku nemogućnost da se percipira informacija prema kojoj subjekti nisu bili pozorni podupire ranu selekciju. U nekim su istraživanjima subjekti odmah pri zapovijedi istraživača filtrirali relevantnu informaciju. Istraživanja koja demonstriraju suprotno podupiru kasnu selekciju. Odnosno, događa se naknadno procesuiranje pri kojem subjekt filtrira informaciju prema nekim svojim dodatnim nagnućima, a ne zapovijedi istraživača. Količinu pozornosti određuje pozornosni teret, prema kojem je demonstrirano da je pozornost ograničena. Nemogućnost prepoznavanja informacije koja ulazi u percepciju zove se međupozornosna sljepoća. Subjekt demonstrira takvu vrstu sljepoće zbog toga što je pozornosni teret koji njegova percepcija nosi prevelik iz razloga što predmet percepcije sadrži veliku kompleksnost (Lavie 2007: 489-502) .

Postoji dvojba o tome ulazi li sadržaj percepcije prema kojem subjekti nisu pozorni uopće u percepciju. Autor Nili Lavie otvara mogućnost da oni ipak ulaze u percepciju (Lavie 2007: 497-498). U tom naslućujemo mogućnost uključenja kategoričke prirode svijesti. Čim nešto postaje predmet pozornosti, ono je demonstracija fenomenalnog stanja ili pak kolekcija fenomenalnih stanja veće kompleksnosti. Pozornost se može interpretirati kao čin određenja fenomenalnih svojstava. Sadržaji svijesti koji su predmeti svijesti, a prema kojima su subjekti međupozornosno slijepi, ulaze u percepciju na način da su ona manje određena stanja. Možemo čak navesti primjer slučaja u kojem bi ovo moglo biti istina. Možemo zamisliti slučaj u kojem stavimo ormar na mjesto koje ima pogled na cestu u kojoj se odvija promet. Pritom subjektu kažemo da se usredotoči na ormar. Zatim ga možemo pitati je li uopće percipirao promet u pozadini tog ormara. Najvjerojatnije neće moći percipirati sve detalje prometa, no moći će percipirati činjenicu da se u pozadini nešto zbiva. To što se zbiva je veoma neodređeno, no ipak percepcija toga postoji.

Henry Stapp također smatra da bi postojanje svijesti u fundamentalnim dijelovima prirode dijelom objasnila pozornost. Slijedi kognitivnog znanstvenika Harolda Pashlera, koji smatra da pozornost ima određeno usko grlo u procesuiranju informacija. Stapp smatra da usko grlo ne bi postojalo ako pozornost nije kvantni događaj. Smatra da sustav koji opisuje

klasična fizika ne bi imao usko grlo jer bi klasični sustav mogao stvoriti bezbroj procesa koji bi zadovoljavali potrebe pozornosti. Također se povodi za objašnjenjem svijesti Johna Von Neumanna, koji smatra da svijest obavlja kvantna mjerenja i određuje materijalne učinke koje svijest dobiva iz svijeta: određuje ih na način da ih prilagođava za mozak i um (Stapp 2001: 1482-1496).

Djelovanje između fenomena kojima možemo pristupiti subjektivno i onoga što možemo otkriti objektivno krije se u tome što ne postoji neka kontinuirana reakcija istog tipa između njih. Između svijesti jedne osobe i druge osobe postoje razni stupnjevi udaljenosti. Naravno dvije osobe okupiraju različita tijela koja su, u trenucima kad se promatraju, udaljena zrakom i svjetlom. Kad bi jedna osoba percipirala mozak druge osobe bila bi joj poznata sama aktivnost neurona, no ne i svijest druge osobe zbog velike kauzalne udaljenosti. Možda bi između određenih fizioloških fenomena i fenomenalne svijesti mogli otkriti nekakve sličnosti i prema tome napraviti nekakvu konverziju između ta dva pogleda. Naravno, može se diskutirati o tome što bi bilo slično.

David Chalmers smatra da bi se, pod pretpostavkom panpsihizma, sličnost mogla nazirati u informacijskoj strukturi materijalnih promjena (Chalmers 1996: 306-308). Informacija je izraz nekakvih regularnosti u svemiru pomoću matematike, logike i jezika. Kakva bi informacija u pitanju bila? U poglavlju *Kontrast materijalnih i umnih svojstava* spomenut je princip organizacijske nepromjenjivosti, prema kojem informacijska struktura realizira određenu vrstu fenomenologije bez obzira na medij koji može biti biološki ili računalni. U panpsihizmu je taj medij svijest, a pojedini su materijalni entiteti pojedine ekspresije univerzalne svijesti, bez obzira, ovisno o vrsti panpsihizma, pripada li ona jednom ili više subjekata. Stoga informacija čiju bi sličnost uspoređivali ne bi bila tek puka elektrodinamička aktivnost mozga koja bi se mogla zamijeniti nekim drugim medijem poput računalnog, nego bi vezivanje elektrodinamičke aktivnosti za razne druge materijalne aspekte strukture mozga bilo itekako ključno za pojavljivanje određenih fenomenalnih svojstava. Pogotovo ako je svijest kategorički aspekt onog što bi odredili kao normalno bešavno materijalno djelovanje.

Zaključak je iz ponuđenih odgovora na povezanosti znanosti i panpsihizma da bi svijest kao kategoričko svojstvo mogla objasniti mentalnu i fizičku integraciju. Kao još jedno od polja koje bi možda imalo prednosti od panpsihističke koncepcije svijesti možemo navesti

biomehatroniku, područje koje nastoji spojiti tehnološke sustave zajedno sa ljudskom fiziologijom (Rouse 2017). Postoji mogućnost da čak pri izravnoj interakciji živaca sa tehnološkim sustavom poput proteze ruke integracija ne bi bila omogućena zbog različite strukture nervnog sustava i ruke. Odnosno, fenomenalna svojstva ne bi bila prisutna ili dalje ne bi bila takva da bi pokazala da subjekt ima ud preko kojeg može nešto osjetiti i kontrolirati. Nesrazmjer između strukture živčanog sustava i ruke problem je za znanstvenike i postoje neki pokušaji njihove integracije (Drummond 2012.). Čak i nekim slučajevima pokušaja integracije kod ljudi koji imaju proteze, fenomenalna su svojstva bitno drugačija nego ona koja proizvodi ud koji je prisutan i funkcionalan (University of Pittsburgh Medical Center 2020) (University of Chicago Medical Center 2021).

Naravno većina tvrdnji o panpsihizmu i znanstvenoj primjenjivosti istoga puka su spekulacija. Panpsihizam nije jedino filozofsko stajalište koje stavlja umna svojstva na fundamentalno mjesto u prirodi, no ono je takvo da ima određene filozofsko-znanstvene motivacije. Stoga su moguće ideje o primjenjivosti u znanstvenom istraživanju jako bitne. Dosta spomenutih filozofa u ovom radu čak spekulira o tome da bi nam ideja o svijesti kao kategoričkom aspektu prirode donijela neka nova razumijevanja na području fizike. Naravno takav argument kreće od samih početaka modernog panpsihizma. Jedan primjer tih početaka već je spomenuti Russell, koji je tvrdio da je jedini poznati primjer kategoričkog svojstva materijalne prirode ljudska svijest. Drugi je primjer kojeg možemo navesti Arthur Eddington koji, za razliku od Russella, poprilično jasno insinuira da bi kategorička priroda fundamentalnih materijalnih entiteta nalikovala ljudskoj svijesti (Skrbina 2007: 188-189). Julian Huxley smatrao je panpsihizam normalnom posljedicom materijalizma. Ako materijalizam prikazuje relacije iz vanjske perspektive, onda moraju postojati neki način na koji su te relacije iz unutarnje perspektive. Makar je Julian Huxley koristio izraz "mehanizam" koji ima značenje slično materijalizmu (Skrbina 2007: 192).

Fizičar Freeman Dyson u svojem opisu univerzuma također koristi naziv mehanistička filozofija i naznačuje da su pri spuštanju u fundamentalnije razine prirode fenomeni manje mehanički. Na kvantnoj razini promatrač je u većoj interakciji s kvantnim događajima (Skrbina 2007: 199). Fenomeni na fundamentalnijoj razini sve se slabije daju analizirati kao oni koji su sastavljeni od nekih struktura. Roger Penrose i Stuart Hameroff smatraju da bi kvantni kolaps superpozicije mogao biti odgovoran za trenutak iskustva. Misle da bi se ta superpozicija događala u neuronima koji sadrže strukture koje se nazivaju mikrotubuli,

strukture koje bi mogle održati superpoziciju. Nazivaju takav fenomen *objektivnom redukcijom* i smatraju da se događa u svim živim bićima (Skrbina 2007: 201-202). David Bohm također je vjerovao u fundamentalnost svijesti na temelju spoznaja iz kvantne fizike. Smatrao je da značenje informacije uključuje značenje percipiranoga i svijest koja percipira. Percipiranje se jedino može dogoditi ako su sadržaj i svijest u kauzalnom odnosu. Stoga, svijet je dinamičan i određeni entiteti kauzalno participiraju jedni na drugima. Sustavi koji participiraju se i međusobno mijenjaju. Smatrao je da ovakva promjena zahtijeva um, jer je kauzalna participacija jedno od glavnih odlika tzv. nežive materije koja se ne razlikuje od one žive. Također je smatrao da u svojim fundamentalnim dijelovima priroda ima vidljiv izostanak materijalnih dijelova, te navodi primjer čestica koje postoje probabilistički. Čestice mogu postojati na jednom određenom mjestu na određen način, no vjerojatnost da ona postoji bilo gdje u univerzumu, na bilo koji način i u isto vrijeme nije nikakva. Iz tog razloga svaka čestica je u odnosu sa nekom drugom česticom (Skrbina 2007: 202-205).

Bilo je i onih koji su smatrali da određena priroda života u biološkom smislu sugerira postojanje svijesti u njezinim elementarnim dijelovima. Biolog Bernard Rensch bio je panpsihist, te je njegov argument bio temeljen na činjenici da između žive i nežive materije nema neke vidljive fundamentalne razlike. Također je imao nekoliko argumenata u kojima se osvrnuo posebno na biologiju. Smatrao je da je filogenetski razvitak bez jaza, te da ne postoji neki posebni razlog, niti točka u vremenu u kojoj bi se svijest pojavila. Život jedne jedinke razvija se jednim procesom bez obzira je li u pitanju fetus, dijete ili odrasla osoba. Stoga, ne postoji nijedan razlog zašto bi se svijest u jednom od tih stadija iznenada pojavila. Dodatan je razlog što sam fetus sadrži u sebi stanice koje imaju sposobnost razvijanja u bilo koji organ, uključujući mozak i živčani sustav. Prema tome postoji određena šansa da stanice i sve što one sadrže posjeduju neku rudimentarnu svijest (Skrbina 2007: 194-195). Možemo navesti Gregorya Batesona koji je smatrao da svjesni entiteti u svojoj prirodi posjeduju sustav povratka informacije. Takvi su sustavi dinamični i u kozmosu sveprisutni, no Bateson ih je primarno promatrao kroz prizmu života i samoodrživosti ekosustava. Smatrao je da postoji mogućnost da svi samoodrživi sustavi koji perzistiraju jesu um (Skrbina 2007: 196-198).

Zaključak

Panpsihizam je ujedno filozofska kritika materijalizma i interpretacija moderne znanosti, kao i filozofija svijesti. Ono što svaka inačica panpsihizma ima zajedničko jesu

fenomenalnost i subjektivnost kao fundamentalna svojstva stvarnosti. Filozofi o kojima ovaj tekst govori smatraju da moderna filozofija i znanost nastoje eliminirati um iz disciplina koje proučavaju prirodu. Isti bi se složili da se takvom eliminacijom uma iz prirode ne bi mogao objasniti sam um, te bi svaki pokušaj rezultirao paradoksom. Dodatni je i najvažniji problem, prema Galenu Strawsonu i Philipu Goffu, što fenomenalna svojstva imaju određenu transparentnost. Ona su nam odmah očita i njih koristimo pri mentalnim operacijama, te su sve ostale činjenice zaključci iz tih očitih svojstava.

Panpsihizam je ujedno i vrsta monizma, te je u tome njegova snaga. Cilj je pobornika panpsihizma izjednačenje samih materijalnih i umnih svojstava. Materijalna svojstva pritom bi bila nekakve regularnosti u prirodi podložne nekom formalnom prikazu u obliku matematike i logike. Takve su regularnosti dispozicijska svojstva, a ona se očituju u relacijama između entiteta. Umna svojstva bila bi kategorička svojstva koja su takva jer postoje bez obzira na dispozicije. Odnosno, umna svojstva bila bi određena supstanca stvarnosti, a materijalna određene regularnosti u istoj. Jedna je od pozicija koja su plod moderne prirodne znanosti da bi svojstva na mikrorazini trebala uzrokovati ona na makrorazini. Inspirirana takvom logikom stvorena je varijanta panpsihizma po imenu mikropsihizam. Odnosno, svojstva na mikrorazini, bila ona sile, čestice, valovi i sl., posjeduju kategoričko svojstvo svijesti.

Drugačiji su pristupi mikropsihizma su kozmopsihizam i općeniti panpsihizam. Općeniti panpsihizam pozicija je o tome da nije nužno da svijest postoji na mikrorazini. Kozmopsihizam je pozicija prema kojoj cijeli kozmos jedan fundamentalni svjesni entitet. Naravno kozmopsihizam i općeniti panpsihizam ne moraju nužno biti međusobno isključivi. Pozicija Khaia Wagera i Yujina Nagasawe nije drugačija od općenitog panpsihizma, makar ga nazivaju kozmopsihizam (Wager, Nagasawa 2017: 113-129). Sve tri spomenute pozicije nisu nužno kontradiktorne, no ovisi o tome što određuju kao jedan fundamentalni svjesni entitet s fenomenalnim svojstvima ili svojstvom, tj. subjekt. Što jesu ili nisu pojedini subjekti, te kako se novi subjekti stvaraju jedna je od ključnih tema u panpsihizmu. Također postoji pitanje kako se singularna fenomenalna svojstva formiraju.

Formiranje subjekata i pojedinih fenomenalnih svojstava u mikropsihizmu bi se trebalo događati kroz nekakve materijalne odnose na mikrorazini. Odnosno, nerijetko se sami entiteti na mikrorazini smatraju subjektima samima za sebe. Pritom, postoji pretpostavka da

su subjekti i fenomenalna svojstva kompleksna i da su stvorena od zasebnih subjekata i fenomenalnih svojstava na mikrorazini. Pretpostavka koja nije nužno pogrešna, no jesu li neka svojstva fenomenalna i subjektivna ili nisu ne ovisi nužno o kompleksnosti. Pobornici mikropsihizma smatraju sve ili neke odnose na mikrorazini ekvivalentnima odnosima pomoću kojih se formiraju veći subjekti i fenomenalna svojstva iz manjih. Takva pozicija ima nekoliko problema. Prvi je problem pretpostavka kompleksnosti koja nije nerazumna, no ipak se čini da se pojedina fenomenalna svojstva i subjekti ne sastoje od mnogo manjih dijelova. Odgovor na ovu činjenicu mogao bi biti da ti pojedini manji dijelovi ne postoje odvojeno, nego se više daju opisati kao varijable za određenje. Što više ima tih dijelova to su fenomenalna svojstva više određena. Drugi je problem otkrivanje koji su odnosi subjektivni i fenomenalni, a i kakav je materijalni ekvivalent istih. Materijalni odnosi možda se također daju promatrati kao pojedine varijable koje određuju fenomenalnu svijest i subjekte. Treći je problem postojanje subjekta koji je također singularan, te se ne čini da je sastavljen od raznih manjih subjekata. Sam Coleman smatra da "ne postoji kvantiteta točka gledišta ili perspektive. Točke gledišta su binarni entiteti: ili postoje u cjelovitom smislu ili ih uopće nema." (Coleman 2013: 19). Polemika oko kombiniranja subjekata iskustva na mikrorazini naziva se "problem kombinacije".

Otvora se pitanje mogućnosti fundamentalnog postojanja svijesti koje nije nužno vezana za mikrorazinu. Općeniti pansihizam ili kozmopsihizam onda postaju mogućnost. Naravno, kozmopsihizam i općeniti pansihizam nastaju iz logičkih posljedica mikropsihizma. Ako tvrdimo da su entiteti na mikrorazini svjesni, te da se nekim odnosima na mikrorazini stvaraju entiteti na makrorazini, onda nam je ostavljena mogućnost da je svaki odnos u principu onaj koji u nekoj mjeri sadrži svijest. Gregg Rosenberg smatra da je nositelj svijesti sam kauzalitet, dok će kozmopsihisti tvrditi da je u pitanju neka univerzalna umna supstanca u obliku polja. Neki spomenuti filozofi uopće ne vjeruju u spomenutu uzročnost na mikrorazini iz razloga što neki fenomeni u prirodi, poput kvantnog sprežavanja, uopće ne bi postojali da je uzročnost mikrorazine valjana. Pritom, stanja entiteta na mikrorazini određuje njihova kauzalna povezanost s makrorazinom.

Dva problema kreću iz pretpostavke svijesti kao fundamentalnog entiteta koji nije nužno vezan za mikrorazinu, a to su "problem dekombinacije" i "problem razgraničenja". Spomenuta dva problema ne moraju biti različita, ali se razlikuju u pojedinim usredotočenostima na neke aspekte svijesti i njezinog manifestiranja u prirodi. Problem

dekombinacije ukazuje da mora postojati neki mehanizam koji cjeloviti kozmos dijeli na aspekte koji su svjesni entiteti, tj. subjekti. Prema Itayu Shaniju, spomenutom u poglavljima *Materijalna i fenomenalna u kozmopsihizmu* i *Problem Dekombinacije*, pojedini svjesni aspekti primarno postoje na mikrorazini u obliku materijalnih čestica, a Bernardo Kastrup smatra da su pojedini aspekti živa bića koja su odijeljena metabolizmom.

Promatranjem činjenice da su subjekti odijeljeni formuliran je "problem razgraničenja". Problem razgraničenja općenitiji je problem koji se dotiče činjenice da subjekti imaju razgraničenja. Nemaju izričito razgraničenja među sobom, nego ih imaju sa dijelovima koji ih konstituiraju, čak i pri pretpostavci o tim dijelovima kao materijalnim. Gregg Rosenberg formulirao je svoje rješenje na ovaj problem pomoću svojeg koncepta direktne kauzalnosti. Pritom, kauzalnost, u obliku receptivnih svojstava, ima svojevrstu posredničku ulogu u stvarnosti i ono je neka supstanca, dok su pojedine pravilnosti plod efektivnih svojstava i postoje apstraktno. Gregg Rosenberg, a i kozmopsihisti misle da je svijet sastavljen od stupnjeva fenomenalnosti i subjektivnosti. Materijalna bi svojstva pritom bila plod nekakvih pravilnosti u prirodi. Možemo i smisliti neka druga rješenja za problem razgraničenja, uključujući i spomenutu činjenicu da su očiti svjesni entiteti živa bića koja posjeduju metabolizam. Još jedan odgovor koji nije protivan već spomenutim odgovorima je da se razgraničenje nalazi u nekim fenomenima opisanim u kvantnoj mehanici, pogotovo u njihovoj probabilističkoj prirodi.

Naravno, pošto je dio panpsihizma znanstvena motivacija moramo zamisliti kakva bi bila znanost o svijesti pod pretpostavkom panpsihizma. Doduše, neki su znanstvenici, čak i mnogo prije ozbiljnog shvaćanja panpsihizma, smatrali da posebna suština nekih fenomena u prirodi, poput karakteristika kvantne mehanike ili same činjenice da nema posebnog razloga zašto bi svijest niknula u jednom stadiju razvoja materije ili života, sugerira da gradnja osnova znanosti na izričito materijalnim svojstvima nije razumna.

Naravno, pri istraživanju svijesti, moramo početi s pretpostavkom panpsihizma iz razloga što bi, pod takvom ontologijom, svijest bila sveprisutna. Slično kao i sa svim teorijama koje teže da budu znanstvene, određeni sveukupni prikaz svijeta koji im pripada ne može biti izravno empirijski potvrđen. Usprkos tome prikaz tvori primjenjivu pretpostavku za uzastopna istraživanja. Jednostavno rečeno, ne bismo mogli otkriti svijest svijeta u svojoj cjelovitosti, nego bismo tražili specifične primjere u prirodi. Prvenstveno trebali bismo

dokazati kako specifični primjeri u prirodi prikazuju fundamentalnu svijest. Prva vrsta mogućih primjera može biti kako monistička priroda panpsihizma može objasniti pojedina ljudska mentalna stanja. Možemo navesti nekoliko primjera, a prvi je kako se mentalna stanja definiraju prema svojoj fenomenalnosti. Navesti možemo i kako specifična holistička priroda i uloga kompleksnosti samih tzv. materijalnih svojstava u manifestiranju pojedinih fenomenalnih svojstava demonstrira neka umna stanja, poput pozornosti. Druga vrsta primjera se oslanja na prirodu subjekata, te kako oni postoje u ljudskom umu i mozgu, a i u svijetu koji se tradicionalno smatra materijalnim. Što se tiče prirode subjekata u umu i mozgu, postoji mogućnost da bi se, pod pretpostavkom određenih vrsta panpsihizma, mogla objasniti suština disocijativnih poremećaja. Postojanje subjekata iskustva u svijetu koji se smatra materijalnim kreće od činjenice da su osnovni entiteti u obliku čestica od kojih je napravljen svjesni entitet poput čovjeka prisutni svugdje u svijetu. Subjekti se najvjerojatnije mogu objasniti nekim fenomenima koji prikazuju razgraničenja između subjekata u prirodi. Odnosno, glavno je pitanje koji i kako su entiteti ili skupine entiteta uistinu razgraničeni.

Sažetak

Ovaj rad nastoji prikazati jednu od sve popularnijih teza o prirodi uma u modernoj filozofiji uma. Spomenuta teza ili pak skupina teza mogu se sažeti pod terminom "panpsihizam": u kojoj je svijest u fundamentalnom mjestu u prirodi. Panpsihizam je ujedno i filozofsko-znanstveni projekt u kojem se nastoje pomiriti materijalna svojstva i umna dimenzija postojanja, koju tvore fenomenalna svojstva i subjekt. Da bi razumjeli prirodu svijesti i panpsihizam, ovaj rad nastoji naći prikladne definicije umnih i materijalnih svojstava i analizirati u kolikoj mjeri su spomenuta svojstva uistinu različita. Panpsihizam, koji se može smatrati tipom monizma i koji na određeni način formulira materijalna i umna svojstva kao ekvivalentna, tvori alternativu tzv. materijalizmu i dualizmu. Pobožnici materijalizma smatraju materijalna svojstva fundamentalnima, a pobornici dualizma smatraju umna i materijalna fundamentalnima. Panpsihizam je raznolik, te smo izdvojili tri vrste panpsihizma: a) mikropsihizam, b) općeniti panpsihizam i c) kozmopsihizam. Mikropsihizam koncipira umna svojstva kategoričkima materijalnim, odnosno, kategorički aspekt dispozicijskih svojstava na mikrorazini. Primarno, kategorička se umna svojstva nastoje pripisati fundamentalnim materijalnim entitetima o kojima nam govori fizika. Općeniti panpsihizam ne mora biti različit, ali najbitnije je obilježje te pozicije da intrinzična svojstva nisu nužno vezana za entitete na mikrorazini. Kozmopsihizam pripisuje svijest kozmosu u

cjelini, no postoje različite varijante. Od onih koje smatraju tzv. materijalna svojstva i entitete na mikrorazini pojedinim aspektima jednog svjesnog kozmosa do onih koji se mogu smatrati potpuno idealističnima, te u kojim uistinu postoje samo umna svojstva. Izdvojili smo i tri problema vezana za spomenute varijante panpsihizma: a) problem kombinacije, koji je problem o tome događa li se kombinacija subjekata i fenomenalnih svojstava uopće, b) problem dekombinacije, koji se većinom pojavljuje pod pretpostavkom kozmopsihizma i koji otvara pitanje o tome kako se pojedini subjekt stvaraju od strane univerzalnog subjekta, te c) problem razgraničenja, koji otvara pitanje o tome gdje se pojavljuju i kako naći granice između subjekata uopće. Zajedničko obilježje svih varijanti panpsihizma je da nastoje pronaći smjer ili pak upisati smjer mogućeg koncipiranja i znanstvenog proučavanja svijesti, te kako pomiriti svijest i svijet koji se može smatrati materijalnim.

Ključne riječi: panpsihizam, svijest, materijalna svojstva, umna svojstva, fenomenalna svojstva, subjekt, kozmos, kategorička svojstva, dispozicijska svojstva, mikropsihizam, kozmopsihizam, općeniti panpsihizam, problem kombinacije, problem dekombinacije, problem razgraničenja, znanost

Abstract

This work is looking to demonstrate one of the views that is growing in popularity in modern philosophy of mind. The aforementioned view or even a set of views could be lumped together under the term "panpsychism": under which consciousness has a fundamental place in nature. Panpsychism could be considered philosophico-scientific project in which both material and mental properties, subjects and phenomenal properties respectively, are reconciled. To understand the nature of consciousness and panpsychism this work tries to define material and mental properties in the right way and to see if they really differ. Panpsychism can be considered a kind of monism which formulates material and mental properties as equivalent properties and is an alternative to the so called materialism and dualism. Followers of materialism consider material properties to be fundamental and dualists consider both material and mental properties to be fundamental. Panpsychism is a very diverse group of views, so we grouped them under three kinds of views: a) micropsychism, b) general panpsychism, c) cosmopsychism. Micropsychism conceives the mental properties as a categorical side of a dispositional properties of material world on micro level. World which includes entities and properties that physics studies. General panpsychism

does not have to be different from micropsychism, however, mental properties are not necessarily tied to material properties on micro level. Under cosmopsychism, universe as a whole contains consciousness, however, there are multiple variants of the view. From the ones that claim that material properties and entities on micro level are aspects of one single universal subject to the ones that are completely idealistic and conceive all of the properties as mental. There are three problems tied to the aforementioned views. a) Combination problem, which is questioning if combinations of phenomenal properties and subjects happen at all, b) decombination problem, a problem under assumption of cosmopsychism that opens a question of how individual subjects are made from the universal one, and finally b) boundary problem, which is made under a notion that subjects have boundaries and that those need to be discovered wherever they are. The way of discovering them is important as well. The common property of all variants of panpsychism is that there is yearning to find a way of conceiving consciousness as a object of scientific research. It does that in a way that reconciles mental properties with the world that can be considered material.

Keywords: panpsychism, consciousness, material properties, mental properties, phenomenal properties, subject, cosmos, categorical properties, dispositional properties, micropsychism, cosmopsychism, general panpsychism, combination problem, decombination problem, boundary problem, science

Literatura

- Afra, P. (2015) 'Auditory Synesthesias' *Handbook of Clinical Neurology vol. 129*, Elsevier
- Albahari, M. (2019) 'Perennial Idealism: A Mystical Solution to the Mind-Body Problem' *Philosophers' Imprint* 19., Michigan Publishing, Ann Arbor
- Alter, T., Nagasawa, Y. (2015) 'What Is Russellian Monism?', *Consciousness in a physical world; Perspectives on Russellian Monism*, ur. Torin Alter, Yujin Nagasawa, Oxford University Press, New York.
- Brang, D., Ramachandran, S. V. (2020) 'How do crossmodal correspondences and multisensory processes relate to synesthesia?' *Multisensory Perception: From Laboratory to Clinic*, ur. Vilanyur S. Ramachandran, K. Sathian, Elsevier

- "Metabolism" (2022) *Britannica* (Datum pristupa 14. 02. 2023.)
<https://www.britannica.com/science/metabolism>
- Cardena, E. (2012) 'Dissociative Disorders', *Encyclopedia of Human Behaviour*, ur. Vilanyur S. Ramachandran, Elsevier
- Cardena, E. (2017) 'Dissociation and Dissociative Disorders', *Reference module in Neuroscience and Bionehavioural Psychology*, Elsevier
<https://www.sciencedirect.com/referencework/9780128093245/neuroscience-and-biobehavioral-psychology>
- Chalmers, D. (1996) *The Conscious Mind*, Oxford University Press, New York.
- Chalmers, D. (2017) 'Panpsychism and Panprotopsychism' *Panpsychism in the West*, ur. Godehard Bruntrup, Ludwig Jaskolla Oxford University Press, Oxford.
- Chalmers, David, (2003) 'Consciousness and its Place in Nature', Warfield (eds.), *Blackwell Guide to the Philosophy of Mind*, ur. Stephen P. Stich & Ted A. Blackwell. pp. Oxford (korištena verzija rada na PhilPapers) <https://philpapers.org/rec/CHACAI>
- Crick, F., Koch, C. (2007) 'A neurobiological framework for consciousness', *Blackwell Companion to Consciousness*, Oxford
- Coleman, S. (2013) 'The Real Combination Problem: Panpsychism, Micro-Subjects, and Emergence', *Erkenntnis* 79, Springer (korištena verzija rada na PhilPapers) <https://philpapers.org/rec/COLTRC-2>
- Drummond, K. (2012) 'Prosthetics Breakthrough Might Fuse Nerves With Fake Limbs' *Wired* (Datum pristupa 10. 04. 2023) <https://www.wired.com/2012/02/nerve-prosthetics/>
- 'Neuron' (2018) *Encyclopedia.com* (Datum pristupa 16. 03 2023.)
<https://www.encyclopedia.com/medicine/anatomy-and-physiology/anatomy-and-physiology/neuron>
- Foster, J. (2008) *A World for Us; The Case for Phenomenalistic Idealism*, Oxford University Press, Oxford
- Goff, P. (2015) 'Against Constitutive Russellian Monism', *Consciousness In a Physical World; Perspectives on russelian monism*, ur. Torin Alter, Yujin Nagasawa, Oxford University Press, New York
- Goff, P. (2017a) *Consciousness and Fundamental Reality*, Oxford University Press, New York

- Goff, P. (2017b) 'The Phenomenal Bonding Solution to the Combination Problem', *Panpsychism in the West*, ur. Godehard Bruntrup, Ludwig Jaskolla Oxford Univeristy Press, Oxford
- Goff, P., Seager, W., Allen-Hermanson, S. (2022) 'Panpsychism,' *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, ur. Edward N. Zalta, (datum pristupa 05. 10. 2022.) <https://plato.stanford.edu/entries/panpsychism/>
- Graham, G., Horgan, T., Tienson, J. (2007) 'Consciousness and intentionality', *Blackwell Companion to Consciousness*, Blackwell Publishing, Oxford.
- Kastrup, B. (2019) Analytic Idealism, A Consciousness Only Ontology, <https://repository.uhn.ru.nl/handle/2066/203090>
- Kim, J. (2007) 'Causal Efficacy of Consciousness', *Blackwell Companion to Consciousness*, Blackwell Publishing, Oxford
- Koch, C. (2004) *The Quest for Consciousness; A Neurobiological Approach*, Roberts and Company Publishers, Englewood, Colorado
- Kornberg, H.. 'metabolism' *Encyclopedia Britannica* (datum pristupa 14. 02. 2023.) <https://www.britannica.com/science/metabolism>
- Kropotov, J. D. (2009) *Quantitative EEG, Event-Related Potentials and Neurotherapy*, Elsevier
- Kuhlmann, M. (2020) 'Quantum Field Theory', *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* Edward N. Zalta, (Datum pristupa 18. 02 2023.) <https://plato.stanford.edu/archives/fall2020/entries/quantum-field-theory/>
- Lavie, N. (2007) 'Attention and consciousness', *Blackwell Companion to Consciousness*, Oxford
- Levine, J. (2007) 'Anti-materialist Arguments and Influential Replies', *Blackwell Companion to Consciousness*, Blackwell Publishing, Oxford 2007.
- Leibniz, G. F. W. (2015) 'Monadology 17 and Letter to De Volder (excerpt)', *Consciousness in a Physical World; Perspectives on Russelian Monism*, ur. Torin Alter, Yujin Nagasawa, Oxford University Press, New York
- Lockwood, M. (2015) 'The Grain Problem', *Consciousness in a Physical World; Perspectives on Russelian Monism*, ur. Torin Alter, Yujin Nagasawa, Oxford University Press, New York
- LibreTexts, 'Overview of Blood and Metabolism' *LibreTexts* (Datum pristupa 1. 02 2023.)

[https://med.libretexts.org/Courses/Metropolitan_State_University_of_Denver/Introduction to Nutrition \(Diker\)/10%3A Nutrients Important for Metabolism and Blood Function/10.01%3A Bloods Function in the Body and in Metabolism Support](https://med.libretexts.org/Courses/Metropolitan_State_University_of_Denver/Introduction_to_Nutrition_(Diker)/10%3ANutrients_Important_for_Metabolism_and_Blood_Function/10.01%3ABloods_Function_in_the_Body_and_in_Metabolism_Support)

- Mørch, H. H. (2018) 'Does Dispositionalism Entail Panpsychism?' *Topoi* 39, Springer, (korištena verzija rada na PhilPapers) <https://philpapers.org/rec/MRCDDDE-2>
- Moscovitch K. (2022) 'Plants Use Quantum Physics to Survive', *livescience*. (Datum pristupa 10. 4. 2023.) <https://www.livescience.com/37746-plants-use-quantum-physics.html>
- Mendelovici, A. (2019) 'Panpsychism's combination problem is a problem for everyone', *The Routledge Handbook of Panpsychism.*, Routledge pp., ur. William Seager, London (korištena verzija rada na PhilPapers) <https://philpapers.org/rec/MENPCP>
- Meier, B. (2021) 'Synesthesia', *Encyclopedia of Behavioral Neuroscience, 2nd edition*, ur. Sergio Della Sala, Elsevier
- Merriam-Webster, 'Metabolite', *Merriam-Webster*, (Datum pristupa 14. 02 2023.) <https://www.merriam-webster.com/dictionary/metabolite>
- Pereboom, D. (2015) 'Consciousness, Physicalism and Absolute Intrinsic Properties', *Consciousness in a physical world; Perspectives on Russelian Monism*, ur. Torin Alter, Yujin Nagasawa, Oxford University Press, New York
- Prasad, Sashank, Galetta, S. L. (2011) 'Anatomy and physiology of afferent visual system', *Handbook of Clinical Neurology vol. 102*, Elsevier.
- Rand, J. B., Nonet, M. L. (1997) 'Neurotransmitter Metabolism and Function', *C. Elegans 2nd ed.*, ur. Riddle DL, Blumenthal T, Meyer BJ, et al., Cold Spring Harbor Laboratory Press, Cold Spring Harbor, (Datum pristupa 14. 02. 2023.) <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK20199/>
- Rosenberg, G. (2015) 'Causality and the Combination Problem', *Consciousness in a physical world; Perspectives on Russelian Monism*, ur. Torin Alter, Yujin Nagasawa, Oxford University Press, New York
- Rosenberg, G. (2017) 'Land Ho? We Are Close to a Synoptic Understanding of Consciousness', *Panpsychism in the West*, ur. Godehard Bruntrup, Ludwig Jaskolla, Oxford University Press, Oxford
- Rosenberg, G. (2004) *A Place for Consciousness; Probing the Deep Structure of the Natural World*, Oxford University Press, New York

- Russell, B. (2015) 'Excerpts from Analysis of Matter (1927), Human Knowledge: Its Scope and Limits (1948), Portraits from Memory (1956), My Philosophical Development (1959)', *Consciousness in a Physical World; Perspectives on Russellian Monism*, ur. Torin Alter, Yujin Nagasawa, Oxford University Press, New York
- Rouse, M. (2017) 'Biomechatronics' *Techopedia* (Datum pristupa 25. 4. 2023) <https://www.techopedia.com/definition/14881/biomechatronics>
- Schenider, S. (2007) 'Daniel Dennett On The Nature Of Consciousness', *Blackwell Companion to Consciousness*, Blackwell Publishing, Oxford
- Seager, W. (2017) 'Panpsychist Infusion', *Panpsychism in the West*, ur. Godehard Bruntrup, Ludwig Jaskolla, Oxford University Press, Oxford
- Shani, I. Keppler, J. (2018) 'Beyond Combination: How Cosmic Consciousness Grounds Ordinary Experience', *Journal of American Philosophy Association*, Cambridge University Press, Cambridge
- Simons, J. S., Johnsrude, J.S., (2014) 'Temporal Lobes', *Encyclopedia of Neurological Sciences*, ur. Michael J. Aminoff, Robert B. Daroff, Elsevier.
- Skrbina, D. (2007) *Panpsychism in the West*, MIT Press, Cambridge, Massachusetts, London
- Stapp, H. (2001) 'Quantum Theory and the Role of Mind in Nature', *Foundations of Physics* 31, Springer
- Strawson G. (2008) 'Real Materialism', *Real Materialism and Other Essays*, Oxford University Press, Oxford
- Stubenberg, L. (2015) 'Russell, Russellian Monism, and Panpsychism', *Consciousness in a physical world; Perspectives on Russellian Monism*, ur. Torin Alter, Yujin Nagasawa, Oxford University Press, New York
- Stoljar, D. (2015) 'Russellian Monism or Nagelian Monism?', *Consciousness in a physical world; Perspectives on Russellian Monism*, ur. Torin Alter, Yujin Nagasawa, Oxford University Press, New York
- Stoljar, D. (2022) 'Physicalism' *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, ur. Edward N. Zalta (datum pristupa 08. 10. 2022.) <https://plato.stanford.edu/archives/sum2022/entries/physicalism/>
- Tye, M. (2021) 'Qualia', *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, ur. Edward N. Zalta., (datum pristupa 28. 09. 2022.) <https://plato.stanford.edu/entries/qualia/>

- University of Pittsburgh Medical Center (2020) 'Spinal Cord Stimulators Restore Sense of Touch in Lost Limbs' *Technology Networks* (Datum pristupa 29. 03. 2023.)
<https://www.technologynetworks.com/tn/news/spinal-cord-stimulators-restore-sense-of-touch-in-lost-limbs-337744>
- University of Chicago Medical Center (2021) 'Sense of Touch and Motor Control Recreated in Paralyzed Patient' *Technology Networks* (Datum pristupa 29. 03. 2023.)
<https://www.technologynetworks.com/tn/news/sense-of-touch-and-motor-control-recreated-in-paralyzed-patient-351167>
- Wager, K., Nagasawa, Y. (2017) 'Panpsychism and Priority Cosmopsychism', *Panpsychism in the West*, ur. Godehard Bruntrup, Ludwig Jaskolla, Oxford University Press, Oxford.
- Ward, J., Simner, J. (2020) 'Synesthesia: The current state of the field' *Multisensory Perception: From Laboratory to Clinic*, ur. Vilanyur S. Ramachandran, K. Sathian, Elsevier.
- Wishon, D. (2015) 'Russell on Russellian Monism', *Consciousness In a Physical World; Perspectives on russelian monism*, ur. Torin Alter, Yujin Nagasawa, Oxford University Press, New York

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja Marin Bogoje, kao pristupnik/pristupnica za stjecanje zvanja magistra/magistrice filozofije i povijesti, izjavljujem da je ovaj diplomski rad rezultat isključivo mogega vlastitoga rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio diplomskoga rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, pa tako ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovoga diplomskoga rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Split, 11. 09. 2023.

Potpis

Izjava o pohrani i objavi ocjenskog rada
(završnog/diplomskog/specijalističkog/doktorskog rada - **podcrtajte odgovarajuće**)

Student/ica: Marin Bogoje

Naslov rada: Panpsihizam: Svijest u Svijetu

Znanstveno područje i polje: Filozofija, filozofija uma

Vrsta rada: Diplomski rad

Mentor/ica rada (ime i prezime, akad. stupanj i zvanje):
Ljudevit Hanžek, doc. dr. sc.

Komentor/ica rada (ime i prezime, akad. stupanj i zvanje):
_____

Članovi povjerenstva (ime i prezime, akad. stupanj i zvanje):

Ljudevit Hanžek, doc. dr. sc.

Dario Škarica, prof. dr. sc

Tonći Kokić, prof. dr. sc.

Ovom izjavom potvrđujem da sam autor/autorica predanog ocjenskog rada (završnog/diplomskog/specijalističkog/doktorskog rada - zaokružite odgovarajuće) i da sadržaj njegove elektroničke inačice u potpunosti odgovara sadržaju obranjenog i nakon obrane uređenog rada.

Kao autor izjavljujem da se slažem da se moj ocjenski rad, bez naknade, trajno javno objavi u otvorenom pristupu u Digitalnom repozitoriju Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Splitu i repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u skladu s odredbama *Zakona o visokom obrazovanju i znanstvenoj djelatnosti* (NN br. 119/22).

Split, 11. 9. 2023.

Potpis studenta/studentice:

Napomena:

U slučaju potrebe ograničavanja pristupa ocjenskom radu sukladno odredbama Zakona o autorskom pravu i srodnim pravima (111/21), podnosi se obrazloženi zahtjev dekanici Filozofskog fakulteta u Splitu.